

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA EVSİZLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Fazıl KARAMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Kültürel Çalışmalar

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Süreyya Çakır

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

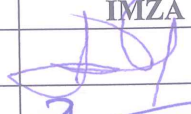
SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA EVSİZLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Fazıl KARAMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Kültürel Çalışmalar

“Bu tez 12/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. İsmail Çakır	Basarılı	
Dr. Öğr. Üy. Bülent Kabay	Basarılı	
Dr.-öğr. Üy. Yakup Koseoğlu	Basarılı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Mustafa Fazıl Karaman
Öğrenci Numarası	:	1460Y67011
Enstitü Anabilim Dalı	:	Kültürel Çalışmalar
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği
Benzerlik Oranı	:	%16

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

05.07.2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

05.07.2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

Tarih:

İmza:

Prof. Dr. Sireci Çelik
2.07.2019

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın her aşamasında beni yönlendiren ve tüm süreçleri büyük bir titizlikle takip eden; yalnızca bu çalışmayla kalmayıp aynı zamanda hayata dair, bilim insanlığına dair bana çok şey katan saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Süreyya ÇAKIR'a pek değerli katkı ve emekleri için şükranlarımı sunarım. Bu tez, hayatım boyunca yanımda olup benim için işleri kolaylaştıran birçok insanın anlayış ve destekleriyle ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle tez süreci boyunca yanımda olan kıymetli eşim Sümeyye'ye, sonsuz sevgileri ve göstermiş oldukları sabırları için başta sevgili babama ve anneme, kız kardeşlerim Zeynep Celile ile Fatma Nesibe'ye ve kadim dostlarım Evren, Faruk, Murat, Ömer ve Durukan'a minnettarım, herkese çok teşekkür ederim.

Mustafa Fazıl Karaman

12.06.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK YOKSULLUK SORUNU	6
1.1. Yoksulluk Olgusu ile İlgili Tanımlar	8
1.2. Yoksulluk Olgusunun Gelişme Süreci	11
1.2.1. Kapitalist Dönemde Yoksulluk Olgusu	11
1.2.2. Geç Kapitalist Dönem ve Yoksulluk Olgusu	13
1.3. Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Yaklaşımlar	15
1.3.1. Yoksulluğu Bireylerin Yetersizliği Olarak Gören Yaklaşımlar.....	16
1.3.2. Yoksulluğu Yapısal Süreçler ile Açıklayan Yaklaşımlar	18
1.4. Farklı Göstergelere Göre Yoksulluk Olgusu ve Yoksulluk Yaklaşımları	20
1.4.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk	20
1.4.2. Objektif Yoksulluk- Sübjektif Yoksulluk	24
1.4.3. Kırsal Yoksulluk - Kentsel Yoksulluk	25
1.4.4. Kronik Yoksulluk-Geçici Yoksulluk	27
1.4.5. Yapılabilirlik Yaklaşımı	28
1.4.6. Yoksulluk Kültürü.....	29
1.4.7. Sınıf-Altı Yaklaşımı	30
1.4.8. Sosyal Dışlanma.....	32

II. BÖLÜM: YOKSULLUĞA GENİŞ ÖLÇEKLİ YAKLAŞIM: SOSYAL

DİŞLANMA	34
2.1. Sosyal Dışlanma Yaklaşımının Kavramsal Çerçevesi	34
2.2. Sosyal Dışlanma Biçimleri.....	38
2.2.1. Ekonomik Alandan Dışlanma	38
2.2.1.1. İşgücü Piyasasından Dışlanma	38
2.2.1.2. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma	40

2.2.2. Toplumsal Alandan Dışlanma.....	41
2.2.2.1. Mülkiyet ve Konuttan Dışlanma	41
2.2.2.2. Sosyal Refah Hizmetlerinden Dışlanma	42
2.2.3. Siyasal Alandan Dışlanma	44
2.2.4. Dışlanmanın Sosyo-Psikolojik Boyutu: Toplumsal İlişkilerden Dışlanma ...	45
2.3. Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Evsizlik Olgusu	47
2.3.1. Evsizlik Olgusunun Kavramsal Çerçevesi	47
2.3.2. Sosyo-Psikolojik Bağlamda Evsizlik Olgusu	49
2.3.3. Evsizlik Olgusunun Sınıflandırılması	52

III. BÖLÜM:TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE YOKSULLUK ve EVSİZLİK OLGUSU 55

3.1.Türkiye’de Yoksulluk Olgusu.....	55
3.1.1. Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye’de Evsizlik Olgusu	60
3.1.2. Türkiye’de Evsizler ile İlgili Faaliyetler	63
3.2. Metropol Kent İstanbul’da Yoksulluk ve Evsizlik.....	65

IV. BÖLÜM: EVSİZLİK OLGUSU ANALİZİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ 72

4.1. Araştırmanın Bulguları.....	73
4.1.1. Demografi	73
4.1.2. İstanbul'da Yaşama Süresi	75
4.1.3. Evsizliği Yaşama Süresi.....	76
4.1.4. Temel İhtiyaçların Karşılanması	82
4.1.5. Eğitim Durumu	85
4.1.6. Meslek Durumu	86
4.1.7. Sosyal Hizmetlerden Yararlanma	89
4.1.8. Sağlık Hizmetlerinin Karşılanması	91
4.1.9. Aile Durumu	93
4.1.10. Akrabalık İlişkileri	96
4.1.11. Arkadaşlık İlişkileri/Grup İçi İlişkiler.....	98
4.1.12. Sosyal Çevre İlişkileri	100
4.1.13. Suç Kayıtları	104

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	107
KAYNAKÇA	114
EKLER.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇEV	: Çeviren
DER	: Derleyen
ED	: Editör
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSTAÇ	: İstanbul Çevre Yönetimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
VS	: Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: Cinsiyet Durumu	73
Tablo 2	: Yaş Dağılımı	73
Tablo 3	: Doğum Yeri	74
Tablo 4	: İstanbul'da Yaşama Süresi	75
Tablo 5	: İstanbul'a Geliş Sebebi.....	75
Tablo 6	: İkametgah Adresi	76
Tablo 7	: Sokakta Kalma Süresi	76
Tablo 8	: Yaşanılan İlçe.....	77
Tablo 9	: Kalınan İlçeye Bağlayan Vazgeçilmez	78
Tablo 10	: Sokakta Yaşamaya Sebep Olan Olay.....	80
Tablo 11	: Sokakta Kalınan Yer	81
Tablo 12	: Akşamları Kalınan Yerleri Seçim Kriteri	82
Tablo 13	: Sokakta En Çok Zorlayan Şey	82
Tablo 14	: Beslenme İhtiyacının Giderilmesi.....	83
Tablo 15	: Tuvalet İhtiyacının Giderilmesi	84
Tablo 16	: Temizlik (Banyo) İhtiyacının Giderilmesi.....	84
Tablo 17	: Kıyafet İhtiyacının Giderilmesi	85
Tablo 18	: Eğitim Dağılımları	85
Tablo 19	: Meslek Durumu	86
Tablo 20	: Eğitim Durumlarına Göre Mesleki Durum	86
Tablo 21	: Sokakta Kalma Sürelerine Göre Mesleki Durum	87
Tablo 22	: İş Tecrübesi Süresi	87
Tablo 23	: Mesleki Tecrübe ile Sokakta Kalma Sürelerinin Karşılaştırılması.....	88
Tablo 24	: Mesleki Tecrübe ile Eğitim Dağılımlarının Karşılaştırılması.....	88
Tablo 25	: Çalışma İsteği.....	89
Tablo 26	: Devletten Ekonomik Yardım Alma Durumu	89
Tablo 27	: Kamu Hizmetlerinden Faydalanma	90
Tablo 28	: Evsizlere Yönelik Yapılan Hizmetlerin Yeterliliği.....	90
Tablo 29	: Belediyelerin Evsizler İçin Ürettikleri Çözümlerin Yeterliliği.....	90
Tablo 30	: Büyükşehir Belediyesinin Evsizlere Açtığı Spor Salonlarının Yeterliliği.....	91
Tablo 31	: Hastalık Durumu	91

Tablo 32	: Evsizlerde Fobi	92
Tablo 33	: Sağlık Güvencesi	92
Tablo 34	: Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma	92
Tablo 35	: Medeni Durum	93
Tablo 36	: Boşanma Sebebi	93
Tablo 37	: Çocuk Durumu	94
Tablo 38	: Medeni Hal ve Çocuk Sahibi Olma İlişkisi	94
Tablo 39	: Çocuk Sayısı	94
Tablo 40	: Çocuklarla İlişki	95
Tablo 41	: Çocuklarla Görüşme Sıklığı	95
Tablo 42	: Çocukların Davranışı	95
Tablo 43	: Birinci Dereceden Akrabalık Durumu	96
Tablo 44	: İstanbul'daki Akraba Durumu	96
Tablo 45	: Sokakta Yaşadığını Bilen Akraba Sayısı	97
Tablo 46	: Görüşülen Akraba Durumu	97
Tablo 47	: Görüşülen Akrabaların Akrabalık Derecesi	97
Tablo 48	: Görüşülen Akrabaların Evsizlere Karşı Tutumları	98
Tablo 49	: Sokakta Yaşamadan Önceki Dönem Arkadaşları İle Görüşme Oranı	98
Tablo 50	: Evsizler Arasında Samimi Arkadaşlar	99
Tablo 51	: Evsiz Arkadaşlar İle Sorun Paylaşma	99
Tablo 52	: Yaşanılan Sıkıntılarda Birbirlerine Yardımcı Olma Durumu	99
Tablo 53	: Kalınan Bölgede İnsanlarla İlişkiler	100
Tablo 54	: Evsizlere Karşı Davranışları	101
Tablo 55	: Çevredeki İnsanlarla Sorun Yaşama	101
Tablo 56	: Çevredeki İnsanların Önyargılı Olma Durumu	102
Tablo 57	: Çalışma İsteği ile Sabıka Kaydı Arasındaki İlişki	103
Tablo 58	: Çalışma İsteği ile Hapis Yatma ve Fobi Sahibi Olma İlişkisi	103
Tablo 59	: Sabıka Kaydı	104
Tablo 60	: Sabıka Kayıtları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki	104
Tablo 61	: Sabıkalı Olunan Suç	105
Tablo 62	: Hapis Yatma Durumu	105
Tablo 63	: Hapis Yatma Süresi	106
Tablo 64	: Evsizlerde Madde Bağımlılığı	106

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği			
Tezin Yazarı: Mustafa Fazıl KARAMAN Danışman: Prof. Dr. Süreyya ÇAKIR			
Kabul Tarihi: 12.06.2019		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 118 (tez) + 4 (ek)	
Anabilim Dalı: Kültürel Çalışmalar			
Bugün geçerliliğini yitirmiş bir kavram olarak yoksulluk, neoliberal küresel süreçler ve 1980'lerle beraber değişen ve dönüşen dünyada, yaşanan toplumsal sorunları anlatmak adına yetersiz kalmıştır. Bu noktadan itibaren sosyal dışlanma yaklaşımı kullanılmaya başlanmış ve dışlanma, yoksulluk kavramının değinmediği boyutlarla ele aldığı için kabul görmüştür. Hayata aktif bir özne olarak katılamamayı konu edinen sosyal dışlanma Fransa kökenli bir kavram olsa da artık evrensel bir öneme sahiptir. Evsizlik ise dışlanmanın en yoğun şekilde yaşadığı bir konudur ve dışlanma yaklaşımı altında ele alınan bir konudur. Evsizlik, bireyin barınma hakkından mahrumiyetini, başını sokacak fiziki bir yapıdan yoksunluğunu ifade ediyor gibi gözükse de daha derin ve önemli sorunlara yol açan çok önemli bir konudur. Evsizlik, bir evin bireye sağladığı sosyal, psikolojik ve dahi kültürel faydalardan yoksunluk, sosyal tecrit, özgüven sorunu gibi ciddi sonuçlara yol açan bir sorundur. Dışlanmanın en şiddetli halinin görüldüğü evsizliği ve İstanbul'da yaşayan evsiz insanları konu edinen bu çalışmada, 1980 sonrası gündeme gelen neo-liberal uygulamalar ve küreselleşme süreçleriyle farklı bir boyut kazanan yoksulluk ve evsizlik olgusu sosyal dışlanma yaklaşımı ekseninde ele alınmaktadır. Sözü edilen yoksulluk, sosyal dışlanma ve evsizlik olgularına dair yapılan literatür taramasının ardından evsizlere nicel araştırma tekniklerinden olan anket tekniği uygulanmıştır. Evsizlerin sosyal dışlanma boyutlarını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada İstanbul sokaklarında evsizlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde 270 evsiz insanla görüşülmüş ve farklı başlıklar altında sorular sorulmuş ve cevaplar tablolar halinde yorumlanmıştır. İstanbul evsizleriyle yapılan araştırma sonuçları göstermiştir ki evsizlik ilk olarak toplumsal ilişkilerden dışlanma, ikinci olarak ekonomik alandan dışlanma ile ilgili bir mesele olarak önümüzde durmaktadır. Meselenin çözümü ekonomik politikalarla ilgili yapısal çözümlerle olduğu kadar toplumsal ilişkilerle alakalı insani bir mesele olarak da karşımızda durmaktadır.			
Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Evsizlik, Neo-Liberalizm, Küreselleşme			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph. D.	☐
Title of Thesis: Homelessness In The Context of Social Exclusion: The Case of Istanbul			
Author of Thesis: Mustafa Fazıl KARAMAN		Supervisor: Professor Sureyya CAKİR	
Accepted Date: 12.06.2019		Number of Pages: viii (pre text)+118 (main body)+4(app)	
Department: Cultural Studies			
As a concept that has lost its validity, poverty today fails to explain the social problems that have been experienced in a neo-liberal global world that has been changing since 1980s. After this point, the concept of social exclusion was used and acknowledged widely since it succeeded in explaining the phenomenon of poverty more comprehensively. French in origin, yet now a globally recognized concept, social exclusion is about those who cannot actively participate in life. Homelessness is the place where social exclusion is experienced at its most extreme. Homelessness may seem like a problem about an individual's not having a house to live in, but in fact it is a bigger problem than that. Homelessness is about not having the cultural, social and psychological benefits that a house can provide to an individual. It is a problem that leads to social exclusion and lack of self-confidence. In this study, I have focused on the most extreme form of social exclusion, i.e. homelessness, and focused on the homeless individuals that live in Istanbul, and analyzed this phenomenon of poverty and homelessness in the context of globalization and neoliberal policies that have been experienced since 1980s. After a literature review on poverty, social exclusion and homelessness, the survey that I conducted with the homeless individuals in Istanbul have been introduced. For this study which aimed at analyzing the scope of social exclusion the homeless individuals experienced, I have conducted interviews with 270 individuals in the areas where homeless individuals live. The questions were asked under different titles and answers were analyzed in tables. The analysis shows that homelessness is first of all a problem of social exclusion, and secondly a problem of economic exclusion. The solution of the problem is related to economic policies and structural changes, but it is also a human issue related to social relations.			
Keywords: Social Exclusion, Homelessness, Globalization, Neo-Liberalism, Globalisation,			

GİRİŞ

Tarih boyunca var olduğu kabul edilen bir sorun olarak yoksulluk, dünya üzerinde yaşanan birçok oluşumun etkisiyle yeni ve farklı boyutlar kazanarak nitelik değiştirmiş ve evrensel bir sorun haline gelmiştir.

Dünya genelinde II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan sosyal ve ekonomik krizleri ortadan kaldırmak için uygulanan ve devletin yardım ve desteklerinin tümünü ifade eden Refah Devleti anlayışı 1980'lerle birlikte ortadan kalkmış, hükümetler ve uluslararası kuruluşlar eliyle küresel nitelikli neo-liberal politikalar uygulamaya konulmuştur. 1980'lerle beraber yaşamın bütün yönlerini etkileyen devletin pasifliğini ve serbest piyasayı benimsemiş bir politika olarak neo-liberal politikalar dünya genelinde egemen olmuştur. Dünyanın girdiği neo-liberal küreselleşme süreci ile eskinin idare edilebilen, katlanılabilen yoksulluk manzaraları yerini sefalet manzaralarına bırakmış ve yoksulluk yaşanan haliyle de değişmiştir. Yoksulluğun bu değişen niteliğine bağlı olarak yoksulluk olgusuna dair yeni kavramsallaştırmalar ortaya çıkmıştır. Bunlar eskinin yoksulluk anlayışından farklı olarak yaşanan soruna dair farklı boyutlardan yorumlar getirmeyi mümkün kılan, daha bütüncül bir bakış açısı sunan kavramsallaştırmalar olması sebebiyle önemlidir. Gerek sosyal gerçeklikte yaşanan bu yıkıcı değişim gerekse de literatürde olguya dair yaşanan değişim göz önüne alındığında, sosyal dışlanma yaklaşımı, klasik yoksulluk anlayışından farklılaşmış ve yoksulluk gerçeğini çeşitli sebeplerle o toplumun/kültürün normal olarak kabul edilen düzeninde hayata katılamamayı ve dışlanmayı sorunsallaştırmaktadır. Bu yönüyle yoksulluk kavramsallaştırmasından farklılaşan sosyal dışlanma, içerdiği çeşitli unsurlar sebebiyle hayattan dışlanan insan ya da insan gruplarını konu almaktadır. Bu yaklaşımı temel alarak yoksulluk olgusunu sorunsallaştıran bu çalışmada, yoksulluğun görünümlerinden biri olan evsizlik meselesini ve evsizleri Türkiye ve İstanbul bağlamında konu edinmekte, İstanbul örneği üzerinden meseleyi analiz etmektedir.

Araştırmanın Konusu

Araştırma, günümüzün en önemli sorunlarından olan yoksulluğun bir türü olarak sosyal dışlanmanın en yoğun şekilde yaşandığı evsizliği ele almaktadır. Evsiz insanların aileleri, akrabaları, evsiz arkadaşları ve kaldıkları bölgedeki insanlarla olan –ya da olmayan- sosyal ilişkileri, vatandaşlık hakkı olan kamusal ve sosyal

hizmetlerden yararlanıp yararlanmadıkları, evsizlik süreçleri ve sosyo-demografik durumlarının sosyal dışlanma görünümüleriyle olan ilişkisi ele alınmaktadır.

Araştırmanın Sorunu

Araştırmanın temel sorunu sosyal dışlanma bağlamında evsizlik sorununu İstanbul evsizlerinin toplumsal hayata normal olarak kabul edilen şekillerde katılım noktasında bir problem yaşayıp yaşamadıklarını, bir başka deyişle evsizlerin sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını anlamak çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmektedir. Özellikle, mülkiyet ve konuttan, sosyal refah hizmetlerinden, siyasal alandan ve toplumsal ilişkilerden dışlanma bağlamında ele alınan sosyal dışlanma olgusu, alan araştırmamızda bu dört bağlam üzerinden çalışmanın evsizlere bakışının hareket noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bir toplumun parçası olarak yaşayan insan gruplarından birisi olan evsiz insanlar ise dışlanmanın içerdiği ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve mekânsal dışlanmaya maruz kalmaları sebebiyle olgunun bütün boyutlarını en yoğun şekilde yaşayan insan gruplarıdır. Yaşamın bütün yönlerinden dışlanmayı içeren evsizlik olgusu bugün gelişmiş ülkelerde de görülen bir sorun olarak evrensel öneme sahiptir. Olgu Türkiye'nin ve Dünya'nın önemli metropollerinden olan İstanbul için de önemli ve gizli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Evsizlik olgusunun bugün gerek dünyada gerekse de İstanbul ölçeğinde yaşanan rekabete katılamamanın yıkıcı etkisiyle büyük bir sorunlar yumağı gibi gittikçe büyümektedir. Evsizlere dair devlet eliyle ciddi bir uygulama yapılmadığı ve toplumsal hassasiyet noktasında da büyük bir farkındalık olmadığı için evsizliği bütün boyutlarıyla ele alıp meseleyi ortaya koymak, toplumsal duyarlılık ve muhtemel çözüm önerileri adına önem arz etmektedir.

Ayrıca evsizlik olgusunun sosyal dışlanma bağlamında ele alınmasının da önemi vardır. Dışlanmanın değindiği konular sadece ekonomik kökenli gelir yoksulluğu ile ilgili olmayıp, bir kişinin hayata katılmasını engelleyen bütün süreçlere işaret ettiği için yoksulluk gerçeğini sadece gelir ve tüketim odağından çıkarmaktadır. Sosyal dışlanma yaklaşımı klasik yoksulluk anlayışından farklılaştığı ve tematik olarak benzeri olan diğer yoksulluk anlatılarına göre yaşanan yoksulluk gerçeğini daha

bütüncül bir bakış açısıyla ele aldığı için, bugün gerek sosyal hayatta karşılaşılan sorunları anlama noktasında gerekse de sosyolojik bir unsur olarak yoksulluğu açıklama noktasında önemli bir bakış açısı sunmaktadır ve bu önemi gittikçe artacak gibi görünmektedir.

Araştırmanın Amacı

Evsiz insanlarla yapılan görüşmelerin sonuçlarından hareketle, evsizliği ve İstanbul evsizlerini sosyal dışlanma olgusunun görünümüleri bağlamında analiz etmek ve yorumlamak araştırmanın başlıca amacını teşkil etmektedir. Sosyal Dışlanma yaklaşımı araştırmanın arka planını, teorik kapsamını oluşturduğu için, elde ettiğimiz verilerin dışlanma görünümüleriyle ne kadar uyumlu olup olmadığı, evsizlerin sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını anlamak çalışma sonunda ulaşılması beklenen temel amaçtır. Araştırmanın amacına anket sorularının analizi ile ulaşmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Planı

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluğun sosyolojik ve tarihsel boyutu ele alınmış, yoksulluğun sosyal devlet dönemi ve sonrasındaki küresel neo-liberal süreçte yaşadığı değişim anlatılmaktadır. Bu farklılaşan boyutlar yoksulluğa dair bakış açılarındaki anlatılmış olup var olan yoksulluk biçimlerine değinilip çalışmanın önemi gereği Sosyal Dışlanma olgusuna geçiş yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde yoksulluk olgusuna yalnızca ekonomik faktörler açısından değil, diğer sosyo-kültürel diğer etkenler açısından bakmayı mümkün kılan Sosyal Dışlanma yaklaşımı ekseninde dışlanmanın görünümüleri ele alınmıştır. İfade edilen görünümelerin hepsini içerdiği ve çalışmanın en önemli unsurunu teşkil ettiği için evsizlik olgusunun tanımları ve sınıflandırmaları anlatılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Evsizlik olguları Türkiye ve daha özelde İstanbul ölçeğinde ele alınarak bu üç olgunun ülke ve İstanbul özelindeki durumuna değinilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise görüşülen 270 tane evsiz insanla ilgili alan araştırmasının verileri ve analizleri yer almaktadır. Sözü edilen alan araştırması, sosyal dışlanma görünümüleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Türü

Yöntem bilim literatüründe herhangi bir toplumsal sorun ile ilgili bilgi üretmeye veya kuram geliştirme amacıyla yapılan çalışmalara temel araştırmalar denir. Bu itibarla araştırmamız temel araştırmalar kategorisinde değerlendirilecek bir araştırmadır. Temel araştırmalarda öncelikle hedef konunun/sorunun tespit edilmesidir. Sorun ile ilgili herhangi bir varsayım geliştirmeden sorunun bütün yönleri ile ortaya konulması ve sorun ile ilgili yeni bilgilerin geliştirilmesi amaçlanır. Bu çalışmada temel araştırmaların yöntem bilim literatüründe zikredilen aşamalarına bağlı olarak evsizlik olgusunu genel olarak anlamaya, ayrıntılarını saptamaya bu ayrıntılar arasında neden sonuç ilişkilerini kurmaya ve bunun sonucunda sorunu bütün yönleri ile bir bütün olarak ortaya koymaya çalışılmaktadır. İlk aşamada konunun ne olduğu, hangi faktörlerin/değişkenlerin etkisinde meydana geldiği üzerinde durulmaktadır. İkinci aşamada sorun ile ilgili belirlenen değişkenlerin tek tek etkisi araştırılmakta, üçüncü aşamada ise söz konusu değişkenler birlikte değerlendirilerek sorun ile değişkenler arasında neden sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Araştırma, nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Bu çalışma için hazırlanan anket formu 56 sorudan oluşmaktadır. Anket formu, nominal ve ordinal sınıflandırmaya sahip sorulardan hazırlanmıştır. Demografik bilgilerde, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, doğduğu bölge ve medeni durum ifadelerinden oluşmaktadır. Demografik soruların dışında kalan 51 soru 10 adet tematik alana bölünmüştür. İstanbul'da yaşama süresi, evsizliği yaşama süresi, temel ihtiyaçların karşılanması ve eğitim durumu. Çalışmanın analizinde genel olarak tüm soruların frekans analizi yapılmış ve sorularda verilen cevaplara ilişkin genel bir kanaate varılmıştır. Frekans analizi sonrasında ise birbiri içerisinde ilişki içerisinde olan soruların genel görünümünü tespit etmek amacıyla Crostab (Çapraz Tablolama) analizi yapılmıştır. Bu sayede soruların birbiriyle karşılıklı ilişkileri incelenmiştir. Aynı zamanda belirlenen tematik alanların bulgularına ilişkin de çapraz tablolama analizinden yararlanılmış ve tematik alanlar birbiriyle karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırma, İstanbul'da yoksulların yoğun olarak bulunduğu Üsküdar ve Fatih semtlerinde yaşayan evsizler üzerinde yapılmıştır. Çalışmada toplam 270 evsiz ile görüşülmüş ve birebir anket çalışması yapılmıştır. Örneklem büyüklüğünün evreni temsil etme gücü bakımından oldukça yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İstanbul'da yoksulların yoğun olarak bulunduğu Üsküdar ve Fatih semtlerinde yaşayan yoksul evsizler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ortaya konulan bilgilerin geçerliliği anketin anketi uyguladığımız uygulama süresi ile sınırlıdır. İstanbul'da yaşayan evsizlere dair resmi bir çalışmanın bulunmamasından dolayı, evsizlerin sayısı üzerinde kesin bir mutabakat söz konusu değildir. Dolayısıyla araştırmadaki 270 denek, İstanbul'da yaşadığı tahmin edilen 1000 evsiz insan üzerinden seçilmiştir.

I.BÖLÜM: SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK YOKSULLUK SORUNU

Yoksulluk tarihsel bir sorun olarak sosyal yaşamda bireyler, toplumlar ve devletler için, bir inceleme alanı olarak ise sosyal bilimlerde ve sosyal bilimlerle ilgilenen kimseler için önemli bir konudur. Sosyal yaşamda bireylerin, toplumların ve devletlerin ekonomik, sosyal, kültürel koşullarını zorlaştıran, insanların yaşam standartlarını aşağıya çeken bir olgu olan yoksulluk, sosyal bilimlerde de bir inceleme konusu olarak nedenlerin ve sonuçların iç içe geçtiği çok-boyutlu, girift bir yapı arz eder. Sosyal hayattaki yıkıcı etkisine paralel olarak, yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda yoksulluğun çok boyutlu ve zengin bir literatüre sahip bir konu olduğu söylenebilir.

Tarihin her döneminde yaşanan yoksulluk olgusu zaman içinde biçim değiştirmiş, buna koşut olarak yoksullukla ilgili tezler ve yaklaşımlar da değişmiştir. Sanayi devriminin ilk yıllarında azgelişmiş ülkelere özgü geçici ve yerel bir sorun olarak ele alınan yoksulluk olgusu büyük oranda ekonomik merkezli bir sorun olarak tanımlanmıştır. Ancak yoksulluk olgusu 1970'li yıllardan itibaren farklı bir boyut kazanmış ve özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda yaygınlık göstermiştir.¹ Yaşanan yoğun kapitalist ilişkiler yüzünden enformel dayanışma ağlarının ortadan kalkmasıyla bir sefalet örneği olarak şekillenmeye başlayan yoksulluk olgusu, yapısal ve evrensel bir sorun olarak yeniden tanımlanmaya başlanmış olup gelişmiş Avrupa ülkelerinde bu olgu önem kazanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ABD'de önemli bir sorun olarak görülmeye başlanan yoksulluk olgusu ardından Birleşmiş milletlerin de önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Dünya Bankası 1990 yılında yayınladığı Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksulluk olgusunu ana madde olarak belirlemiş, Birleşmiş Milletler 1996 yılını "Uluslararası Yoksulluğun Yok Edilmesi Yılı" olarak ilan etmiş, yine 2000 yılındaki raporun ana maddesini "yoksullukla mücadele" olarak ilan etmiştir.

Yoksulluk olgusunun kavramsallaştırması modern kapitalist toplum ve piyasa ilişkilerinin belirleyiciliğinde, 18. yüzyıldan 1960'lara kadar iktisadi çerçevede yapılmaktaydı. Kimlerin yoksul olduğu ya da yoksul olmadığı bir ekonomik güce sahip olmak ya da olmamak üzerinden ölçülmekteydi. Oysa günümüzde ekonomik bir geliri olan bireyler de yoksul olarak nitelendirilebilmektedir. Olgusu, 18.yüzyıldan 1960'lara

¹ Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.18.

kadar ekonomik göstergelerle kavramsallaştırılsa da, yoksulluğun salt ekonomik göstergelerden ibaret bir sorun olmadığı 1960’larda anlaşılmıştır.

Geçmişin yoksulluk görünümüleri, özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte değişmiştir. Bu değişim var olan olumsuz yoksulluk manzaralarını derinden sarsarak daha da katlanılamaz hale getirmiş bir sorun alanı olarak yoksulluk olgusuna evrensel bir nitelik kazandırmıştır. Dolayısıyla yoksulluk gerçeği evrensel bir durumdur fakat yoksulluğun derecesi ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre ayrıntılarda önemli nitelik farklılıkları göstermektedir. Bu durumun önemli bir sebebi, küreselleşme ve onunla paralellik gösteren neo-liberal uygulamaların oluşturduğu sistemdir. Kapitalizmin geçirdiği evrim sosyal/refah devletinin arka plana itilmesi, piyasa rekabetinin baskın olması var olan eşitsizlikleri arttırmış, dolayısıyla yoksulluk bir nitelik değişikliğine uğramıştır.

Bugün yoksulluk denilince gelir/tüketim odaklı klasik bir tanım yapılması günün şartlarıyla uyumlu değildir. Her ne kadar geçmiş yoksulluk tanımlarında bu tür çabalar görülsede, insanı sadece ekonomik birtakım parametreler üzerinden ele alan bir yaklaşım üzerinden yoksulluk olgusunu anlamaya çalışmak; insanın gerçekliğine, toplumların ve ülkelerin öznelliğine uygun değildir. Yoksulluk bugün çok çeşitli boyutlarıyla ele alınması gereken bir mesele olarak önem taşımaktadır.

Bu çeşitliliğin bir sonucu olarak yoksulluk olgusunun çok yönlü ve çok katmanlı girift bir konu olması, gerek ülkelerin sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapılarını göre farklılıklar göstermesi gerek tanımlı yapan araştırmacıların da yoksulluk ile ilgili farklı kriter ve özelliklerden yola çıkması ile ilgili olduğu kadar aynı zamanda yaşanan toplumsal değişmelere paralel olarak yoksulluk olgusunun zaman içinde değişik görünüm alması ile ilgilidir. Bu yönüyle her yoksulluk tanımı birbirinden farklı ya da birbirine yakın da olsa farklı boyut ve unsurlarıyla var olan yoksulluk gerçeğinin farklı yönlerine değinmektedir. Bir başka deyişle “tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişkenlik göstermektedir.”² Dolayısıyla bu gelişmeler konu hakkında evrensel tanım ve açıklamaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle klasik yoksulluk anlayışı özelinde yapılan kimi tanım ve açıklamalar, bu tanımları yapan kişiler tarafından evrensellik iddiası taşısa da bu durum; yaşanan farklı yoksulluk biçimlerine ve bu

² Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, s.62.

biçimlerin toplumsal, kültürel, siyasal, yapısal farklılıklarına hitap edemeyeceği için yoksulluk açıklamaları evrensel bir nitelik taşımaz. Bir başka deyişle her yoksulluk tanımı döneme, coğrafyaya ve çeşitli birtakım göstergelere göre değişebilmektedir. Yoksulluk kavramsallaştırması bu yönüyle göreceli bir kavramsallaştırmadır.

1.1. Yoksulluk Olgusu ile İlgili Tanımlar

Çok genel olarak insanların yaşamını sürdürebilmesi için gereken su, gıda, barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetlerden yararlanamaması durumuna yoksulluk denir.³ Ancak yoksulluk tanım ve açıklamalarıyla ilgili en önemli husus, tanımların hangi dönem ve hangi kriterler üzerinden yapıldığı hususudur. Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi yoksulluk olgusu ülkeden ülkeye veya aynı ülke içinde zamana bağlı olarak farklılık gösteren çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Aynı şekilde araştırmacıların sahip olduğu bakış açısı veya kriter olarak aldıkları özellikler de farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla bu farklılıklar yoksulluk olgusu ile ilgili farklı tanımların yapılmasına yol açmaktadır. Çok genel olarak yoksulluk olgusu ile ilgili yapılan tanımlarda, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik kriterlerin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Gelişme ve kalkınmanın ekonomiye bağlı olduğu sanayi toplum anlayışında yoksulluk olgusu ile ilgili yapılan ilk tanımların ekonomik temele dayandığı görülmektedir. Bugün klasik tanım olarak kabul edilen bu tanımlarda yoksulluk olgusu ekonomik gelir üzerinden hesaplanıyordu. Bilinen ilk yoksulluk tanımı ilk defa 1901 yılında Seeböhm Rowntree tarafından yapılmıştır. Yoksulluk, "toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir."⁴ Rowntree'nin tanımı sözü edilen klasik, geleneksel bir tanıma işaret ediyor çünkü tanımda yoksulluk salt ekonomik ve biyolojik temelde ele alınıyor. Tanımda herhangi bir sosyal, kültürel, psikolojik vb. bir ihtiyaca atıf bulunmamaktadır. Buna göre "biyolojik varlığın devamı için gerekli yiyecek, giyim" ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik gelir sahibi kimseler yoksul sınıfına dahil edilmemekteydi. Buna ek olarak, mülk sahibi insanlar çalışmıyor olsalar da zengin sayılırken az da olsa gelir sahibi kimseler de yoksul olarak addedilmiyordu. Yoksulluk

³ Nurgün Oktik, "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, der. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, s.25.

⁴ Muharrem Es ve Tuncay Güloğlu, "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/8, (2004), s.82.

olgusu "fiziki ihtiyaçları" karşılayamama (ekonomik güçsüzlük) durumu olarak tanımlanıyor, bunun dışında sosyal, politik kültürel ve psikolojik ihtiyaçlar üzerinde durulmuyordu. Bu eksikliğe rağmen Rowentree'nin bu tanımı ekonomik kritere vurgu yapması hasebiyle halen geçerliliğini korumaktadır. Her ne kadar yoksulluğun kapsamı ekonomik kriterlerden sosyal, kültürel, psikolojik unsurlara kadar genişlese de ekonomik faktör önemini her zaman korumaktadır fakat artık tek başına ekonomik kriterler yoksulluğa açıklamak için yeterli kabul edilmemektedir.

Zamanla yoksulluğun sadece ekonomik kriterler üzerinden belirlenmesine ek olarak yoksulluğu başka göstergeler üzerinden anlama çabaları meydana gelmiştir. Bu noktada sosyolojik kriterler devreye girmiş yoksulluk olgusunun kapsamı genişlemeye başlamıştır. Bu dönemde sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik göstergeler de bu yoksulluk tanım ve açıklamalarında önemli hale gelmiştir. Bu süreç içerisinde yoksulluk tanımlarının yeni birtakım göstergelerle genişlemesi ve farklılaşması, salt ekonomik göstergelerden ibaret tanımların yoksulların halini açıklamakta yetersiz olmasının anlaşılmasıyla başlamıştır. Dolayısıyla yoksulluk tanımlarına sözü edilen göstergeler de eklenmiştir. Manuel Castells'e göre yoksulluk "belli bir toplumda, belli bir zaman diliminde kaynakların, asgari düzey olarak kabul edilmiş hayat standartlarına ulaşmanın mümkün olduğu düzeyin altında kaldığı belirten bir ölçüttür".⁵ Tanımda "asgari düzey olarak kabul edilmiş hayat standartları" ifadesi ile ekonomik unsurun dışında birtakım unsurlara işaret edildiği görülmektedir. Gordon Marshall tanımı ise biraz daha açıktır. Marshall yoksulluğu "genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum."⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Görülmektedir ki maddi birtakım güçsüzlüklerin yanında kültürel güçsüzlükler, yoksunluklar da yoksulluk hali olarak düşünülmektedir. Böylelikle yoksulluk kavramı değişip dönüşerek klasik bir paradigmadan başka bakış açılarına dönüşmüştür.

Mehmet Karakaş da yoksulluğun çok yönlü bir olgu olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Yoksulluğu ekonomik göstergelere ek olarak sosyal ve psikolojik bağlamda ele alan Karakaş, yoksulluğun zengin içeriğine işaret etmiştir: "Sosyo-psikolojik nitelikleriyle, yoksulluk; maddi yetersizliklere bağlı olarak yaşamın bütün kesitlerinden uzaklaşmaya neden olan bir kültürel atmosferdir. Birey açısından düşünüldüğünde, yaşama

⁵ Manuel Castells, *Binyılın Sonu*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.93.

⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.825.

tutunamamanın bir göstergesi ve fizyolojik olarak ayakta kalma mücadelesinin bir ifadesidir.”⁷ Burada yoksulluk olgusunu "yaşama tutunamama" ifadesiyle "dışarıda" kalmışlığa ve "sosyo-psikolojik nitelikleriyle," ve “kültürel bir atmosfer” benzetmesiyle de "yiyecek ve giyecek" gibi temel ihtiyaçlardan farklı ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak ifade edildiği görülmektedir. Aynı şekilde Nurgün Oktik de yoksulluk açıklamasına “insan onuru” ve "güvenlik" boyutlarını eklemektedir. “Yoksulluk genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak olarak tanımlanabilir.”⁸

Yoksulluğun ekonomi dışı unsurlarına vurgu yapan bir diğer tanım da Macid Rahnema tarafından yapılmıştır: “Yoksulluk, dönemlere ve toplumlara göre değişen araçların, gücün ve toplumsal önemin yokluğuyla nitelenen, başa gelmiş ya da gönüllü, sürekli ya da geçici olan bir zayıflık, bağımlılık ve küçük düşme durumudur; para, güç, etki, bilim, teknik nitelik, doğuştan gelen onur, fiziksel güç, entelektüel yetenek, bireysel özgürlük ve saygınlık yokluğudur.”⁹ Rahnema’nın yoksulluk tanımı çok daha geniş kapsamlıdır. Bireyde, "küçük düşme, onur, saygınlık, zayıflık" gibi yoksulluk olgusunun psikolojik sonuçlarına vurgu yapması kadar ilave olarak sosyal bir varlık olarak "güç, etki," ihtiyacına vurgu yapması ve özellikle "bilim, entelektüel yetenek, bireysel özgürlük" "kültürel ihtiyaçlarına vurgu yapması ve özellikle" bağımlılık" ifadesi ile bir çıkmaz sokak olarak adeta "sosyal dışlama" olayını ima etmesi önemlidir. Rahnema’nın önceki tanımlarda geçen sosyal vurguların yanında insanı insan yapan psikolojik ("küçük düşme, onur, saygınlık, zayıflık) ve zihinsel/entelektüel ("bilim, entelektüel yetenek, bireysel özgürlük") ihtiyaçlarına yaptığı vurgular ile yoksulluk olgusunun kapsamının daha da genişlettiği görülmektedir.

⁷ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, (2010), s.6.

⁸ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.25.

⁹ Macid Rahnema, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Maki Basın Yayın, 2009, s.132, 133.

Kısacası, yoksulluk, insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gelir yoksulluğundan, yoksulların insani ve kapasite gelişimleri ile dışlanma süreçlerine kadar farklı açılardan yeniden tanımlanmakta ve farklı sınıflamalara konu olmaktadır.¹⁰

1.2. Yoksulluk Olgusunun Gelişme Süreci

Yoksulluk olgusu sanayi devrimi öncesi, sanayi devrimi sonrası ve Küreselleşme dönemi olarak üç ayrı dönemde değişik nitelikler kazanarak varlığını devam ettiren evrensel bir olgudur. Sanayi öncesi dönemde yerel, geçici, katlanılabilir bir olgu olarak kabul edilen yoksulluk olgusu sanayi devrimi sonrası yavaş yavaş uzun süreli, katlanılamaz ve evrensel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla dönemin değişim dinamiklerine paralel kazandığı farklı özellikler yoksulluk olgusu farklı şekillerde açıklanmaya başlanmıştır.

Yoksulluk olgusu “Bazı insanların, kendi özellikleri, doğal koşullar veya savaş gibi insan eliyle yaratılan sorunlar nedeniyle, geçimlerini sağlamakta, hatta karınlarını doyurmakta güçlük çekmeleriyle ilgili bir olgu olarak yoksulluk, tarihin her döneminde, her toplumda rastlanabilen bir olgu”¹¹dur. Sanayi devrimi öncesi makineleşmenin olmadığı bir dönemde üretim için insan gücü önem teşkil etmiştir. Tarımsal alanların insanlar için geçim kaynağı olduğu ve şehirlere göçün yaşanmadığı böyle bir dönemde yoksulluk, sanayi devrimi sonrasındaki gelişmelere göre daha hafif bir halde yaşanmaktaydı. Sanayi sonrası üretime katılmanın bile neredeyse imkansız olduğu, kol gücünün önemini yitirerek yerine mal ve üretim sahipleri için daha kârlı olan makineleşmenin geçtiği sanayileşme döneminde yoksulluk farklı boyutlar kazanmıştır.

1.2.1. Kapitalist Dönemde Yoksulluk Olgusu

Yoksulluk geçmişte kıtlık sorunu olarak ele alınmaktaydı. Bugün ise yoksulluğun asıl nedeni üretimdeki fazlalığa rağmen adil olmayan şekilde yapılan paylaşımlardır. Mingione’ye göre bugünkü gerçekliğiyle yoksulluk, sanayi toplumlarının gelişimi ile ortaya çıkmıştır. Benzer bir görüşü Ayşe Buğra şu şekilde açıklamaktadır: “Bazı insanların, kendi özellikleri, doğal koşullar veya savaş gibi insan eliyle yaratılan sorunlar nedeniyle, geçimlerini sağlamakta, hatta karınlarını doyurmakta güçlük çekmeleriyle ilgili bir olgu olarak yoksulluk, tarihin her döneminde, her toplumda rastlanabilen bir

¹⁰ Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, der. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, s.59.

¹¹ Ayşe Buğra, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.27.

olgu. Ama bugün sosyal bir sorun olarak tartıştığımız biçimiyle yoksulluk, 16. Yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılı”¹² bir olgudur.

Sanayi Devrimiyle birlikte tarımsal yapıların çözülmesi, kırsal bölgelerdeki ekonomik hayatın giderek önemini kaybetmesi ve buna bağlı olarak kentlere yoğun göçün başlaması, üretim ve istihdam biçimlerinin değişmesi ve sosyal ilişkilerin kentleşme sürecinde farklılaşması¹³ modern yoksulluğu oluşturan önemli gelişmelerdir. Bu gelişmeler insanı alışılmışın dışında bir yoksulluk biçimiyle karşı karşıya bırakmıştır.¹⁴ Sanayi devriminin gerçekleşmesi akabinde makineleşmenin artmasıyla devrim öncesi işlev gören çalışanlar işlevsizleşerek, kol güçlerinin önemsizleştiği bir döneme girmişlerdir. Değişen sadece sanayi devriminin gerçekleşmesi değil, devrimle beraber hayata katılımı mümkün kılan bir sistem değişikliğidir aynı zamanda. Devrim sonrası niteliksizleşen işçi sınıfı sisteme dahil olamamıştır ve yoksulluğa itilmişlerdir. Öte yandan fabrika sahipleri ya da işveren kesim makineleşme sayesinde düşük ücretli işçileri kendisine bağımlı kılarak yeni teknolojik araçlarla zenginliklerini arttırmışlardır. Dolayısıyla yoksulluk olgusu giderek katlanılabilir olmaktan çıkmış, modern hayatın yoğun kapitalist ilişkileri, makineleşme, bilgi teknolojileriyle birlikte oluşturulan kapitalist sistem içinde bir sefalet biçimine dönüşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki çeyrek yüzyıllık dönemi kapsayan ve kapitalizmin ‘altın çağı’ olarak bilinen Keynesyen refah devletinin özellikleri şunlardır: üretimde markalaşma yerine standardizasyona yönelik ‘kitlesele tüketim için kitlesele üretim’ anlayışına dayalı fordist teknoloji, ücretli emeği üretim sürecinde ‘maliyet’ unsuru olduğu kadar aynı zamanda ‘tüketim talebi’ yaratan bir olanak şeklinde değerlendiren ve dolayısıyla ücretli emeğin sendikal taleplerine göreceli olarak daha ılımlı yaklaşan sosyal devlet yapısı, iç pazarın güçlü tutulmasına yönelik genişleyici ve işsizliğin azaltılmasına öncelik veren maliye ve para politikaları, sermaye birikiminde önceliği ulusal sanayileşmeyi gözetmek üzere finans sermayesini düzenleyici ve hareketliliğini kısıtlayıcı kontroller, aşırı rekabetçi ve yıkıcı spekülasyonu önlemek üzere sabit (ya da düzenlenmiş) döviz kuru politikaları.¹⁵ Bu gelişmeler sonucu bir taraftan yoksulluk olgusu daha da görünür hale gelirken bir taraftan da değişen insan anlayışına paralel

¹² Buğra, *Kapitalizm*, s.27.

¹³ Ayşe Buğra, *Yoksulluk ve Sosyal Haklar Raporu*, 2005, s.2, erişim tarihi: 27 Haziran 2017, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf

¹⁴ Buğra, *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*, s.2.

¹⁵ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Kim İçin?*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s.161.

yoksulluk tanımları da ekonomik merkezli vurguların yanında sosyal ve kültürel vurgular kazanmaya başlamıştır. Aynı şekilde devlet politikaları da değişmeye başlamış sosyal refah politikaları öne çıkmaya başlamıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte uzun bir dönem yaşanan yoksulluk olgusu gelişmiş batı ülkelerinde yaratılan istihdam imkanları ile birlikte önceleri sadece çalışmayan kişiler için bir istihdam sorunu olarak algılanmış, ardından II. dünya savaşından sonra uygulanan Refah devleti anlayışı ile asgariye indirilmeye çalışılmıştır. Gerçekten II. Dünya Savaşı ile birlikte yoksulluk olgusu Batı'lı ülkelerde bireyselliğin ve hayırseverliğin değil kamusal alanın bir sorunu olarak görülmüştür. Bu dönemde yoksulluk refah devleti ile beraber doğru ve sağlıklı çözümlerle önlenebilir bir sorun olarak görülmüştür. Öncesinde hayırseverliğin alanı olarak görülen yoksulluğa karşı devlet etkin rol almış ve “uygulanan tam istihdam, kapsamlı sosyal güvenlik uygulamaları ve bunları tamamlayıcı sosyal hizmet ve yardımlar”¹⁶ ile yoksulluk büyük ölçüde azaltılmış, toplumsal refah yükselmiştir.

1.2.2. Geç Kapitalist Dönem ve Yoksulluk Olgusu

İnsanlık tarihinin her döneminde yoksulluk olgusunun var olduğu kabul edilmekle birlikte bugünkü haliyle yoksulluk olgusunun yakın döneme ait bir olgu olduğu kabul edilir.”¹⁷ Dünya, 1980’lerden itibaren küreselleşme olarak tanımlanan yeni bir sürece girmiş ve bu yeni dönemde uygulamaya konulan neo-liberal politikalar ile birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik alanda büyük değişimler yaşamaya başlamıştır. Önceki dönemin Keynesyen, ulus-devlet merkezli ya da ulusal kalkınmacılığı esas alan politik-ekonomik anlayışların yeni dönemde sürdürülemez ve küreselleşmeye uyumlu kılınmak zorunda olduğu görüşü hakimiyet kazanmıştır

Teknolojik gelişmelerden siyasi ilişkilere, büyük ekonomik antlaşmalardan bilim ve sanayide büyük atılımlara kadar yaşanan bu gelişmeler bir yandan belli başlı ülkelerin belli başlı alanlarda elde ettiği devasa başarılarla işaret ederken öte yandan bu değişim ve dönüşüme ayak uyduramayan ülkelerin yoksulluğu daha da artmıştır.

1980’lerde savaş sonrası krize giren kapitalizmi yeniden inşa etmek için ulus ötesi şirketler ve kapitalist ülkeler eliyle neo-liberal bir küreselleşme sürecine girilmiştir. Neo-

¹⁶ Neşe Şahin Taşgın, “Refah Devleti ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2010, s.123.

¹⁷ Karakaş, "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü", s.2.

liberal uygulamaların etkin rol oynadığı küreselleşme sürecinde, küreselleşme ve neo-liberalizm arasında çok yakın bir ilişki vardır. Neo-liberalizm sermayenin yayılıp güçlenerek küreselleşmesini mümkün kılan bir uygulamalar demeti olarak, küresel sermayenin yayılmasına hizmet etmektedir. Neo-liberal uygulamalar, uluslararası mal ticaretinin ve ekonomik sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını ve kuralılaştırılmasını, devletin sosyal ve ekonomik görevlerinin en aza indirgenmesini ve özelleştirilmelerin hayata geçirilmesine yol açmıştır.¹⁸ Neo-liberal küreselleşme sürecinde kitlesel üretimi esas alan fordist üretim yerini nitelikli iş gücüne bırakmış ve post-fordist üretime geçilmiştir. Bu sebeple nitelsiz iş gücü emek piyasasından dışlanmış ve yoksul kesim büyük bir artış göstermiştir.¹⁹

II. Dünya Savaşı'nın ardından izlenen Keynesyen politikalarla birlikte çeyrek yüzyıl boyunca yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucu tüm dünyada görece bir refah dönemi baş göstermiş ve bu durum petrol fiyat artışlarına bağlı olarak yaşanan kapitalist krizin ortaya çıktığı 70'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu kriz sonucunda üretim ve üretkenlik oranlarındaki artış düşmüş, işsizlik artmış ve fiyatlar artış göstermiştir.²⁰ Ulus devletin ortadan kaldırılma, devletin küçülmesi, giderek ekonomideki etkinliğinin azaltması veya tamamen kaldırılması, ulusal mal, hizmet ve para piyasalarının serbestleşmesi, sermaye piyasalarının önündeki yasal ve idari engellerin kaldırılarak serbestleşmesi ve serbest sermaye akışının sağlanması²¹ gibi özelliklerle kendisini var eden küresel neo-liberal politikalar tüm dünyada egemen olmuş ve böylelikle yeni düzeni olarak nitelendirilen bir sistem yaşama geçirilmiştir. Bu yönüyle küresel neo-liberal süreç "sermayenin küresel ölçekte sınırsız ve engelsiz hareketliliği ile karakterize"²² edilen bir süreçtir. Uygulanan bu politikalar ile birlikte ekonomik kriz bir şekilde atlatılmış olsa da özellikle gelişmekte ve gelişmemiş ülkeler açısından sosyal krizlerle sonuçlanmıştır. Denilebilir ki ekonomik kriz yerini sosyal bir krize bırakmıştır.²³

¹⁸ Yeldan, *Küreselleşme Kim İçin?*, s.79.

¹⁹ Faruk Kaya, "Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/15, (2011), s.220.

²⁰ Faruk Sapançalı, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2, (2001), s.115.

²¹ Şinasi Öztürk, *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmalar*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, s.18.

²² Pınar Kaya Özçelik, "Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5/2, (2013), s.419.

²³ Sapançalı, "Yeni Dünya Düzeni", s.116.

1980'lerle beraber uygulanan küresel neo-liberal uygulamalar, bir tarafta dışa açılan devletleri birbirine yakınlaştırıp kaynaştırırken, öteki tarafta yoksulluğu gittikçe arttırmıştır. Özellikle 1990'larda zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurum büyümüş, küresel neo-liberal uygulamalarla vaad edilen cennet rüyasını gerçekleştirmek bir yana, dışa açılma, yapısal uyum politikaları gibi birtakım uygulamalarla dünya üzerinde bölgesel olarak yoksullukların arttığı gözlenmiştir. Sosyal devlet anlayışının ortadan kalkmasıyla zaten görece yoksul olan insanlar desteksiz ve korumasız kalmıştır. Zaman içinde teknolojinin yaygınlaşması ve bilgi toplumuna geçiş süreçlerine katılma imkânından mahrum bırakılan devletler ve insanlar derin bir yoksulluk çukuruna itilmiştir.

Sosyal devlet anlayışını önceleyen uygulamaların ortadan kalktığı 1980 sonrasında sosyal hizmetlerin sunumu piyasaya, ailelere ve kişilere bırakılmıştır. Toplumsal dengeler ekonominin eşitsiz dağılımı sebebiyle alt üst olmuştur. Bu durumda kurumsal haklardan mahrum kalan yoksullar bireysel çabalarla sınırlı çözümler üreten yoksul kesimler, kendi içlerinde kurdukları geleneksel dayanışma ağlarıyla özellikle kentlerde varlıklarını korumaya çalışarak hayatta kalmaya gayret etmişlerdir. Bu gelişmeler altında insanlık tarihinde önemini korumuş olan yoksulluk meselesi, 1980'lerle beraber evrensel bir nitelik kazanmış ve bugünkü halini almıştır. Olgı bugün sadece gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde değil, Amerika kıtasında ve Avrupa'da da ciddi bir sorundur.

Genel olarak küresel neo-liberal politikalar şeklinde özetlenebilecek yeni uygulamalarla yoksulluk nitelik değiştirerek çok boyutlu bir sorun haline gelmiş ve evrensel bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemle beraber yoksulluk tanımları dar bir çerçeveden kurtulmuş, bireysel odaklı açıklamaların yanı sıra yapısal açıklamaları içeren çok boyutlu bir nitelik kazanmış ve biyolojik tanımlara ek olarak sosyal, kültürel, psikolojik, hayata katılma ya da katılamama üzerinden yeni yoksulluk tanım ve açıklamaları getirilmiştir. Bu tanım ve açıklamalar kimi zaman dar anlamda klasik yoksulluk tanımlamalarını da kapsayacak şekilde ortaya çıkmıştır.

1.3. Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Yaklaşımlar

Yoksulluk insanların bir topluluk halinde yaşamaya başladığından beri var olan bir problemdir. Ancak günümüz yoksulluğunun en büyük nedeni küreselleşmeyle birlikte toplumların, sektörlerin pazar tarafından yönlendirilmesi ve ekonomik büyümenin

yavaşlamasıyla işsizliğin artmasıdır.²⁴ Ancak karmaşık bir sorun olan yoksulluğun nedenlerini kesin olarak ortaya koymak zordur. Bu zorluğa rağmen literatürde genellikle yoksulluğun nedenlerine ilişkin iki yaklaşım söz konusudur. Bunlar, yoksulluğu bireyin eksikliği olarak gören ve yoksulluğu yapısal sebeplerle ilişkili olarak ele alan yaklaşımlardır²⁵. Bireysel teori, yoksulluğun sebebini insanın kendisine bağlar. Bu teoriye göre birey yeterince çalışıp kazanmadığı için, savaştığı için, tembelliğinden dolayı yoksuldur. Sistemsel teoriye göre ise yoksul birey sistemin bir kurbanıdır. Toplumda sınıflar olduğu sürece yoksulluk da olacaktır.²⁶

Yoksulluğun nedenleri; yoksulluğu kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları "yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni" olarak gören yaklaşımla; yoksulluğu, yoksulların dışında başta ekonomi politikaları olmak üzere düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki "yapısal" etmenlerle ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında değerlendirilebilir.²⁷

Çalışmanın bu bölümünde yoksulluğu açıklayan iki yaklaşım tarzı genel hatlarıyla açıklanacaktır.

1.3.1. Yoksulluğu Bireylerin Yetersizliği Olarak Gören Yaklaşımlar

Yoksulluk olgusunu, yoksulların bireysel güçsüzlüklerinin sebebi olarak gören yaklaşımın uzun bir tarihi vardır. Bu yaklaşımı savunanlar, yoksulların içinde bulundukları patolojik durumları, yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışları, tutumluluk dereceleri, gösterdikleri çabalar gibi göstergelerle bağlantılı olan bireylerin yetersizliği ile ilgili bir mesele olarak yoksulluğu açıklamışlardır. Bu yaklaşıma göre yoksullar, beceri yoksunluğu, ahlaki ya da fiziksel eksiklik, güdülenme, hırs/sorumluluk eksikliği sebebiyle yoksulluk yaşarlar. Bireysel kuram savunucularına göre toplumun, yoksulların ihtiyaçlarını karşılama gibi bir sorumluluğu yoktur. Spencer güçsüz olanın ezilmeye mahkûm olduğunu, böyle olması gerektiğini savunmuştur.²⁸ Devlet de kamu

²⁴ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.21.

²⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Mehmet Ali Sarı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s.397.

²⁶ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.26.

²⁷ George Wilson, "Toward a Revised Framework for Examining Beliefs About the Causes of Poverty", *Sociological Quarterly*, 3/3, (1996), s.413-428'den aktaran Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, s.145-146.

²⁸ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.29.

harcamalarını mümkün olduğunca sınırlandırmalıdır. Çünkü -zaten tembel oldukları için yoksul olan- yoksullar devletin desteğiyle tembelleşebilirler.²⁹ Bu kapsamda yapılan bir çalışmada³⁰ yoksulluğun nedenleri, yoksulların kendilerinde aranmakta ve yoksulların kolay yaşamı seçme, kamusal kaynaklara bağımlılık ve tasarruf etme yerine "dünyevi zevklerle ilgili" olma gibi özellikleriyle ilişkilendirilmektedir. Toplumsal konum üzerinden yapılan bu yorumlama tarzında, yoksullar girişimci, hırs sahibi kimselerin tam karşısında bu ve benzeri yeteneklerden mahrum kalmış kaybedenler şeklinde görülmekteydi.³¹

Yoksulluğu bireyin kendisiyle ilişkilendiren bu kuramlar, yoksulların hayat mücadelelerinde başarısız oldukları için yoksul olduklarını savunmuşlardır.³² Charles Murray 1984'de yaptığı çalışmada, yoksulluğun sebebi olarak kişisel sorumluluğu öne sürmektedir. Bu grup bağımlılık kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Bu terimle "Murray, işgücü piyasasına girmek yerine hükümetin sosyal güvenlik yardımına güvenen yoksul insanları anlatmaktadır. Murray, refah devletinin büyümesinin, kişisel hırs ve kendi kendine yardım gücünü eksiltten bir alt-kültür yarattığını ileri sürmektedir. Refah bağımlıları, geleceğe yönelmek ve daha iyi bir yaşama erişmeye çabalamak yerine, sadakaları kabul etmekle yetinmektedirler. Murray, refah yardımlarının insanların çalışma teşviklerini kırdığını öne sürerek"³³, yoksulluğu yapısal etkenlerden muaf tutarak, bireysel eksiklikler odağında açıklamaktadır. Günümüzde de özellikle Türkiye örneğinde düşünülecek olunursa, seçimler öncesi yoksul bölgelere yapılan yardımlarda ortaya çıkan tartışmalar bize sadaka/bağımlılık kültürünü hatırlatmaktadır. Aynı şekilde Marsland, devletin yardımlarının bağımlılık kültürü yarattığını iddia eder.³⁴ Yoksullar, sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomik sistemin güdümünde değil, hayırseverlik/sadaka bağlamında değerlendirilmektedir. Bu da kimi görüşlere göre, yoksulların içindeki durumu daha da körükleyen bir hale dönüştürmektedir. Var olan sistemi sorgulamak yerine, bozuk sistemin kurbanları olan yoksulların bağımlılık üzerinden değerlendirilip, kaderlerinin devletlerin, vakıfların elinde olması, bireylerin şahsi yetersizliklerine sığınıp devletten medet umarak kendi hallerinde bir değişikliğe gitmemelerine sebep olmaktadır.

²⁹ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.29.

³⁰ Friedman'dan aktaran Giddens, *Sosyoloji*, s.397.

³¹ Giddens, *Sosyoloji*, s.397.

³² Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.28.

³³ Giddens, *Sosyoloji*, s.397.

³⁴ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.31.

Sistem dışında bırakılarak, istihdama erişmesi mümkün olmayan, erişse de kazandığı para ile yaşadığı yaşam yoksul bir yaşam iken hayatta kalmaya çalışan yoksullar bu yaklaşım biçiminde suçlanmakta ve özellikle liberal düşüncede yardımı hak etmeyen yoksullar olarak görülmektedir. Çok çocuk sahibi olmalarından, tembelliklerinden, hesaplarını bilmemelerinden doğan suçlama eğilimi bugün de varlığını korumaktadır. Bireylere yapılan bu suçlama ise bir aşama sonrasında köyden yeni gelenlerin, mültecilerin de suçlanmasına evrilerek suçlanan nesnenin “kültür” olduğu görülmektedir.³⁵

1.3.2. Yoksulluğu Yapısal Süreçler ile Açıklayan Yaklaşımlar

Yoksulluk olgusunu bireysel sebeplere bağlı olarak ele alan yaklaşımın karşısında yoksulluğun asıl sebebinin yapısal sorunlar olduğunu savunan görüş yer alır. Bu yaklaşım Marksist bakış açısını temel alır. Marksist bakış açısına göre yoksulluğun kaynağı kapitalist sistemdir.³⁶ Yoksulluk, üretim gücüne sahip olanların menfaatine olduğu için hep var olacaktır.³⁷ Karl Marx yoksulluğun mevcut kapitalist sistemin bir dayatması olduğunu savunmuştur. İşçiler uzun saatler çalışırlar ancak ücretleri düşüktür çünkü dışarıda çalışmayı bekleyen büyük kitleler mevcuttur.³⁸ Kapitalist sistemde devlet, yönetenlerin menfaatlerini kolladığı için yoksulluğu giderici önlemler almaktan ziyade ancak yoksulluğun etkilerini hafifletebilir.³⁹ Bu yaklaşıma göre yoksulluk zenginlerin yararına olan bir olgudur. Her toplumda belli, düşük profilli işler vardır. Yoksulluk, bu işlerin yapılacağına garantisidir.⁴⁰ Bunun yanında yoksulluk, istihdam alanları yaratır, bu istihdamlarla birlikte toplumun varlıklı kesimi yoksullardan korunmuş olur.⁴¹ Bu görüşe göre yoksulluğun asıl sebebi yapısal sorunlardır. Sözü edilen yapısal sorunlar en genel haliyle; gelir dağılımı, büyüme hızı, demografik unsurlar (nüfus baskısı, hanehalkı türü, göç), eğitim durumu, işgücü piyasaları, istihdam ve işsizlik, ayrımcılık, yerleşim yerinin özellikleri, yapısal uyum programları, işgücü piyasaları, gelir dağılımı, enflasyon gibi sebepler olarak ifade edilebilir.⁴² Yapısal sorunlar bir kısım insanları gittikçe zenginleştirirken bir kısım insanları giderek yoksulluk kısır döngüsüne doğru itmekte ve bu insanları sistemin kurbanları haline getirmektedir. Buna direnemeyenler ise sistem dışı

³⁵ Ayşe Buğra, *Kapitalizm*, s.11.

³⁶ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.35.

³⁷ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.38.

³⁸ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.28.

³⁹ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.39-40.

⁴⁰ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.41.

⁴¹ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.42.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz: Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, s.145-217.

kalarak yoksulluktan daha öte bir hal olan sınıf-altı yoksulluğu ve toplumdan dışlanmayı yaşamaktadırlar.

Sistemi suçlayan, yapısal bozuklukları yoksulluğun sebebi olarak açıklayan görüşlerde yoksullar, bağımlı bir halde devlete sığınan dolandırıcılar olarak değil, sistemin mağdurları olarak görülürler. "Yoksulluk için yapısal açıklamaları savunan yazarlar, yoksullar arasındaki çoğunlukla "bağımlılık kültürü" diye görülen hırs yokluğunun, gerçekte onların sınırlanmış konumlarının bir nedeni değil, bir sonucu olduğunu"⁴³ savunurlar. Sistem odaklı açıklamalar, yoksulluğun azaltılması için bireysel çözümlerin değil, gelir ve kaynakların toplum içinde daha adil bir şekilde dağıtılmasını öngören politikaların tek çözüm olduğunu savunurlar.

Çağlar Keyder ve Fikret Adaman hazırladıkları raporda bu yapısal sorunları şu şekilde özetlemiştir: "yüksek işsizlik, enformel yapı ile formel yapının iç içe bulunması, mevsimsel emek taleplerinde yaşanan dalgalanmalar, kadınların emek piyasasına katılım oranlarının düşüklüğü, çocuk emeğinin yüksek oranda kullanımı, sendikal haklarda yaşanan erozyon, gelir ve servet dağılımında yaşanan eşitsizlikler, bölgesel gelişim farkları"⁴⁴ gibi yapısal unsurlar yoksulluğa sebep olmaktadır.

Yoksulluk olgusunun büyük oranda yapısal bir sistem sorunu olduğu kabul edilmekle birlikte ne yazık ki devletlerin uyguladıkları yoksulluğu önleme uygulamaları, sorunun çözümüne dair olumlu bir gelişmeye yol açmamıştır. Her ne kadar yoksulluk sebepleri olarak meseleyi bireysel nedenlerle açıklamaya çalışanlar olsa da yoksulluk bugün yapısal boyutuyla ele alınması gereken bir sorundur. Geçmiş yoksulluk manzaraları daha çok yokluktan dolayı yaşanırken, bugünün yoksulluğu bireysel birtakım eksiklikler üzerinde de belirleyici olan yapısal sebeplerden, gelirin eşitsiz dağılımından dolayı yaşanmaktadır. Bunun sebebi ise Sanayi Devrimi ile başlayan değişim ve dönüşümlerin devamı olarak, küreselleşmeyle beraber ortadan kalkmaya başlayan refah devleti anlayışının yerine koyulan ekonomik gücü birinci ana hedef haline getirip, sosyal gelişmeyi değil ekonomik rekabeti, piyasayı önemseyen neo-liberal küresel ekonomik düzendir. Bu sebeplerin her biri ayrı ayrı inceleme konusu olabilecek nitelikte ve

⁴³ Giddens, *Sosyoloji*, s.398.

⁴⁴ Fikret Adaman ve Çağlar Keyder, *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, s.125, erişim tarihi: 07 Aralık 2018, ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

derinlikte olup, daha da çoğaltılabilir. Fakat genel hatlarıyla bu gelişmeler, yoksulluğun nitelik değiştirip sistemsal bir sorun haline gelmesinde önemli rol oynar.

Sosyal bilimler literatüründe toplumsal olayları tek bir nedene bağlı olarak açıklamanın doğru bir yaklaşım olmadığı sıklıkla vurgulanır. Bu durum yoksulluk olgusunun nedenlerini açıklamak için de geçerlidir. Ancak genel olarak kapitalist dönem ve özellikle küreselleşme süreci ile birlikte farklı nitelikler kazanan yoksulluk olgusunda yapısal nedenler merkezi bir rol oynadığı açıktır. Çalışmamızın bu bölümünde yoksulluk olgusunu bu yapısal nedenlere dayalı olarak açıklayan yoksulluk türlerini kısaca açıklamaya çalışalım.

1.4. Farklı Göstergelere Göre Yoksulluk Olgusu ve Yoksulluk Yaklaşımları

Literatürde yoksulluğun çeşitli türleri bulunmaktadır. Her bir yoksulluk türü, yoksulluğa farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Dolayısıyla yirmiye yakın yoksulluk yaklaşımının bulunduğu söylenebilir. Bu yoksulluk türleri, yoksulluğu tanımladığı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gerçeklikte ele aldığı için önem arz ederler. Bunlardan en yaygın kullanılanı mutlak ve göreceli yoksulluktur. Bununla birlikte, küreselleşme sürecinde yoksulluk sorununun derinleştiği göz önüne alındığında, yapabilirlik yaklaşımı, insani yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi yoksulluk yaklaşımlarının öne çıktığı görülmektedir.

1.4.1. Mutlak Yoksulluk-Göreceli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yoksulluk türleri içinde tarihi en eskiye dayanan kavramdır. Yoksulluğun zaman ve mekâna göre değişmeyen kesin halini anlamak için kullanılan bir kavram olan mutlak yoksulluk, yoksulluğun nesnel, evrensel biçimde ölçümünü amaçlamaktadır. Zastrow yoksulluk olgusuyla ilgili tanımlarda başlayan farklılaşma ve genişleme sürecini iki farklı açıklama biçimi ile anlatmaktadır.⁴⁵ Zastrow'un yaptığı iki farklı açıklama biçiminden biri Mutlak Yoksulluk iken diğeri Göreceli Yoksulluktur.⁴⁶

Mutlak yoksulluk kavramı, geçinme -fiziksel bakımdan sağlıklı bir var oluşu güçlendirmek için karşılanmak zorunda olan temel koşullar- düşüncesine dayanır. İnsan var oluşu için -yeterli yiyecek, barınma ve giyecek gibi- temel gereksinimlerden yoksun

⁴⁵ Bahadır Meneviş, *Evsizler*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Ulusal Ajansı, 2006. s.8.

⁴⁶ Bir yoksulluk türü olarak literatürde sıkça karşılaşılan mutlak ve göreceli yoksulluk: çalışmanın ileriki bölümlerinde daha detaylı anlatılacaktır. Bu bölümde amaç: yoksullukla ilgili genel tanımlamaları sağlıklı bir şekilde klasik ya da bir başka deyişle ekonomik/gelir-tüketim odaklı açıklamalardan modern ya da sosyal/siyasal/kültürel/psikolojik açıklamalara doğru gerçekleşmiş olan süreci anlatmaktır.

olan insanlara mutlak yoksul denir. Mutlak yoksulluk tanımlarında insanların yaşamak için kendilerinin ve ailelerin karşılamak zorunda oldukları temel ihtiyaçlarını ekonomik yetersizlikler dolayısıyla karşılayamama vurgusu yapılır."Temel ihtiyaçlar" ifadesi ile insan vücudunun ihtiyaç duyduğu temel gıda/kalori miktarını karşılayacak yiyecek imkanı sahip olmama,hatta bundan dolayı sağlık sorunları yaşama, hatta açlıktan ölme, iklim şartlarına karşı vücudunu koruyacak giyecek eşyasına sahip olmama ve yine yaşamını sürdürmek için bir barınağa sahip olmama durumları kast edilir. Kısaca beslenme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşılayamama mutlak yoksulluk olarak kabul edilir.

Mutlak yoksulluk ile ilgili tanımlarda, yoksulluk dar anlamda, insanların yaşamak için, kendileri ve ailelerinin karşılamak zorunda oldukları temel ihtiyaçları parasızlık nedeniyle karşılayamamaları durumu olarak belirtilir. Tanımlamalarda temel ihtiyaçlar, yaşayabilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek ve barınak olarak geçer. Bu temel ihtiyaçları karşılayamama durumunun sonucunda yeterli gıda alamama hatta açlıktan ölme, soğuğa ve sıcağa karşı vücudu koruyacak giyeceğin olmaması, özel yaşamını sağlayacak ‘başını sokacak bir damının’ olmaması demektir. Kısaca yoksulluk, insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumudur ve bu durum ‘mutlak yoksulluk’ anlamındadır.”⁴⁷

Mutlak yoksulluk ile ilgili tanımların çoğunda temel vurgu bir insanın biyolojik bir varlık olarak yaşayabilmesi için alması zorunlu olan dengeli besin bileşenlerinin sunduğu toplam kalori miktarını alıp almama veya bu miktarı karşılamaya yeterli bir gelir düzeyine sahip olup olmama üzerinde yoğunlaşır. Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gereken kalori düzeyi her insan için genel olarak aynı olduğu kabul edilir. Ancak yaşa bağlı olduğu kadar (bebekler, yaşlılar, hamileler) bireylerin yaptığı işin farklılığına, yaşanılan coğrafyaya, (kent kır ayrımı) iklime ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik gösterdiği kabul edilmektedir. UNDP’nin 1990 yılı çalışmasına göre, bir insanın biyolojik bir varlık olarak yaşaması için ihtiyaç duyduğu kalori miktarı gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve az gelişmiş ülkelerde 2070 kalordir. Bu bağlamda bireyin gelir düzeyinin gereken kalori düzeyini karşılamaya yetmeyecek durumda olması mutlak yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır.⁴⁸

⁴⁷ Meneviş, *Evsizler*, s.8.

⁴⁸ Güzin Erdoğan, "Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma", Devlet İstatistik Enstitüsü Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996, s.16.

Mutlak yoksulluk için belirlenen kalori miktarı veya bunun karşılığı olarak gelir miktarını çeşitli kuruluşlara göre farklılıklar göstermesi⁴⁹ veya temelde mutlak yoksulluk kriteri için insan varlığının salt biyolojik bir varlık olarak kabul edilmesi tartışma konusudur. Mutlak yoksulluk kavramsallaştırması, Townsend'in ifade ettiği gibi insanı bir tür organizma olarak görmekten daha fazla bir şey değildir.⁵⁰ Bir başka açıdan ise bu şekilde bir açıklama, toplumların kendi içinde ya da toplumların arasındaki insan ihtiyaçlarının farklılığını öncelmemektedir. Örnek olarak, bir ülkenin bazı bölgelerindeki yaşam ile diğer bazı bölgelerindeki yaşam koşulları farklılık gösterebilir. Ya da geçimini kol gücüyle çalıştığı bir işle idame ettiren bir insanın besin ihtiyacı, geçimini bir masa başı işinde çalışan insana göre daha fazla olacaktır. Bu farklılıkları odaklanmaması, mutlak yoksulluğun eleştirisi aldığı bir noktadır. Ancak bu miktarlar mutlak kriterler olmayıp sadece ülkeler arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için belirlenmiş en objektif evrensel kriterler olarak kabul edilir.⁵¹ Günlük olarak alınması gereken asgari kalori açısından bir sınır belirlenmiştir. Mutlak yoksulluk "belirli bir toplumdaki insan başarısı için gerekli olan temel malların değerine dayanan bir yoksulluk sınırı"⁵² belirleyerek bu sınırın altında kalanları yoksul olarak nitelendirmektedir. Dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir birey eğer bu evrensel standartların altına düşerse, o bireyin mutlak yoksul olduğu söylenebilir.⁵³ Biyolojik olarak var olabilmek için karşılanması zorunlu görülen bu kalori düzeyini karşılayamayan insanların fiziksel olarak var oluşlarından, varlıklarını sürdürüyor olduklarından kuşku duymak gerekebilir.

“Temel ihtiyaçlar, fiziksel var oluşu tanımlayan ve yaşamın sürdürülebilmesi için zorunlu kalori miktarının karşılamak için gerekli olan gelir düzeyi ülke parasının satın alma gücüne göre ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. 1990 yılında Dünya Bankası'nın yapmış olduğu bir çalışmaya göre günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar, mutlak yoksul insanlardır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar, Latin Amerika ve Karayipler için 2 dolar, Türkiye'nin de dâhil edildiği

⁴⁹ Örneğin Birleşmiş Milletler, gelişmekte olan ülkeler için ortalama olarak 2480 kaloriyi baz alırken ülkemizde Devlet Planlama Teşkilatı yoksulluk hesaplamalarında 2450 kalori oranını baz olarak kullanıyordu.

⁵⁰ Peter Townsend, "Measures and Explanations of Poverty in High Income and Low Income Countries: The Problem of Poverty", *Concept of Poverty*, ed. Peter Townsend, New York: American Elsevier Publishing Company, 1970'ten aktaran Servet Gün, *Yoksulluktan Sefalet Bir Göç Hikayesi, Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Ekonomi-Politiği*, Ankara: Maki Basın Yayın, 2010, s.37.

⁵¹ Gerek insanı salt biyolojik bir varlık kabulü gerekse BM'in ülkeler arasında belirlediği kalori miktarlarının farklı olması ayrı bir tartışma konusudur.

⁵² Giddens, *Sosyoloji*, s.386.

⁵³ Giddens, *Sosyoloji*, s.386.

Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4 dolar (aylık ortalama 120 dolara sahip olmayan birey mutlak yoksuldur), gelişmiş sanayi ülkeleri için ise 14.40\$ olarak belirlenmiştir.⁵⁴ Ülkemizde mutlak yoksulluk hesaplamaları birey için 1 dolar, dört kişilik bir aile için 120 dolar karşılığı Türk Lirası üzerinden yapılmaktadır.⁵⁵

Görelî/Göreceli Yoksulluk anlayışı ise mutlak yoksulluk türünün yoksulluğu anlamada yetersiz kaldığı anlayışından hareket etmektedir. Bu yoksulluk türü Mutlak yoksulluğun öngördüğü evrensel, kesin bir ölçüm tekniğini kabul etmemektedir. “Görelî yoksulluğu savunanlar, yoksulluğun kültürel olarak tanımlanır olduğunu ve evrensel bir yoksulluk standardına göre ölçülmemesi gerektiğini savunmaktadır. İnsanın gereksinimlerinin her yerde belirlenir olduğunu varsaymak yanlıştır aslında onlar, hem toplumların arasında hem de toplumların içinde farklıdırlar. Bir toplumda gerekli olarak görülen şeyler başka birinde lüksler olarak önemsenebilir”⁵⁶

Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur. Görelî yoksulluk, yaşamını sürdürmesi için mutlak yoksulluk kapsamında zikredilen temel ihtiyaçların karşılanmasında bir yoksunluk yaşamamakla birlikte içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel açıdan kabul edilen ortalama standartlarına ulaşamama, bu ortalama yaşam koşullarının gerisinde kalma olarak kabul edilir. Görelî yoksulluk, kişisel ihtiyaçların karşılandığı fakat kişisel bazı kaynakların kısıtlılığı sebebiyle toplumun ortalama refah düzeyini altında kalarak toplumla bütünleşememeye işaret etmektedir. Toplumun genel refah seviyesinin saptanması, bu genel refah seviyesinin toplumun tüm kesimleriyle karşılaştırılması ve bu seviyenin altında kalan kesimlerin yoksul olarak nitelendirilmesi, bu yoksulluk türünü/yaklaşımını belirleyen en temel niteliktir. Peter Townsend Mutlak Yoksulluk’ta olduğu gibi Görelî Yoksulluk konusunda da önemli çalışmalar yapmıştır.

Mutlak yoksulluk anlayışından farklı olarak, görelî yoksulluk yaklaşımı/türü içerisinde bireyin biyolojik ihtiyaçları değil, toplumsal bir varlık olarak ihtiyaçları ön plandadır. Görelî yoksulluk kavramı, insanın salt biyolojik bir varlık değil, toplumsal bir varlık olduğu anlayışından yola çıkmaktadır. İnsanın sosyal boyutunu öne çıkaran görelî

⁵⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 2001, s.104.

⁵⁵ Pierre Strobel, "From Poverty to Exclusion: A Wage-earning Society or a Society of Human Rights?", *International Social Science Journal*, 148, Blackwell Publishers, UNESCO, (1996), s.176’den aktaran Gün, *Yoksulluktan Sefalet*, s.37.

⁵⁶ Giddens, *Sosyoloji*, s.386.

yoksulluk kavramına göre "maddi kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması"⁵⁷ durumudur. Bir başka ifade ile göreceli yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder. Örneğin bir ülkede toplam ortalama gelirin % 40 oranında daha az gelire sahip olanlar, bir başka ifade ile bir ülkedeki gelir dağılımında en altta yer alan % 40 nüfus dilimi içinde yer alanlar göreceli yoksul kabul edilir.⁵⁸

Mutlak yoksulluk tanımına karşılık göreceli yoksulluk tanımlarında insanların ihtiyaçlar hiyerarşisinin kapsamı daha geniştir. Yukarıda sıralanan yeme, içme, giyinme, barınma imkanları kişinin yaşamını sürdürmesine yettiği halde, içinde bulunduğu toplumun alışlagelen yaşam düzeyine erişememesi, gerisinde kalması durumuna işaret eder. Bu durum ise 'göreceli yoksulluk' denilen olgudur.⁵⁹

1.4.2. Objektif Yoksulluk- Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluk ile ilgili bir diğer bakış açısı da Objektif Yoksulluk - Sübjektif Yoksulluk ayrımı üzerine kuruludur.⁶⁰ Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım yoksulluğu neyin meydana getirdiğini ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen normatif değerlendirmeleri içerir.⁶¹

İktisatçılar geleneksel olarak, hane halkının veya kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler. İnsanların tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahip oldukları, bireylerin her zaman kendileri için neyin en iyisi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip olmamalarına karşılık objektif yoksulluk yaklaşımı insanların ihtiyaç duyduğu yiyeceklerin miktarını ve türlerini net bir

⁵⁷ Else Oyen "Some Basic Issues in Comparative Poverty Research", *International Social Science Journal*, 44, (1992), s.617'den aktaran Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, s. 91.

⁵⁸ Mustafa Görün ve İsmail Elagöz, "Kentsel Yoksulluk: Sivil Toplum ve Yerel Yönetim İşbirliği", *IV. STK Kongresi Bildiriler Kitabı*, Çanakkale, 2007, s.147.

⁵⁹ Meneviş, *Evsizler*, s.8.

⁶⁰ Objektif yoksulluk tanımı için *nesnel yoksulluk*, sübjektif yoksulluk tanımı için *öznel yoksulluk* ifadesini kullanan araştırmacılar da vardır.

⁶¹ Coşkun Can Aktan ve Yaşar İstiklal Vural, "Yoksulluk: Terminoloji Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* ed. Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s.6.

şekilde ortaya koyar. Dolayısıyla yoksulluğun ölçümünde kullanılan hemen hemen tüm yöntemler objektif yaklaşımı benimseyerek asgari besin gereksinimi konusu üzerinde durmaktadır.

Sübjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem verir.⁶² Büyük ölçekli anketler yapılarak toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardının belirlenmesine çalışılır. Bu yönüyle sübjektif yaklaşım yoksulluğun ölçülmesinde önemli problem ve karışıklıklara yol açabilmektedir.

1.4.3. Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk

Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun boyutları ve yoksulların temel nitelikleri arasında yaşanan yerlere göre tanımlanması ile oluşturulan bir yoksulluk çeşididir.

Kentsel ve kırsal alanlar çeşitli kriterlere göre (nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı) tanımlanmakta ve gelir düzeyi, tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergelerin dikkate alındığı ekonomik yaklaşıma ya da bu göstergelerin yanı sıra maddi olmayan mahrumiyetler ile sosyal farklılıkları da kapsayan göstergelere göre yoksulluk analizleri yapılmaktadır.

Genel olarak, kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyeti ve yakınlığı, karar alma özgürlüğü ve hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok niteliksel özelliklerine önem verirlerken kentsel yoksullar, yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi niceliksel boyutu önemsemektedirler.⁶³

Kırsal kesimdeki yoksullar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde çalışırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte kabaca iki ana gruba ayrılabilirler: ziraat ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipler ve topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve ziraat ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-köy zanaatkârları ve çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Buna ek olarak köyde eğitimden çok -her ne kadar günümüzde bu trend tersine bir ilerleme gösterse de- toprağa yatırım yapılması, çocukların eğitime katılamamaları da

⁶² Aktan ve Vural, “Yoksulluk”, s.6.

⁶³ Esin Özsoy, “Kalkınma- Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5/1, (2003), erişim tarihi: 05 Kasım 2018, <https://www.isguc.org/?p=article&id=44&cilt=5&sayi=1&yil=2003>

kırsal yoksulluğu etkileyen bir faktördür. Kırsal kesimin ihmal edilerek daha geri kalmış bölgeler olduğu için kırsal yoksulluk kent yoksulluğuna nazaran her zaman daha fazladır. Aynı şekilde bu ihmal ve geri kalmışlık kırsal kesim insanların kent merkezlerine göç etmelerine yol açmasıyla kent yoksulluğunu da besleyen bir unsur olarak işlev görmektedir.⁶⁴

Kentsel yoksulluk; bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkiler bağlamında irdelenmesi gereken bir konudur. Bireysel gelişim; gelir, eğitim, sağlık ve güvenliği kapsar. Fiziksel koşullar; konut, kentsel altyapı ve doğal çevreden oluşur. Toplumsal ilişkiler ise aile, enformel örgütlenmeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve cemaat ilişkilerini içine alır.⁶⁵

Kent yoksulluğunun nedenlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Göçler (köylerden kente, bölgeden bölgeye ve kent içi), iktisadi dönüşüme dayalı işsizlik (tarımdan sanayiye, sanayiden hizmetlere geçişte yaşanan işsizlik), endüstriyel dönüşüm sonrası işsizlik (emek yoğun sektörden sermaye yoğun sektöre oradan da bilgi yoğun sektörlerle geçiş), kayıt dışı istihdamın ve sosyal güvencesi olmayan işlerin yaygınlaşması, beşeri sermaye azlığı, istihdamda ayrımcılık ve fırsat eşitsizliği, sermaye ve girişim eksikliği, makroekonomik dalgalanmaların yarattığı krizler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kentsel hizmetlerin paylaşımındaki adaletsizlik, ailenin demografik özellikleri (hızlı nüfus artışı, hanedeki üye sayısının yüksekliği), hak ve sorumluluk bilincinin gelişmemiş olması vs. tüm bu etkenler, kentlerde yaşanan yoksulluğun ana unsurları olarak zikredilebilir.⁶⁶

⁶⁴ Zeki Eke, “21. Yüzyılda İstihdam ve İşsizlik”, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 1/1, (1999), erişim tarihi: 05 Kasım 2018,

<https://www.isguc.org/?p=article&id=5&cilt=1&sayi=1&yil=1999>

⁶⁵ Aile Şurası, “Aile ve Yoksulluk Kararları”, s.58, erişim tarihi: 17 Aralık 2018,

http://www.aile.gov.tr/files/kutuphane_42_IV_Aile_Surasi_Kararlari.pdf

⁶⁶ Aile Şurası, s.59.

1.4.4. Kronik Yoksulluk-Geçici Yoksulluk

Yoksulluk uzun dönemli veya kısa süreli, geçici olabilir. Bu yaklaşımda uzun süreli yoksulluk kronik yoksulluk, kısa süreli yoksulluk geçici yoksulluk olarak ifade edilir. Yukarıda mutlak yoksulluk kriteri olarak açıklamaya çalıştığımız 2480 kalori ihtiyacının asgari % 80 oranını (1984 kalori) karşılayamayan ultra yoksul insanların durumu beş yıldan fazla sürmesi halinde bu durum Kronik yoksulluk olarak ifade edilir.⁶⁷ Kronik yoksul kategorisindeki insanlar ne kadar çalışsalar da yaşam standartlarını yükseltmek veya iyileştirme imkânı bulamayan insanlardır. Bu yönüyle kuşaktan kuşağa geçen yoksulluk olgusu "yoksulluk kültürü" olgusunun temelini oluşturur. Ancak kronik yoksulluğun salt gelir ya da tüketim boyutuyla ele alınması olgunun kronik yoksulluk olarak tanımlanması ilk anda sağlıklı olmayabilir. Kronik yoksullar için yoksulluk, salt düşük gelir sahibi olmak anlamına gelmemekte, aynı zamanda açlık, kötü beslenme düzeyi, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, ayrımcılık ve istismar anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla kronik yoksulluğu, büyük ölçüde maddesel yoksulluk, yeteneklerdeki aşırı yoksunluk ve kırılganlık arasındaki karşılıklı etkileşim ve bunların bileşimi şeklinde nitelendirmek daha gerçekçi olacaktır.⁶⁸ Kronik yoksullara örnek olarak evsizler verilebilir.⁶⁹

Geçici Yoksulluk anlayışında ise doğal afetler, göçler, iflaslar veya geçici işsizlikler sonucu yaşam standartlarında meydana gelen düşüşleri hane halkı üyeleri geçici dalgalanmalar olarak algılar. Bu tür geçici yoksulluklar kısa süreli yoksulluklardır. Kısaca yaşam standartlarındaki bir kerelik bir düşüşün ya da yoksulluk çizgisini altındaki yaşam standartlarında çeşitli düşüşlerin sonucu olarak refahtaki dalgalanmaların sonucu oluşan yoksulluk çeşididir. Ancak yoksul olmayan hane halklarının ilk kez yoksulluk olgusunu yaşamaya başlamalarında bu durumun onlar için geçici mi yoksa kalıcı/kronik bir hal alıp almayacağını ilk anda söylemek zordur. Bu durumu zaman gösterecektir.

⁶⁷ Ali Rıza Abay, "Bir Sosyal Politika Olarak Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri", *Sivil Toplum Dergisi*, 2/6-7, (Nisan-Eylül 2004), s.12 ve *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001, s.106.

⁶⁸ Hasan Ejder Temiz, "Dünya'da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", 2008, s.63, erişim tarihi: 14 Mayıs 2016, <http://www.calismatoplum.org/sayi17/temiz.pdf>

⁶⁹ Evsiz insan gruplarının uzun süreli evsizlik ve kısa süreli evsizlik şeklindeki ayrımı var olmakla beraber, uzun süreli evsizliğin kronik yoksulluğun bir alt dalı olduğu düşünüldüğünde verilen bu örnek yanlış olmayacaktır.

1.4.5. Yapabilirlik Yaklaşımı

Güncel yoksulluk tartışmalarında etkili olan yapabilirlik yaklaşımı, Nobel ödüllü kalkınma iktisatçısı Amartya Sen tarafından mevcut yoksulluk tanım ve açıklamalarının dönemin yoksulluk tür ve yaklaşımlarından farklı olarak yoksulluğun ekonomik temelli olan yaklaşımını başka bir yöne çevirmiştir. Yapabilirlik yaklaşımı, bu yönüyle yoksulluk yazınının önemli kavramsallaştırmalarından biridir.

Gelir odaklı geleneksel yoksulluk tanımlarının aksine bu yaklaşım ekonomik gelirin bir insanın refahını anlamada yeterli olmayacağını öne çıkarır. Dolayısıyla ekonomik gelir bu yoksulluk türünde, yoksulluğu anlamak için tek odak noktası olamaz. Düşük gelir düzeyi, yoksulluğun tek sebebi değildir, sadece bir sebebidir. İkinci olarak bu yaklaşım için araçsal önem arz eden yoksunluklar değil, kişinin iç dünyasına, toplumsal kimliğine dair yoksunluklardır. Son olarak da düşük gelir düzeyi ile yapabilirlik yoksunluğu, kişisel ve toplumsal faktörlerle etkileşim içerisinde.

Bu yaklaşım türü yoksulluğu “insanca bir hayat yaşayabilmek için gerekli olan temel yapabilirliklerden yoksun olma” olarak tanımlar. Tanımdan da anlaşılacağı üzere yoksulluk basitçe gelir azlığı ya da fayda eksikliği değil, insan özgürlüğünün ve olanakları seçip değerlendirebilme imkânının kısıtlanması olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰ Dolayısıyla Sen, yoksulluğu insanların kendi hayatlarını eyleyebilme, yapabilme potansiyeli üzerinden yorumlamıştır. Yapabilirlik bu yönüyle, yoksullar açısından kıymetli niteliklerini hayata geçirebilme özgürlüğünü ifade etmektedir. Nitelikler kişinin “iyi olma halini” ifade ederken yapabilirlikler insanların iyi olmayı başarabilme özgürlüğünü anlatır.

Genel olarak yapabilirlik; düşük eğitim seviyesi, bilgisizlik, yetersiz sağlık hizmeti, açlık, kötü sağlık koşulları, uygunsuz barınma koşulları ve cehalet gibi olumsuzlukların muhtemel sonuçlarından kaçınabilmeyi ifade eder. Bu olumsuzluklarından kaçınılmadığında ise yoksulluk kronikleşerek yoksunluğun en somut sonucu ortaya çıkmış olur.⁷¹

⁷⁰Amartya Sen, "Social Exclusion: Concept, Application and Scrunity", *Social Development Papers*, 1, (2000)' den aktaran Latife Demet Yuncu, *İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, 2005, s.1.

⁷¹ Gamze Aksan, *Yoksulluk ve Dayanışma Ağları*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015, s.107.

Bu yaklaşım ile tartışmalar pasif olan yoksul bireyden ya da toplumdan aktif bir özne olarak yoksul birey ya da topluma evrilerek yoksulların yaşadıkları hayat koşullarında yoksulluklarını tolere edebilme ve sınırlılıklarını anlamayı mümkün kılmaktadır. Yoksulluk hakkında analizler yapmayı değil; bizzat yoksulluğu yaşayan kimseleri anlamayı mümkün kılan bu yaklaşım sorunu “betimleme çalışmalarından çözüm odaklı analizlere geçişi”⁷² mümkün kılmıştır.

1.4.6. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk yazını içinde yoksulluğun türü ya yoksulluğa dair yaklaşımlardan birisi olan Yoksulluk Kültürü, Oscar Lewis’in Mexico City, San Juan, Puerto Rico ve New York’daki Puerto Ricolu ailelerle yaptığı ampirik çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Lewis, ‘yoksulluk kültürü’ ile kentte yaşayan yoksulların yaşadıkları hayat tarzını, kültürel kodlar ile nesilden nesile aktardıklarını tespit etmiştir. Lewis bu öncü rolünü, Beş Aile (1959), İşte Hayat (1965) ve Sançez’in Çocukları (1971) adlı üç önemli yoksulluk çalışmasında ortaya koymuştur. Lewis, ampirik çalışmalara dayandırdığı her üç kitabının girişinde, yoksulluk kültürüne neden olan çeşitli tarihsel ve toplumsal olayların -ücretli işçilik, kar amacıyla üretim, işsizlik- birleşmesiyle yoksulluğun ortaya çıktığına işaret etmiş olsa da, yoksulluğun süregelenleşmesi olarak karşımıza çıkan yoksulluk kültürü tezini, kültürel kodlara bağlamıştır. Oscar Lewis’e “yoksulluk kültürü” fikri, farklı kültürlerde yaşayan yoksul insanların aynı özellikleri göstermelerini ifade eder. Bu kültür nesilden nesile aktarılır.⁷³ Bu kültürde yer alan insanlarda aşağılık duygusu vardır ve kaderlerine teslim olmuşlardır.⁷⁴ 6-7 yaşlarına gelen çocuklar kendi kültürlerini içselleştirirler. Bu çocuklar ise yoksulluktan kurtulmak adına hamle yapma kapasitesine sahip olmazlar çünkü bir kabullenmişlik vardır.⁷⁵ Kentli yoksulların müze, avm, banka, hastane gibi refah araçlarına katılımı düşüktür, direkt olarak katıldıkları tek kurum ailedir.⁷⁶ Kısaca Lewis’te yoksulluğun kuşaklar arası aktarılmasında belirleyici olan ekonomi-politik sömürü değildir, döngüde belirleyici olan, var olan koşulları kabullenmişliği sağlayan var olan yoksulluk kültürüdür.

⁷² Aksan, *Yoksulluk ve Dayanışma*, s.106.

⁷³ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.32.

⁷⁴ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.33.

⁷⁵ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.34.

⁷⁶ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.33.

⁷⁶ Oktik, “Yoksulluk Olgusu”, s.33.

Lewis'e göre yoksulluk kültürü çeşitli yoksunluklar ve engeller sonucunda ortaya çıkar. Nakit ekonomisi ile ücretli emeğin yaygınlığı, var olan yüksek işsizlik oranı ve buna paralel olarak işsizlerin istihdam yoksunluğu, düşük ücretler, yoksullar için hükümet ya da gönüllü kuruluşların örgütlenmedeki eksikliği gibi nedenler Lewis'e göre yoksulluk kültürü adı verilen yaşam şeklini oluşturmaktadır.⁷⁷ Yoksulluğun zamanla bir kültürel yaşam tarzı olarak yaşanıyor ve aktarılıyor olması Lewis'in asıl üzerinde durduğu konudur. O yapısal ya da bireysel nedenlerle değil, süreçle ilgilenmektedir. Bu yönüyle bu yaklaşım, Yoksulluk kültürü altında yaşayan yoksul kesim zamanla içinde yaşadıkları ekonomik ve özellikle sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik durumları kanıksarlar ve nihayetinde, bu durum onların kendilerine has nitelikleri gibi bir hal alır. Lewis'e göre yoksulluk kültürü altında yaşayan insanlar, güçlü bir kıyıda kenarda kalmış olmanın duygusunu, çaresizliği, bağımlılığı, aşağılık duygusunu, hayattan haz almama hissedirler ve hayatlarını değiştirmek için harekete geçmenin karşısı olan büyük bir kadercilik ve teslimiyet içindedirler.⁷⁸ Dikkatli bakılacak olursa Lewis'in bu yaklaşımı ile yapabilirlik yaklaşımı arasında benzerlikler olduğu görülecektir.

Türkiye'de bu yaklaşım biçimini ilk defa kullanan isim Orhan Türkdoğan'dır. Türkdoğan 1973 yılında Erzurum'da yaptığı araştırmada Lewis'in bu bakış açısını kullanır.

1.4.7. Sınıf-Altı Yaklaşımı⁷⁹

Yoksulluğa dair bir diğer tartışma ise, 1963 yılında ilk kez İsveçli ekonomist Gunnar Myrdal tarafından ortaya konmuş olup, siyahların New York'ta yaşadığı fakir mahallelerdeki yapısal işsizlik çalışmalarına kadar uzanan sınıf altı kavramıyla ilgilidir. Bu kavram, Amerika'da büyüyen sanayileşmeye rağmen toplumsal tabakalaşmanın en

⁷⁷ Ahmet Çiğdem, "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Halleri*, ed. Necmi Erdoğan İstanbul:, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2016, s.141.

⁷⁸ Oktik, "Yoksulluk Olgusu", s.32-33.

⁷⁹ Altsınıf kavramının tarihsel kökeninin Marx'ın lümpen proleterya kavramına kadar gittiği ifade edilmiştir (Giddens, *Sosyoloji*, s.362). Giddens'in aktardığına göre Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Burumaire'ı adlı eserinde bu kavramı, Louis Bonaparte'ın iktidar mücadelesinde kendisine potansiyel müttefik olarak gördüğü bir gruba atfen kullanmıştır. Marx, lümpen proleterya'yı (alt proleterya) şöyle betimlemiştir: "Nasıl yaşadıkları ve hatta nereden geldikleri belirsiz. Yıkıma uğramış "kibar düşkünler" yanında, burjuvazinin kokuşmuş serüvencileri ve döküntüleri yanında (...) başıboş seraseriler, yol verilmiş askerler, zindandan çıkmış forsalar, sürgün kaçını kürek mahkûmları, hırsızlar, şarlatanlar, lazzaroniler, yankesiciler, gözden sürmeyi çeken hokkabazlar, kumarbazlar, pezevenkler, genelev patronları, hamallar, işsiz yazarlar, org çalıcıları, paçavracılar, bileyciler, kalaycılar, dilenciler (...)". Marx'ın işaret ettiği lümpen proleterya tanımlamasıyla amaç, toplumsal bunalım veya sosyal çözülme gibi olağanüstü dönemlerde, grubu oluşturan çok sayıda insanın reaksiyoner gruplara veya ideolojilere meyileceğine dikkat çekmektir. Marx'ın lümpen proleterya'yı betimlediği bağlam, bu nedenle önemlidir.

altında yer alan, “sömürülmeye dahi değer görülmeyen kurbanların⁸⁰” yapısal sebeplerden dolayısıyla sürekli işsizlik ve toplumsal alanın dışında kalma halini vurgular. Myrdal’a göre yoksulların içinde bulunduğu bu durum, kendi yetersizlikleri ya da tembelliklerinden veya bunu tercih etmelerinden dolayı değil, mevcut sistemin ve ekonominin bir sonucudur.

Sınıf altı, süreç boyunca yoksullukla ilişkili olarak ele alınmıştır fakat sınıf altının ortaya çıkması için salt yoksulluktan ziyade birçok olumsuz durumun denk gelmesi gerekir.⁸¹ Bu sınıf, uzun süre iş bulamayan, düşük ücretli işlerde çalışan ve sosyal ilişkilerden dışlanmış imtiyazsız bir sınıf olarak tanımlanmıştır. Bir başka deyişle sınıf altı, sadece basit bir şekilde ekonomik yoksulluğu değil, aynı zamanda ekonomik üretimden de dışlanmış bir yoksulluktur. Yazar, yoksulluğu salt yoksulların özelliğine bağlayarak açıklayan ve onları suçlu, sapkın olarak görmenin yanıltıcı olduğunu ve yoksulluğun artık günümüzde hem davranışsal hem de yapısal boyutunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Myrdal’dan günümüze, sınıfaltı ile ilgili tartışmalar iki yaklaşımla ele alınmıştır. Birinci yaklaşım, sınıf altını kültürel bir bakış açısıyla inceler. Bu grubu oluşturanlar, toplumun hiçbir sosyal tabakasına dahil olamayan insanlar grubudur⁸² ve toplumun hâkim değerlerini göz ardı ettikleri için yoksuldurlar, yani içinde bulundukların yoksulluğun asıl sebebi kendi tembellikleri, umursamazlıkları ya da çalışmaya olan isteksizlikleridir. Murray, sınıf altı kavramını yüksek işsizlik ve yüksek tek-ebeveyn oranlarına dayandırır. Devletin işsiz ve bekar ebeveynlere yaptığı yardımlarla bir “bağımlılık kültürü” yarattığını, böylelikle kişilerde iş bulmaya karşı isteksizliği, suça yatkınlığı ve illegalliği besler.⁸³ Kavram, Amerika’daki siyahilerin yaşadığı gettolar üzerine yapılan incelemeler sonucu ortaya çıktığından, bu perspektiften yapılan açıklamalar bazen ırkçılığa kadar vardırılmıştır. İkinci yaklaşım ise sınıf altı kavramının tanımını yapısal bir açıklama eksenine oturtmaya çalışmıştır. Devletin gerekli iş alanı açamaması, yapı ve kurumların karmaşıklığı gibi bireyin kendisi dışında kaynaklanan sebepler, sınıf altı kavramının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

⁸⁰ Bediz Yılmaz, “Türkiye’de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”, *Toplum ve Bilim*, 113, (Yaz 2008), s.128.

⁸¹ Yılmaz, Türkiye’de Sınıfaltı, s.133.

⁸² Şinasi Öztürk, “Socio-Economic Role Of Underclass”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 12, (2004), s.88.

⁸³ Öztürk, “Underclass”, s.95.

Yapısalcı bir yaklaşımı savunan bir diğer isim olan William Julius Wilson, yaptığı çalışmalarda, sınıf altının toplumsal davranışların bir sonucu olduğunu, kültürel ya da ırka dayalı bir mesele olmasından ziyade, devletin istihdamı yönetememesi sebebiyle ortaya çıktığını söyler. Wilson’a göre devlet, üretim sektörünün yerini hizmet sektörünün almasıyla değişen iş gücü piyasasını iyi yönetememiş, ailelerin gelir dengesi bozulmuş ve en nihayetinde çekirdek aileler dağılmıştır⁸⁴. Fakat asıl mesele, sınıf altının yalnızca düşük ekonomi ve eğitim seviyesine sahip olması ya da imkanlara erişememesi değil, toplumun koruyuculuğu ve kaynaklarından da uzak olmalarıdır.⁸⁵

Konuyla ilgili tartışmalarda önemli bir diğer isim olan Ken Auletta ise, “uzun süre devlet desteği almış kişiler, sokak suçluları, okulu bırakmışlar, madde bağımlıları, sarhoşlar, evsiz kadınlar, serbest bırakılmış ruh hastaları” gibi özelliklerden bir ya da daha fazlasını taşıyan grupları sınıf altı olarak tanımlar. Auletta’ya göre toplumdan bu denli dışlanmanın sebebi yapısal ya da patolojik olabilir.⁸⁶ Bir diğer deyişle, çalışmayan bir kişi kendi tembelliğinden veya yeterli istihdam sağlanamadığından çalışmıyor olabilir.⁸⁷

1.4.8. Sosyal Dışlanma

Yoksulluğu ekonomik ve biyolojik ihtiyaçların dışında, farklı boyutlarla ele alan yaklaşımlardan bir tanesi de sosyal dışlanmadır. "Yoksulluk maddi bir imkansızlık hali iken, sosyal dışlanma ise ilişkiler temelinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ile dışlanma birbirini hem üreten sebebi hem de sonucudur. Dışlanmanın sebebi sadece yoksulluk olmamaktadır. Etnik kimlik, dinsel kimlik, yaşam tarzı gibi diğer etmenler de devreye girmektedir. Bu sebeple dışlanmanın pek çok farklı tezahürü bulunmaktadır."⁸⁸Sosyal Dışlanma kavramı her ne kadar ortaya atıldığı andan itibaren yoksulluk ile ilgili kavramsal ve deneysel/alan çalışmalarından etkilenecek yoksulluğun bir türü olarak kapsamı çizilmekle birlikte, ayrıntılı bir analizde yoksulluk olgusunu aşan farklı boyutları olduğu görülmektedir. Yoksulluk olgusunda ekonomik unsur büyük oranda belirleyici iken sosyal dışlanma olgusunda sosyal, kültürel, mekansal, siyasal ve psikolojik faktörlerin daha belirleyici olduğu ve bu yönüyle yaşanan sorunu anlama ve

⁸⁴ Öztürk, “Underclass”, s.94.

⁸⁵ Öztürk, “Underclass”, s.89.

⁸⁶ Lydia Morris, *Dangerous Classes: The underclass and social citizenship*. London& New York: Rutledge. 1994’ten aktaran Öztürk, “Underclass”, s.94.

⁸⁷ Morris’ten aktaran Öztürk, “Underclass”, s.95.

⁸⁸ Özgür Sarı, "Kent ve Yoksulluk Sivil Toplum Örgütlerinin Artan Roller", *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları*, ed. Özgür Sarı ve Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınları, 2016, s.277.

yorumlamada daha geniş bakış açıları sunmaktadır. Bir başka ifade ile sosyal dışlanma kavramı "yoksulluk" teriminin yoksulluk dışında kalan boyutları açıklamadaki yetersizliği sebebiyle öne çıkan çıkmış bir kavramdır. Çalışmamızın ana konusu olması itibariyle Sosyal Dışlanma konusu diğer yoksulluk türlerine göre bağımsız bir alt başlık altında ele alınmayı gerektirmektedir.

II. BÖLÜM: YOKSULLUĞA GENİŞ ÖLÇEKLİ YAKLAŞIM: SOSYAL DIŞLANMA

2.1. Sosyal Dışlanma Yaklaşımının Kavramsal Çerçevesi

Sosyal dışlanma yaklaşımı, yoksulluğu farklı boyutlarıyla ele almayı mümkün kılan yeni bir yaklaşımdır. Sosyal Dışlanma kavramı ilk olarak sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Rene Lenoir tarafından, ekonomik gelişmenin sonuçlarından yararlanamayan kişilere işaret etmek için kullanılmıştır. 1974 yılında yayımladığı "LexExclus: Un Francais sur dix" (Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri) isimli kitabında Lenoir, Fransız toplumunun onda birinin toplumdan dışlanmış olduğunu belirtmiştir. "Dışlanmış grupları da zihinsel ve bedensel engelliler, yaşlılar ve özürlüler, madde bağımlılar, tek ebeveynli aileler, suçlular ve işsizlik sigortası kapsamına girmemiş işsizler, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara meyilli insanlar, yalnız ebeveynler, problemli aileler, marjinal-sosyal olmayan/asosyal insanlar ve diğer "sosyal uyumsuzluk" içindeki insanlar olarak sıralamıştır."⁸⁹ Lenoir bu sınıflandırmayı Fransız toplum yapısındaki gözlemleri sonucunda yapmıştır.

Fransız Cumhuriyetçileri, sosyal devletin başarısızlıkları sonucu sosyal yapının bozulması olarak gördükleri sosyal dışlanmayı "dayanışma ve sosyal ilişki" ile ilişkilendirerek "sosyal bütünleşme" ile temellendirmeye çalışmışlardır.⁹⁰ Kavramın Sosyolojik kökeni Durkheim ile MaxWeber'in fikirlerine dayanmakla birlikte ortaya çıkışı Fransa toplumuna özgü bir anlayıştan kaynaklanır. Kullanım kaygısı politiktir ve ekonomik kayba bağlı toplumsal dayanışmanın azalmasına atıf yapar.⁹¹ "Fransız kullanımında "uygunsuzlar" (socialmisfist) olarak da adlandırılan eski dışlanmışlara uzun vadeli işsizlik, artan göç ve ekonomik yeniden yapılanma ve küreselleşmeyle bağlantılı olarak yaşanan sosyal istikrarsızlık sonucunda yeni yoksulların da eklenmesiyle, sosyal dışlanma, yoksulluğun yerini alan şemsiye bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır." Sosyal Dışlanma 1990'lardan sonra daha yaygın olarak kullanılmıştır. Neoliberalizm sürecinde ekonomik ve sosyal yapıyla ilişki içinde ilgili literatürde, 1980'lerin sonuna

⁸⁹ Hilary Silver, "Reconceptualizing Social Disadvantages: Three Paradigms of Social Exclusion", *Social Exclusion: Rhetoric Reality Responses*, ed. G. Rodgers C. Gore, B. J. Figueiredo, 1995, s.63'ten aktaran Taşgın, "Refah Devleti", s.136.

⁹⁰ Taşgın, "Refah Devleti", s.136.

⁹¹ Hilary Silver, "Social Exclusion", *Encyclopedia of Sociology*'den aktaran Taşgın, "Refah Devleti", s.136.

doğru yoksulluktan sosyal dışlanmaya doğru kavramsal bir kayma gerçekleşmiştir. Yeni kavramsallaştırmaya göre yoksullukla ilgili problemler sadece maddi zenginlik eksikliğiyle değil, aynı zamanda sosyal katılımı bir düşüş, büyüyen insan hakları ihlali, aile bağlarının zayıflaması ve işgücü piyasasına erişimin düşüşüyle karakterize edilen çeşitli olgularla ilişkilidir.⁹² Nitekim ekonomik güce sahip olmalarına rağmen farklı nedenlerle sosyal hayata bütünüyle ya da kısmen katılamayan insanlar vardır.⁹³ Örneğin ekonomik yoksulluk birçok dışlanma türlerine yol açmakla beraber, etnik kimlik, dinsel kimlik, cinsel kimlik ve diğer farklı yaşam tarzlarına özgü ekonomik merkezli olmayan faktörlerden kaynaklanan yoksunluk ve sosyal dışlanma biçimlerini kapsamamaktadır. Dolayısıyla Sosyal Dışlanma yaklaşımı, yoksulluk olgusunun içerdiği birçok yoksunlukları/dışlanmışlıkları da içeren daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

Konu hakkında yabancı literatürdeki yetkin isimlerden birisi olan Hillary Silver olguya dair üç farklı paradigma geliştirmiştir. Bunlar dayanışma, uzmanlaşma ve tekelci paradigmalardır. Genellikle Fransa’da egemen olan dayanışma paradigmasına göre, birey ve toplum arasındaki ilişkide kültürel ve manevi yönlü sosyal ağların kopması bir sosyal dışlanma biçimidir.⁹⁴ İkinci paradigma olan uzmanlaşma paradigması, dışlanmayı bireylerin davranışlarının ve piyasalarının işleyiş biçimlerinin sonucu olarak görür. Dışlanma bireylerin yaşamları boyunca yapıp ettikleri ve piyasaya karşı mücadeleleri sonucunda gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Bu paradigma Anglo-saxon liberalizmin bakış açısını yansıtmaktadır.⁹⁵ Üçüncü ve son paradigma olan tekelci paradigma ise dışlanmayı hiyerarşik güç ilişkileri üzerinden okur. Güçlü grupların kendilerinden olmayan grupları sisteme ve yanlarına almaması sonucu oluşan dışlanma, bir nebze de olsa sosyal demokrat yurttaşlık ve dayanışmaya katılım sayesinde hafiflemektedir fakat nihai olarak dışlanmanın ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Bu paradigma Max Weber’in çalışmalarından beslenmiş ve Kuzey Avrupa ülkeleri ve İngiltere’de öne çıkmıştır.⁹⁶

Sosyal Dışlanma⁹⁷ ismini verdiği kitabında Faruk Sapançalı olguyu şöyle tanımlamaktadır: “Sosyal dışlanmışlık, belirli kesimlerin toplumsal bütünü ve sermaye birikimi sürecinin dışında kalıp, ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan eşit

⁹² Ajid S. Bhalla ve Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Mcmillan, 2004, s. 96-97 ‘den aktaran Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü”, s.10.

⁹³ Adaman ve Keyder, *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, s.5.

⁹⁴ Faruk Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2005, s.50.

⁹⁵ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.51.

⁹⁶ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.53.

⁹⁷ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.53.

yararlanamamasıdır.”⁹⁸ Sapancalı olguyu refah toplumu eleştirisine dayandırmakla beraber, “Belirli bireylerin veya grupların yapısal ya da kişisel gerçeklere bağlı olarak mekânsal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında kısmen ya da tamamen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ya da yurttaşlık haklarında yararlanamamaları”⁹⁹ şeklinde kavramsallaştırarak dışlanmanın yapısal ve kişisel sebepleri olduğunu, kişinin mekânsal bir problem yaşamasa da hayata katılım bağlamında problemler yaşamasının sosyal dışlanmaya işaret ettiğini açıklamaktadır.

Çağlar Keyder ve Fikret Adaman sosyal dışlanmanın toplumsal hayata katılamamak olduğunu ve buna ek olarak bu durumun içinden çıkılmaz bir hal alan süreçlere karşılık geldiğini ifade ederek sonunda yaşanan acziyeti şu şekilde ifade etmiştir:

Sosyal dışlanma, kişilerin –yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerinde katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder.¹⁰⁰

Bu açıklamadan da görüleceği üzere Adaman ve Keyder, toplumsal yaşamdan kopuşta iktisadi boyut ile beraber başka boyutların da olduğunu belirtirler. Toplumdan dışlanmanın sadece temel ekonomik göstergelerden ibaret olmadığını doğrulayan ve dışlanma olgusunun çok yönlülüğünü ifade eden bir açıklama olarak bu bakış açısı önem arz etmektedir. Sosyal dışlanmanın yoksulluk ile ilişkisi göz önüne alındığında bir kişi hem dışlanmış hem de yoksul olabileceği gibi dışlanmış ve varıl da olabilir. Öte yandan birey yoksul olabilirken aynı anda toplumdan da dışlanmamış olabilir. Hiç şüphesiz birey hem dışlanmamış hem de varıl da olabilir. Keyder ve Adaman yaptıkları bu yorumda dışlanma ve yoksulluğun yakın ilişkisine değinmişlerdir. Özetle yoksulluğun olduğu yerde dışlanma olmayabilir iken yoksulluğun olmadığı yerde dışlanma olabilir.¹⁰¹

⁹⁸ Oktay Hekimler, "Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme", *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (Eylül 2012), s.4.

⁹⁹ Hekimler, "Yoksulluk mu Yoksunluk mu?", s.4.

¹⁰⁰ Adaman ve Keyder, *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, s.6.

¹⁰¹ Adaman ve Keyder, *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, s.8.

Ali Seyyar¹⁰² da olguyu tamamlayıcı bir bakış açısı sunar: “Sosyal dışlanma fert veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, özürlülük gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkanlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alamaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır”. Görüldüğü gibi tanımda çeşitli yönlerden hayata katılamamanın nedenleri olarak birbirini üreten sebeplerden olan işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik ve özürlülük gibi durumlardan söz edilmiştir. Bu yönüyle dışlanmanın sebepleri ve sonuçları iç içe geçmiş, kesin ayrımlardan uzak bir yapıdadır.

Sosyal Dışlanma kavramı hakkındaki tanımlama ve açıklamaların çokluğu kavram üzerinde mutabakat sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Literatüre bakıldığında kavramla ilgili farklı yaklaşımlar benimsenmiş olup farklı kişi ve gruplar için farklı anlamlara sahip olduğu görülür fakat ortak olan, dışlanmanın tek bir kıstas ile açıklanamayacak olmasıdır. Sosyal Dışlanma kavramı anlamsal zenginliği itibari ile günümüzdeki yoksulluk olgusunu da kapsayan bir şekilde adeta meta-yoksulluk anlatısı olarak yaşanan toplumsal meseleleri açıklayabilen bir nitelik kazanmış, tarihsel olarak eski olan yoksulluk olgusu artık günümüzde sosyal dışlanma başlığı altında ele alınan bir inceleme konusu haline gelmiştir.

Sosyal Dışlanma kavramının, yoksulluğun bir türü veya yoksulluğu ele alan bir yaklaşım olup olmadığı tartışmaları bir yana, kavram bugün literatürde sıkça kullanılmaktadır. Bazı çevrelerce¹⁰³ "yoksulluk" olgusu yerine "sosyal dışlanma" kavramı kullanılmaktadır. Gerek Kıta Avrupası ve Amerika'da gerekse uluslararası kurum ve kuruluşlarda bu konuda çeşitli açılımlar yapılmış, sosyal dışlanma adı altında merkezler kurulmuştur. Fransa'da yoksulluk kavramı Hristiyan hayırseverliğini, klasik rejimi ve faydacı liberal görüşleri çağrıştırdığı için kabul görmemiş, sosyal dışlanma kavramı tercih edilmiştir.¹⁰⁴ Günümüzde sosyal dışlanma kavramı, sosyal politika tartışmalarının merkez kavramı

¹⁰² Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, 2. Basım, İstanbul: Sakarya Yayıncılık, 2008, s.423.

¹⁰³ Siyasetten akademiye, uluslararası örgütlere kadar bu kullanım mevcuttur zira artık "yoksulluk" olgusu, yaşanan sosyal sorunları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Özellikle AB Komisyonu eski başkanı Jacques Delors, konunun AB gündemine taşınmasında etkili olmuş bir isimdir. Onun girişimi ile 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından bir Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi kurulmuştur. Bu çabanın bir ürünü olarak da 1994 yılında basılan Avrupa Sosyal Politikası isimli belgede öncelikli konulardan birinin sosyal dışlanma ile mücadele etmek olduğunu görmekteyiz. Bknz: Hekimler, “Yoksulluk mu Yoksunluk mu?”, s.10.

¹⁰⁴ Neşe Şahin Taşgım, *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler Değişen Anlayışlar Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya*, Ankara: Nika Yayınevi, 2017, s.160.

haline gelmiştir. Ancak maddi/ekonomik olmayan yoksunluğu, güçsüzlük durumlarını öne çıkaran Sosyal Dışlanma yaklaşımı, yoksulluğun farklı biçimlerine vurgu yapması dolayısıyla olumlu bir nitelik taşısa da yoksulluğun bölüşüm ilişkilerine dayalı maddi boyutunu göz ardı etmesi, bu yaklaşıma dair eleştirilere sebep olmuştur.

Sosyal Dışlanma yaklaşımına dair birtakım açmazları incelemek bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmemektedir. Bu belirsizliğe çalışmanın ilerleyen aşamalarında açıklık getirilmeye çalışılacaktır fakat çalışmanın bütünü düşünüldüğünde sosyal dışlanma yaklaşımı, çalışmanın önemi gereği anahtar yaklaşım niteliğindedir.

2.2. Sosyal Dışlanma Biçimleri

Sosyal dışlanma olgusu ülkelerin sosyo-ekonomik, kültürel ve politik şartlara ve özelde bireyin durumuna göre farklı faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde daha çok mal ve hizmet piyasalarından, mülkiyetten dışlanma ve enformel istihdam olarak görülürken gelişmiş ülkelerde ise uzun süreli işsizlerin artışı, işgücü piyasasından dışlanma veya kısa süreli istihdam ilişkilerinin artışı ve yeterli barınma imkanlarından ve toplum hizmetlerinden dışlanma şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁰⁵ Çalışmamızın bu bölümünde sosyal dışlanma biçimlerini genel olarak özetlenmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Sosyal dışlanma olgusunu belirleyen söz konusu faktörlerin birbirleri ile karşılıklı etkileşim içinde oldukları bilinmekle birlikte ekonomik risklerin daha belirleyici olduğu kabul edilir. Ekonomik alanda dışlanma sürecini iki başlık altında özetleyebiliriz.

2.2.1.1. İşgücü Piyasasından Dışlanma

Ekonomik Alandan dışlanma olgusunun birinci ayağını işgücü piyasasından dışlanma oluşturur. İşgücü piyasasından dışlanma bir başka ifade ile işsizlik, gelir yoksulluğu ve tüketim toplumundan kısaca bütün mal ve hizmetler sektöründen dışlanmayı belirleyen ana unsurdur.

Dışlanmanın en sık ve yoğun görüldüğü konu bir iş sahibi olamamak üzerinedir. Özellikle işgücü piyasalarında gerekli niteliklere haiz olamayan ve dolayısıyla bir işe giremeyen,

¹⁰⁵ Gerry Rodgers, “What is special about social exclusion approach?”, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, ed. Gerry Rodgers, ILO Publications, s.44’ten aktaran Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.127.

ilk defa iş arayan uzun süreli işsizler dışlanmanın bu örneğini oluşturur. İşgücü piyasasından dışlanarak işsiz kalan insanlar hem kendilerine hem de yakınlarına maddi ve manevi bir tatmin yaşatamazlar. Dolayısıyla sosyal ve özellikle ekonomik desteğe ihtiyaç duyarlar. İşgücü piyasasından dışlanmış gruplar en riskli gruplardır çünkü dışlanmanın nedeni ya da sonucu olarak işsizlik, kişinin hayatta karşılaştığı sorunlar içinde en önemlisidir.

Gelir getirecek bir istihdam imkânına sahip olmayan işsizler sadece bir gelirden mahrum olan insanlar değil, sosyal bütünleşmenin bütün imkânlarından mahrum olan insanlar grubudur.¹⁰⁶ Çalışma toplumsal açıdan üretimi sağlamakla birlikte bireysel açıdan gelir sahibi olmayı ve toplumda bir statü sahibi olmayı, yani tanınmayı sağlayan temel bir unsurdur. İnsanlar uzun süre iş bulamadıkları zaman kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için hem tüketim sürecinden dışlanmayı hem de toplumsal ilişkilerden dışlanmayı birlikte yaşamaya başlar. İş gücü piyasasından dışlanmanın getirdiği psikolojik travmalar ile bireyin yaşadığı güven kaybı sonucunda sosyal ilişki ve aktivitelerden dışlanabilir, güven kaybı ile birlikte birçok niteliklerini kaybeden birey daha derin psikolojik rahatsızlıklar, hastalıklar yaşayabilir, mutsuzluklar artabilir, aile düzeni bozulabilir, insanlara duyduğu güvenini kaybedebilir, suça eğilimi artabilir.¹⁰⁷ Kısaca işgücü piyasasından dışlanma sosyal dışlanmanın potansiyel zeminini oluşturur. İşgücü piyasasının dışında kalmak kişiyi toplumsal bütünün dışına itmektedir. Uzun süre işsiz kalan birey geleceğe dair umutlarını yitirir, verimsizliği artar ve güven duygusunu kaybeder. Böyle bir birey diğer insanlarla da sağlıklı ilişkiler kuramaz ve sonuç olarak toplumla olan bütün bağları kopar.¹⁰⁸

İnsanları ihtiyaçlarını karşılayacak olan gelirden yoksun bırakan, sosyal ve psikolojik açıdan yalnızlığa iten en önemli neden işgücü piyasasından dışlanma olarak ele alınabilir. İşgücü piyasası içinde ve dışındaki konumuna göre sosyal dışlanmanın biçim ve derecesi ortaya konulabilir. Sosyal dışlanma sadece işsizlik ve yoksulluk biçiminde kendini göstermediği gibi, bir iş sahibi olmak sosyal bütünleşmeyi güvence altına almaya yetmez.

¹⁰⁶ Yenez Del Castillo, s.619'dan aktaran Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.143.

¹⁰⁷ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.145-146.

¹⁰⁸ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.151.

Gelecekte beklenmesinin kalmaması, gelecek için umutların yitirilmesi de sosyal dışlanma sürecinin başladığının bir göstergesidir.¹⁰⁹

İşgücü piyasasından tamamen dışlanmanın yanında uzun süreli olmayan eğreti istihdam¹¹⁰ veya atipik istihdam¹¹¹ ve enformel istihdam¹¹² şartlarında çalışan yoksulların sayısındaki artışlar da sosyal dışlanma kavramının temelini oluşturur.¹¹³ Gelişmekte olan ülkelerde işgücü ihtiyacının artması sonucunda yeterli güvenlik ağları oluşmamış ve enformel ekonomi alanı ortaya çıkmıştır. Gerek can güvenliği gerekse iş güvenliği imkanlarının olmadığı enformel alanda sürekli olmayan, yarı zamanlı ve düşük ücretlerle çalışan yoksul kesim ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmektedir. Kısaca enformel ekonomi piyasasında eğreti istihdam imkanları yoksulların sayısında artışa neden olduğu¹¹⁴ için ekonomik alandan dışlanmayı beslemektedir.

2.2.1.2. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma

Ekonomik alandan dışlanmanın ikinci temel boyutunu ekonomik alandan dışlanma oluşturur. Genel olarak asgari yaşam düzeyi için gereken temel ihtiyaçlarını karşılayamama manasına gelen bu süreç farklı şekillerde ortaya çıkabilir.¹¹⁵

Mal ve hizmetler piyasasından dışlanmanın birinci aşamasını gelir yoksulluğu ve bunun sonucunda yaşanan temel gereksinimlerden dışlanma olgusu oluşturur. Yapılan bütün yoksulluk analizlerinde ve özellikle sosyal dışlanma analizlerinde, merkezi/belirleyici ana parametre olarak yaşanan gelir yoksulluğu dolayısıyla temel ihtiyaçların karşılanamaması durumunun oluşturduğu zikredilir. Gerçekten gerek dünyada gerek ülkemizde yaşanan yoksulluğun ana sebebi budur. Bir başka ifade ile dünya nüfusunun yoksul durumda olan yarıya yakını veya mutlak açlık sınırında olan 1.2 milyar civarında nüfus temel gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Üretilen kaynakların bütün dünya nüfusunun ihtiyaçlarını gidermeye yetecek düzeyde olduğu bilinmesine rağmen

¹⁰⁹ Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/3, (2002), s.96.

¹¹⁰ Eğreti istihdam kavramı, işgücü piyasasına katılmakla birlikte eşitsizlik ve güvencesizliğin giderilememesini, işteki dezavantajların birikimini ifade eder.

¹¹¹ İş akdinin süresinin belirli olduğu, çalışmanın tam zamanlı olmadığı, çalışanın tek işverene karşı sorumlu olmadığı, anlaşmanın sebep gösterilmeden feshedilmesi veya işten atılmaya dair güvencenin bulunmadığı şartlarda çalışma durumunu ifade eder

¹¹² Sosyal koruma sisteminin içinde bulunmayan, koruması ve güvencesi olmayan istihdam şartlarını ifade eder.

¹¹³ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.152.

¹¹⁴ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.164.

¹¹⁵ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.130.

uygulanan ekonomi politikaları sonucunda yoksulluk sorunu varlığını devam ettirmektedir. Temel gereksinimlerini karşılayacak bir gelire sahip olmayan bu yoksul nüfusun, sosyal, siyasal, kültürel vb. alanlarda aktif olarak sosyal hayata katılamadıkları ve psikolojik düzeyde de bunun sonuçlarını yaşadıkları bilinmektedir.

Mal ve hizmet piyasalarından dışlanmanın ikinci boyutunu ise tüketim sürecinden dışlanma olgusu oluşturur. Gerçekten küreselleşme süreci olarak ifade edilen yeni dönemle birlikte uygulanan yeni-liberal politikalar ile bütün iktisadi gelişmişlik analizleri tüketim üzerinden yapılmaya başlanarak toplumlar birer tüketim toplumu haline dönüştürülmüştür. Günümüz toplumunda topluma dahil olmanın temel ölçütlerinden birisi mal ve hizmet piyasalarına erişimdir.¹¹⁶ Oysa yaşanan ekonomik büyümeden pay alamadığı için temel gereksinimlerini dahi karşılamayan yoksul kesim tüketim sürecine katılamadığı gibi sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu şekilde modern toplumlar tüketebilenler ve tüketemeyenler şeklinde iki kutuplu bir görünüm kazanmaktadır.¹¹⁷

2.2.2. Toplumsal Alandan Dışlanma

Bu başlık altında sosyal dışlanmaya sebep olan sosyal unsurlar kısaca analiz edilmeye çalışılacaktır. Sosyal dışlanmaya sebep olan sosyal unsurlar arasında yine ekonomi unsuruna bağlı mülkiyet ve konuttan dışlanma ilk sırayı alırken ikinci olarak sosyal refah hizmetlerinden dışlanma yer alır. Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmayı ise eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden dışlanma süreçleri oluşturur.

2.2.2.1. Mülkiyet ve Konuttan Dışlanma

Özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar için mülkiyete sahip olmama durumu en temel bir yoksunluk çeşididir. Mülkiyet olgusu bir geçinme aracı olduğu gibi toplumsal bütünleşmenin de temel aracıdır. Kırsal kesimde mülkiyet yokluğu yoksullukla eş anlamdadır.¹¹⁸ Bu durum yoksul nüfusun kentlere göç etmesine yol açmaktadır. Kente göç eden bu nüfus kentin çevresinde olumsuz barınma koşullarında enformel ekonomi piyasasında güvencesiz koşullarda eğreti istihdam şartlarında marjinal işlerde çalışma durumunda kalmaktadır. Kırsal kesimde mülkiyetten dışlanan eğitim düzeyi düşük ve mesleki açıdan vasıfsız olan bu işgücü kentsel ortamlarda da toplumsal ilişkiler sisteminin dışına itilir. Önceleri belli oranda kendi çevresinde oluşturabildiği dayanışma ağları

¹¹⁶ Sapancı, *Sosyal Dışlanma*, s.139.

¹¹⁷ Ergun Özbudun s.62-66'dan aktaran Sapancı, *Sosyal Dışlanma*, s.142.

¹¹⁸ Sapancı, *Sosyal Dışlanma*, s.168.

içinde tutunmaya çalışmakla birlikte zamanla komşuluk ilişkilerinden, arkadaşlıklardan soyutlanarak sosyal dışlanma sürecine girerler.¹¹⁹ Toplumsal ilişkilerden dışlanma birçok parametre ile ilişkili olmasına rağmen en çok işsizlik ile ilişkilidir. İşsizliğe bağlı olarak mekânsal dışlanma da söz konusudur. Düzensiz ve düşük gelire bağlı olarak toplum tarafından izole edilmiş alanlarda yaşayan insanlar, bir süre sonra yaşadığı alana hapsolür. Buradan bir dikey hareketlilik gösterip çıkma şansını veren eğitime erişim ise birtakım yaşam koşullarından dolayı zorlaşmaktadır. Bir kısır döngü şeklinde ilerleyen bu süreçte kişi, sosyal olarak kendisini dışlanmış hisseder.

2.2.2.2. Sosyal Refah Hizmetlerinden Dışlanma

Sosyal dışlanmanın bir diğer boyutu, toplumda yoksul kesimlere yönelik hizmet sunan kurumların veya sunulan hizmetlerin yetersizliğidir. Sosyal devlet politikalarının uygulandığı ülkelerde devletin sağladığı barınma, eğitim, sağlık ve sosyal sigorta gibi sosyal refah devleti hizmetleri yeni-liberal politikalar ile birlikte yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış veya özel girişimlere bırakılmış olduğundan yoksul kesim yeni dışlanmalar yaşamaya başlamıştır.¹²⁰ Yoksul kesimleri koruma altına alacak kurumların veya sunulan sosyal hizmetlerin yetersizliği sosyal dışlanmanın en önemli sebeplerindendir. Oysa ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelire, bir işe sahip olamayan, işi ve geliri olsa bile muhtaç durumda olanlara yönelik hizmetler veya yaşlıları, çocukları ve kadınları koruyacak yasal ve kurumsal düzenlemeler dışlanmayı önleme konusunda önemli bir işlev üstlenmektedir.¹²¹

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmanın başında eğitim hizmetlerinden dışlanma gelir. Özellikle modern kent toplumlarında sosyal hayata katılmanın temel kriteri/kanalı eğitim olgusudur. Eğitime katılamayan veya yeterli düzeyde katılamayan kişinin sosyal hayata katılması mümkün değildir. Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde okul imkânlarının düşük olması veya okul ücretlerinin yüksek olması dolayısıyla okullaşma oranlarının düşük olması sıklıkla görülen bir husustur. Yoksulluktan kurtulmak için gerekli olan şey eğitimidir ancak yoksul insanlar eğitime para harcayacak durumda değildir. Elde ettikleri gelir ancak ev ve mutfak masraflarını karşılamaya yetecek

¹¹⁹ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.170.

¹²⁰ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.176.

¹²¹ Çakır, "Sosyal Dışlanma", s.87.

miktardadır.¹²² Yoksul kesim için günlük ihtiyaçlar hiyerarşisinde öncelikle temel ihtiyaçları karşılamak esastır. Çocuğun eğitim sürecine katılması durumunda aile için vazgeçilecek kazançların önemli olması dolayısıyla onun okula değil, bir işe, bir mesleğe verilerek eve kazanç sağlması amaçlandığından okula verilmeyen çocuklar eğitim sürecinden dışlanmış olur. Özellikle temel eğitimini tamamlayamayan bireyler toplumla iletişim kurmakta zorlanırlar, sosyal faaliyetlerden mahrum kalırlar ve toplumdan dışlanmış olurlar.¹²³ Bir meslek öğrense bile ileride yüksek gelir getirecek bir iş sahibi olamayacak, belki düşük bir ekonomik geliri olduğu halde yine yoksulluk olgusunu yaşayacaktır. Okullaşma sürecine katılamayan bireyler sosyal dışlanmanın potansiyel gruplarını oluşturur. Eğitim sürecine katılamayan birey işgücü piyasasına katılamadığı için ilk olarak ekonomik hayattan dışlanma ile karşı karşıya kalır. Ekonomik hayattan dışlanma diğer dışlanma biçimlerini beraberinde getirir. Kısaca eğitim sürecine katılamama günümüz toplumlarında sosyal dışlanmanın ana belirleyici unsuru olarak işlev görmektedir.

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmanın ikinci önemli ayağı sağlık hizmetlerinden dışlanma olgusu oluşturur. Sağlık hizmetlerinden dışlanma, kişinin hakkı olan bu evrensel sağlık hizmetlerinden yararlanamaması anlamına gelir.¹²⁴ Sağlık problemleri toplumun bütününe ve geleceğini ilgilendirmektedir. Bundan dolayı insanın sağlığının korunması onun evrensel hakkıdır. Bazı ülkelerde sağlık hizmeti evrensel bir hak olarak bütün vatandaşlara verilirken bazı ülkelerde çalışmayan veya daha önce eğreti istihdam olarak ifade ettiğimiz istihdam türlerinde sigorta olmadığı için sağlık hizmetlerinden yararlanamayan geniş kitleler vardır. Sağlık gelikle bağlantılı olduğu ve yoksullar bu hizmetleri alamadığı için bu durum sağlığın bozulması anlamında bir tehdittir: gerçekten de hem kötü koşullarda yaşamlarını sürdürdükleri için hem sağlıklı beslenemedikleri için sağlık sorunlarının yoksul bireylerde daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.¹²⁵ Kısaca hasta ya da sakat bireyler toplumun ve işgücü piyasasının dışına itilirler ve sosyal olarak dışlanmış olurlar.¹²⁶

¹²² Hicran Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*, Ankara: Dorlion Yayınevi, 2016, s.61.

¹²³ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.176-183.

¹²⁴ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.183.

¹²⁵ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.183.

¹²⁶ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.184.

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmanın üçüncü ayağını sosyal güvenlik hizmetlerinden dışlanma oluşturur. “Sosyal güvenlik, sorumluluğu bireye yüklemeyen mesleksi, fizyolojik ya da sosyo-ekonomik risklerden ötürü geliri veya kazancı kesilmiş kimselerin yaşama ve geçinme gereksinimlerini karşılayan bir sistemdir.”¹²⁷ Asıl amacı herkesi koruması olan bu sosyal güvenlik sistemi günümüzde daha çok çalışan bireyi koruyan bir sistem haline gelmiştir.¹²⁸ Gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik sistemi sınırlı ve yetersizdir. Sosyal güvenlik sisteminden dışlanan bireyler az gelişmiş ülkelerde aile düzeyinde kurdukları geleneksel dayanışma mekanizmalarıyla kendilerini güvence altına almaya çalışırlar. Ancak daha çok hizmet merkezli olan bu mekanizmalar ekonomik yoksulluktan kaynaklanan güvenceleri karşılayamadığı gibi bireyin sosyal dışlanma sürecinin dışına çıkmasını engelleyemez.

2.2.3. Siyasal Alandan Dışlanma

Sosyal dışlanmanın üçüncü ayağı siyasal dışlanma olgusudur. Siyasal alandan dışlanma, yurttaşlık hakları ile siyasi hakların yetersizliği veya kullanılamaması ile belirginlik kazanır. Siyasal dışlanma sürecini yaşayan iki temel gruptan birisi yoksullar, ikincisi ise göçmenler grubudur. Dışlanmanın etkisini kamusal yaşamda, geniş kitlelerin siyasetten uzaklaşması, hatta giderek apolitik olmaları şeklinde görebiliriz.¹²⁹

Siyasal katılımdan dışlanma, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde eğitim sürecine katılamayan yoksul kesimlerin siyasal sürece katılamamalarını ifade eder. Özellikle demokrasinin yerleşmediği bu ülkelerde yoksul kesimlerin siyasal sürece katılamamaları, siyasal mekanizmaları kendi çıkarları doğrultusunda etkilenmemeleri veya demokratik olmayan seçim sistemleri dolayısıyla kendi yöneticilerini seçememeleri ve iktidarda temsil hakkı bulamamaları dolayısıyla siyasal dışlanma sürecine girerler.

Demokratik olmayan seçimler veya gayrimeşru hükümetlerin çıkarları olan bir grup veya etnik bir grup tarafından iktidara getirilmesiyle belli bir grup, toplumdan dışlanır.¹³⁰ Gelişmekte olan ülkelerde çoğu bireyin kurumlardan dışlandığını görürüz. Çünkü bu kurumlara ulaşmak zordur veya engeller kasten konulmuştur. Bunun sonucunda toplumda ikilik ve işlerin enformelleşmesi artmakta, devletin güvenilirliği ve meşruluğu

¹²⁷ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.190.

¹²⁸ Atatanır *Türkiye’de Yoksulluk*, s.190.

¹²⁹ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.195.

¹³⁰ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.197.

zayıflamaktadır.¹³¹ Siyasal dışlanmadan en çok etkilenenler kadınlardır. Dünyada kadınların parlamentolarda temsil edilme oranı yüzde 14'tür.¹³²

Aynı şekilde bir ülkede siyasal dışlanma sürecini yaşayan ikinci önemli grup göçmenlerdir. Gelişmiş ülkelerde siyasal dışlanma, en çok kaçak işçiler, göçmenler, sığınmacılar ve etnik azınlıkları etkilemektedir.¹³³ Siyasal iktidarlar, belirli toplumsal sınıfları temsil ettikleri için, bazen kendi iktidarlarını ellerinden alabilecek kapasitedeki ulusal veya uluslararası oluşumları engellemek amacıyla demokratik olmayan yollara da başvurabilirler.¹³⁴ Bir ülkeden başka bir ülkeye göç eden insanların büyük bir kısmı yurttaşlık elde edemedikleri için yurttaşlığın getirdiği haklardan da yararlanmazlar.¹³⁵

2.2.4. Dışlanmanın Sosyo-Psikolojik Boyutu: Toplumsal İlişkilerden Dışlanma

Modern sosyolojinin en önemli isimlerinden birisi olan Zygmunt Bauman'ın yoksulluk açıklaması ekonomik göstergelere ek olarak sosyal ve psikolojik göstergeleri de dahil ederek yoksulluk olgusuna oldukça geniş bir pencereden bakılmasını sağlamıştır. Gerçekten Bauman'ın yaklaşımındaki sosyal-psikolojik vurgular yoksulluk olgusunu çok geniş ve derin bir kapsamda ele almamız gerektiğine işaret eder.

İnsanlık tarihinin büyük kısmında yoksulluk durumu hayatta kalma açısından doğrudan bir tehlike oluşturmuştur. Açlıktan ölme, hastalık durumunda tıbbi bakımsızlık ve barınmaksızın tehdidi. Hâlâ dünyanın birçok bölgesinde bu, tehlikeler anlamına gelmektedir. Yoksulların durumu yalnız hayatta kalabilme seviyesinin üstüne çıksa bile, yoksulluk her zaman için kötü beslenme, iklim değişikliklerine karşı yetersiz korunma ve evsizlik demektir: (...). Bununla beraber yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur; insan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, "normal yaşam" olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. "İstenilen düzeyde olmama" demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymasıyla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda "mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, "hayatın sunmak zorunda olduğu"nu almamak anlamına da

¹³¹ Atatanır, *Türkiye'de Yoksulluk*, s.197.

¹³² UNDP, s.42-45'ten aktaran Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.201.

¹³³ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.202.

¹³⁴ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.202.

¹³⁵ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.202.

gelir. Bu da kendini değersiz görmeyle, şiddet biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır.¹³⁶

Bauman'ın tanımında "yokluk ve bedensel tehlike"lerin söz konusu olduğu mutlak yoksulluk tanımında vurgulanan "beslenme, giyinme, barınma" gibi temel ihtiyaçlar karşılanırsa bile yoksulluğun "sosyal ve özellikle "psikolojik" boyutuna vurgu yapması ve "barınma" ihtiyacını "evsizlik" olarak açması önemlidir. Bunun yanında ekonomik unsurun sadece ekonomik bir olgu olmadığını, "insan yaşamının "edebe" de uygun olması gerektiği, bunun içinde bulunulan toplumun "nezih yaşam standartlarıyla" ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin insan için nasıl bir "sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi" gibi psikolojik sonuçlar doğuracağına vurgu yapması çok daha önemlidir. Bu psikolojik sonuçların bireyde "kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duyma, kendini değersiz görme, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfke davranışlarına" yol açacağını söylemesiyle yoksulluk olgusunu ekonomi ve sosyal faktörlerin dışında bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Bauman'a kadar yapılan tanımlarda, mutlak yoksulluk tanımındaki ekonomi faktörü ile göreceli yoksulluktaki sosyal faktörler vurgulanırken Bauman yoksulluk olgusunun en önemli bir boyutu olarak psikolojik boyutunu öne çıkarmıştır. Gerçekten biyolojik bir varlık olmanın çok ötesinde insan varlığını "edeb, sıkıntı, ıstırap, özsaygı" gibi "kişilik" kavramları ile tanımlaması, bunun yanında bu kişilik özelliklerinin "kendini beğenmeme, utanç, suçluluk duyma, kendini değersiz görme" gibi bir tahribata uğramaları halinde "şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle" bireyin hem kendine hem topluma karşı yabancılaştıracağını söylemesiyle en geniş tanımlı yapmıştır. Şüphesiz gerek kendine yönelik gerek topluma yönelik bu "kin ve öfke" içeren tutum ve katı davranışlar, yoksulluk olgusunu çok daha geniş bir boyutta ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Nitekim Hillary Silver da üç farklı paradigma ekseninde ele aldığı meselenin bir boyutunu dayanışma paradigması ile açıklamıştır. Buna göre birey ve toplum arasındaki ilişkide kültürel ve manevi unsurlarla bağlantılı toplumsal ağların kopması bir sosyal dışlanma biçimidir.¹³⁷ Kültür ve sosyal ilişkiler üzerinden kurulan toplum ve uluslar söz konusu olduğunda sosyal olarak dışlanmışlar o toplumun ve o ulusun bir parçası olarak

¹³⁶ Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s.59-60.

¹³⁷ Sapancalı, *Sosyal Dışlanma*, s.50.

görülmezler. Dolayısıyla toplumsal ilişkilerden dışlanma, psikolojik sonuçları olan önemli bir yoksulluk/yoksunluk biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nihai olarak Sosyal Dışlanma yaklaşımı, yaşanan yoksulluk gerçeğinin tek bir boyutu olmadığı savıyla onun farklı yönlerine de vurgu yapar. Bir başka deyişle ekonomik bir sorun olan yoksulluk günümüz toplumlarında ekonomik sorunu aşan düzeyde sosyal dışlanma sorununa dönüşmekte, ekonomik temelli olmayan birçok sosyolojik unsur sosyal dışlanmaya sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, ekonomik göstergeleri aşan yoksulluk gerçeğine bakışta daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bundan sonraki bölümde bir sosyal dışlanma biçimi olan evsizliğe odaklanılmaktadır.

Toplumsal ilişkilerden dışlanmanın bir diğer boyutu ise Ercüment Erbay'a göre sosyal ilişkilerin yokluğu ve sosyal destek sisteminin iyi çalışmamasıdır.¹³⁸ Evsiz şekilde bir hayatı sürdürmek, sistem odaklı yapısal sorunların ya da destek yoksunluklarının olduğu kadar, kişinin başta aile ve yakın akraba ve arkadaşlık ilişkilerindeki dayanışma yoksunluğunun da sonucudur. Evsizliğin sadece fiziki bir yapıdan yoksunluk olmadığı, evin sağladığı iç huzur, özgüven ve gelişmiş benlik duygusunun da aracı olduğu düşünüldüğünde, evsizlik barınacak bir imkanın olmamasına ek olarak sosyal ilişkilerin azalarak bitmesi anlamına gelmektedir. Denilebilir ki sosyal ilişkiler insanın hayata tutunmasını sağlayan en önemli gayri resmi destek unsurudur. Bu bağlamda, evsiz insanlar yapısal destek yoksunluğunu kendi içlerinde ya da aileleriyle kurabilecekleri dayanışma örüntüleri bir yere kadar telafi edip yaşadıkları durumu tersine çevirebilirler. Bir insanın başta aile olmak üzere, akraba üyeleri ve yakın arkadaş gruplarıyla kurdukları ilişkiler onlar için destek ve yardımlaşma sağlar fakat evsizler için bu durum geçerli değildir zira onlar yaşadıkları sorunlara ek olarak, sosyal ilişkilerin yokluğunu da yaşadıkları için evsiz kalmışlardır.

2.3. Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Evsizlik Olgusu

2.3.1. Evsizlik Olgusunun Kavramsal Çerçevesi

Yoksulluk olgusuna bütünüyle bağlı olan ya da yoksulluktan daha geniş bir ontolojik zemine sahip olan sosyal dışlanma olgusu, kendinden menkul anlamlarıyla toplumsal hayattan çeşitli sebeplerle dışlanan insan gruplarına işaret eder. Bu insan gruplarının

¹³⁸ Meryem Küçük, "Kent Yoksulluğu ve Evsizlik- İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014, s.79.

dışlanmış olması için ekonomik ya da kültürel, siyasal, sosyal boyutta dışlanmış olmaları gerekmez. Bu kimseler yalnız yaşayanlar, mülteciler, engelli kimseler, içinde yaşadığı topluma göre farklı etnik kökene sahip olan kişiler ya da farklı cinsel eğilimi olan kimseler olabilir. Her dışlanan grup kendi içinde birtakım farklılıklardan ya da yoksunluklardan dolayı bunu yaşamaktadırlar.

Bu farklılıklar ya da yoksunlukların hepsini en uç noktada taşıyan insan grupları ise evsizlerdir. Gerek ekonomik yoksulluklarının onlara bir barınma hakkını dahi sağlayamayacak derece olumsuz olması, gerekse de sosyal çevrelerinin neredeyse yok denecek seviyede olması gibi birtakım niteliklerle evsizler bugün, 21. Yüzyılın dışlanmanın tüm boyutuyla görüldüğü insan gruplarıdır. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nde değil, çeşitli ülkelerde dahi evsizlik, çözülme bekleyen en önemli toplumsal/küresel bir sorundur.

Evsizler yoksulluktan da öte bir yoksunlukla karşı karşıya bir halde hayatlarını sürdürürken, ekonomik yoksullukla beraber mekânsal, kültürel, politik, psikolojik dışlanmaya maruz kalırlar. Bu durum yoksulluk gerçeğinin dünyadaki değişim dönüşümlerle katlanılamaz bir hal almasıyla ülkelerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre farklılıklar gösterir.

Diğer iki kavramda olduğu gibi evsizlik üzerine de çeşitli tanımlar getirilmiştir. Genel olarak kapalı/cemaat grubu duygularıyla kendi içlerinde kimi zaman birleşen kimi zaman ayrışan evsizler, genel olarak sürekli kalacak bir yeri olmayan kimseler olarak ele alınmaktadır. Tanımlardaki farklılaşma üç sebepten kaynaklanabilir: evsizliğin süresi, yaşanılan konutun nitelikleri ya da birlikte yaşanan kişi sayısı ile ilgili olarak yaşanılan yer. Bir diğer deyişle, birkaç gün sokakta yaşayan bir kişinin evsizliği, yaşadığı yerin gerçek anlamda bir ev olup olmaması ya da kalabalık bir grubun zor şartlar altında tek bir çatı altında yaşamasının evsizliğe işaret edip etmeyeceği tartışmalarından dolayı evsizlik tanımları farklılaşmaktadır.¹³⁹

Bu bağlamda ev ile konut arasındaki farka dikkat etmek gerekir. Ev; kişinin hayatını düzenlediği, kendisini fiziksel olarak korumanın yanında duygusal güvenliğini de sağladığı bir yerdir. Bu yönüyle “konut”tan farklılaşan ev’in daha geniş bir anlamı

¹³⁹ Küçük, “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik”, s.3.

bulunmaktadır. Dolayısıyla, “evsizlik” denildiğinde, olgunun sadece fiziki/konut bağlamında bir yoksunluk olmadığı da anlaşılmalıdır.

“Evsiz” geceleri yatacak uygun ve düzenli yeri olmayan, terminal, gar, metro, bankamatik, köprü altları, park ve toplumun marjinal kesimlerinde yaşayan kişi ve gruplar olarak tanımlanabilir.¹⁴⁰ Daha kapsamlı bir tanımla evsizler, literatürde toplumdan izole tek başına yaşayan, bedensel ve ruhsal hastalıkları bulunan, bir gece öncesini sokakta, dışarıda, barınak evlerinde, motelde, metroda, tünelde, parkta, alt geçit ve üst geçitte, terk edilmiş ve kullanılmayan binalarda, değişik evlerde veya arkadaşlarının yanında geçiren, en az 60 gününü belirsiz bir yerde geçiren, kendine ait sürekli olarak kalabilecek yeri olmayan kişiler olarak tanımlanabilir.¹⁴¹

Sanayi devrimiyle beraber kentsel göçün artışına paralel olarak yaşanan evsizlik olgusu bilgi ve teknoloji toplumuna geçilen günümüzde devarlığını sürdürmektedir. Bunun sonucunda yaşamın “normal” olarak tanımlanan şartlarına uyum sağlayamayıp, sistem dışı, atık bir nesne haline gelen evsiz grupları dünyanın her yerinde görmek mümkündür. Genel olarak “Evsizlik, özellikle gelişmiş ülkelerde kapitalizmin tüm kurumlarıyla işlediği ve bireyselleşmenin ön plana çıktığı 1980’li yıllarda önemli bir sosyal sorun olarak ortaya çıkmıştır.”¹⁴² Dolayısıyla evsizlik meselesinin ülkelerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak bu denli yaygınlık kazanması meselenin önemini gösterir.

2.3.2. Sosyo-Psikolojik Bağlamda Evsizlik Olgusu

Evsizlik yoksulluğun bir görünümüdür. Sanayi Devrimiyle başlayan ve derinleşen yoksulluğa ek olarak 1980 sonrasında yoksulluğun küresel ve neo-liberal ekonomi politikalarıyla katlanarak artması, evsizliği de etkilemiştir. 1980’ler sonrasında artan göç, yüksek işsizlik oranları, iktisadi durgunluk, neo-liberalizmin devleti arka plana itmesi ve sosyal sorunların artması evsizlik sorununu büyüten sebepler arasında sayılabilir. Bu sebeplerle günümüzde evsizlik güncellenmiş, çarpıcı bir toplumsal/bireysel sorun niteliği kazanmıştır. Bunun kavranması ise acil bir insani mesele olarak karşımızda durmaktadır.

¹⁴⁰ Vedat Işıkhhan, "Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17/1, İstanbul, (2006), s.39.

¹⁴¹ Hakan Acar ve Ercüment Erbay, "Sokak Çalışması Temel Kavramları ve Kapsamı", *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimiyle Sosyal Hizmet*, Ankara: Maya Akademi, 2013, s.9’den aktaran Küçük, “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik”, s.41.

¹⁴² Işıkhhan, “Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları”, s.38.

Öncelikle “ev” kelimesine değinmek gerekir. “Ev” anlamı gereği sadece fiziksel bir yapıdan ibaret olmayıp, sevgi, saygı, güvenlik, sığınak, rahatlık, dinlenme, uyku, sıcaklık, etkileşim, yemek ve sosyal ilişkileri içerir. “Dar anlamıyla “ev” ailevi ilişkileri ya da arkadaşlık deneyimini yaşamak için gerekli olan fiziksel, duygusal, psikolojik iyi olabilmeye izin veren emniyet, güven, devamlılık ve sürekliliğin duygusunu ifade eder.”¹⁴³ Burada ev’in fiziki halinden öte birtakım hissi/duygusal ve sosyal boyutlara atıf yapan niteliği, "ev"i inşai bir meskenden ayırması bakımından önemlidir. Peter Somerville’a göre de evsizlik, sadece barınak yoksunluğu ya da ev yoksunluğu, başını sokacak yerinin olmaması durumu değildir. Bu süreç öncelikle sosyal, psikolojik, duygusal, mülkiyet ve ontolojik gibi birtakım farklı boyutların yoksunluğunu kapsar.¹⁴⁴

Evsizlik mekânsal bir olgudan ziyade gerek sebep olarak gerek sonuç olarak ekonomik, sosyal, siyasal özellikle psikolojik boyutları itibariyle birden fazla mahrumiyetleri ifade eden çok geniş kapsamlı bir olgudur. Sosyal bir varlık olan insanın asgari düzeyde sağlıklı sosyal ilişkiler kuramaması, çevresindeki ilişkiler açısından soyutlanması öz değer, öz benlik, öz kimlik gibi kavramlar ile ifade edilen kimliğin inşasında merkezi öneme sahip temel psikolojik tatminlerden mahrum kalması demektir. Aynı şekilde eş ve çocuk yoksunluğu veya onlarla bir arada yaşayamama durumunun yanı sıra ontolojik olarak temel bir ihtiyaç olan sevgi duyma, sevilme ve asgari bir neşe duyma durumunun eksikliği her birey için büyük bir kimlik yitimidir. Bunun yanı sıra bireysel olarak dahi bir mülkiyet sahibi olamama, asgari barınma imkânlarından yoksun olma ve bütün bunların getirdiği gelecek ile ilgili asgari bir amaç ve umut eksikliği gibi ruhsal yoksunlukların, insani olan bütün parametrelerden yoksun kalmayı kapsayan daha geniş bir anlamı vardır.

Evsizlik olgusu, bir diğer yandan, “marjinalleştirme”, “ötekileştirme” ve “sosyal dışlanma” kavramlarıyla da ele alınabilir. Marjinalleştirme kavramı “kendi içinde ötekilik, dışlanmışlık ve kültürel kimlik terimleriyle diyalektik ilişkiler kuran, baskın kültür veya güç mekanizmaları sebebiyle bulunduğu sosyal ortamdan dışlanan insanların durumunu” ifade eder.¹⁴⁵ Bu açıklama da evsizlerin, genellikle toplumun marjinal ve dışlanmış insan grupları arasında bulunduğuna işaret eder. Toplumdan tecrit edilmiş evsizler, fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar çekerken, insan onuruna

¹⁴³ Küçük, “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik”, s. 40.

¹⁴⁴ Peter Somerville, “Homelessness Understanding”, *Housing Theory and Society*, 30, (2013), London, s. 384-415.

¹⁴⁵ Rengin Zengel ve İklim Kaya, "Marjinaliteye Yaklaşımına Yaklaşımlar ve Marjinal Bir Yerleşim Örneği", *Ege Mimarlık Dergisi*, 45, (2003), s. 17.

ve haklarına uygun olmayan koşullarda hayatta kalmaya çalışan insan gruplarıdır. Bu durumda yaşayan evsizler, yasal bir işte çalışma hakkı elinden alınmış ve bu koşullarda da hayatta başarılı olmaları giderek imkânsız hale gelen insan gruplarını oluşturur. Manuel Castells'in evsizliğe dair açıklaması¹⁴⁶ bu sorunu daha geniş bir boyutta ele alan bir yaklaşım içerir.

Yeni yoksulluğun çarpıcı yüzlerinden biri de evsizliktir. 1990'lardaki evsiz nüfus, ucuz meyhanelerin ve otellerin bulunduğu civarda takılan klasik evsiz barksız takımı ve hastane dışında kalmış zihinsel hastalardan oluşan o "eski evsizler"ın yanı sıra, "sosyal güvenlik yardımı anneleri", sanayinin uzaklaşması ve yeniden yapılanmanın geride bıraktığı genç aileler, semtleri nezihleştirme girişimleriyle evlerinden çıkarılmış kiracılar, evden kaçmış gençler, evi olmayan göçmenler ve erkeklerden kaçan hırpalanmış kadınlar gibi yeni karakterleri de kapsayan bir nüfustur. Bir kere sokağa düştüler mi, evsizliğin kara deliği bir damga misali, bir şiddet ve istismar dünyası olarak hiçbir ayırım gözetmeksizin evsizleri etkisi altına alır; hayatları bir süre sokaklarda geçerse eğer onları ümitsizliğe yazgılar.

Castells'in açıklaması evsizliğin güncellenmiş haline işaret eder. Sadece bir konut dışında kalıyor olmanın ötesinde, özellikle evsizliğin muhataplarının kadınlara kadar uzandığına değinir. Neo-liberal kent politikalarıyla ve kentsel dönüşüm projeleriyle evlerinden ve buna bağlı olarak kendi sosyal ilişkiler dünyasından koparılan insanlar, vahşi kapitalizmin ve modern kent yaşamının koşullarına ayak uyduramamaktadırlar. Bunun sonunda da baş edilebilir yoksulluklarından sefalet/evsiz kalmak gibi durumlara düşen evsizler, içinde yaşadıkları toplumdan dışlanmış bireyler olarak izole bir şekilde hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Bu mücadelede ise başarılı bir sonuca ulaşmaları pek mümkün gözükmemektedir zira evsiz gruplar yoksulluktan ortaya çıkan sosyal dışlanma kısır döngüsüne düşmüşlerdir. Bu yönüyle evsiz bir insan olarak günlük işlerde çalışan birey, bir günlük ihtiyacını giderebilecek bir maddi güç elde etse de taşıdığı diğer olumsuz niteliklerden dolayı aşama kaydedememektedir. Bu durum Amartya Sen'in yapabilirliklerden yoksunluk açıklamasıyla uyumludur.

Bugün dünyanın her yerinde, gelişmiş ülkelerde dahi evsizlik, sosyal bir sorundur. Devletler ve sivil toplum kuruluşları kendi içlerinde çeşitli uygulamalarla bu soruna bir çözüm getirmeye çalışsalar da evsizlik henüz çözülebilmüş bir sorun değildir. 1980'den sonra toplumsal hayatın her alanında görülen köklü değişimlerle evsizlik ve benzeri diğer sorun alanları daha da görünür olmuştur. Özellikle kentsel mekanda yaşanan değişimlere

¹⁴⁶ Castells, *Binyılın Sonu*, s. 214-215.

ayak uyduramayan insanlar, sistem tarafından dışarıya itilmiştir. Teknoloji ve bilginin öne çıkmasıyla kas gücü ve insan bedenine dayalı işler artık niteliksiz olarak tanımlanmıştır. Var olan hayata ayak uyduramayan ve dolayısıyla yoksullaşan ve bu yoksulluğa bağlı ekonomik, sosyal, psikolojik, biyolojik sorunlar yaşayan insanlar evsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Bir başka deyişle ekonomik dışlanma beraberinde kültürel dışlanmayı, sosyal dışlanmayı ve mekânsal dışlanmayı getirmektedir. Bir de bunlara kent planlama kurumunun yoksul kesimlerin, “gecekondu” denilen barınaklarını yıkarak yerlerinden edince insanlar kendilerini kendilerine yabancı hayatların ortasında bulmaktadırlar.

2.3.3. Evsizlik Olgusunun Sınıflandırılması

Evsiz insanların her birinin kendine has özellikleri, nedenleri ve ihtiyaçlarının bulunmasından dolayı evsizlik olgusu evrensel nitelikte tanımlanamasa da tüm bu farklılıklara rağmen evsizliği farklı açılardan sınıflandırmak için literatürde görüş birliği vardır.

Zamansal Sınıflandırma: Kuhn ve Culhane’nin 1998 senesinde yaptığı çalışmada¹⁴⁷ kabul gören zamansal sınıflandırmaya göre, evsizlik üçe ayrılır: geçici evsizlik, dönemsel evsizler ve kronik evsizler. Geçici evsizlik bir kereliğine ya da kısa bir süreliğine evsiz kalmayı ifade eder. Doğal afet, işsizlik, boşanma gibi birtakım sıkıntılardan dolayı evsiz kalan kimseler madde bağımlılığı ya da ruhsal/zihinsel hastalık yaşayan evsizlerden ayrılırlar. Nispeten daha iyi yaşama kavuşulan geçici evsizlikte süreklilik arz eden bir evsizlik hali yoktur. Dönemsel evsizlikte ise evsizliği yaşayan evsiz kimseler geçici evsizlere göre daha uzun süre evsiz kalmaktadır. Bu şekilde bir evsizliği yaşayan evsizlerde genellikle evsiz kalma süresine göre madde kullanımı artmakta, kronik işsizlik görülmektedir. Barınaklarda daha uzun süre kalan bu evsiz kimseler, barınak dışında ise otogarları, terminalleri, cami avlularını ve hastaneleri tercih ederler. Kronik evsizler ise kendileri için oluşturulmuş barınaklarda ya da kendi tercih ettikleri alanlarda daha uzun süre kalan evsizleri kapsar. Diğer iki evsizlik sınıflandırmasına göre daha çok yaşlı insan vardır bu tür evsizlikte. Daha uzun süre evsiz kalmaya ek olarak, sürekli işsizlik durumu,

¹⁴⁷Randall Kuhn Dennis ve P. Culhane, “Applying Cluster Analysis to Test a Typology of Homelessness by Pattern of Shelter Utilization: Results from the Analysis of Administrative Data”, *American Journal of Community Psychology*, 26, (1998), s.207-232. den aktaran Küçük, “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik”, s. 48.

uzun süre madde kullanımı ve çeşitli hastalık gibi problemi olan kimselerin oluşturduğu kronik evsizlik için iki senelik bir zaman diliminden sonra söz edilir.

Coğrafi/Barınma Kriterine Göre Sınıflandırma: DeeRoth ve Gerald J. Bean'ın 1986 yılında yaptıkları çalışma¹⁴⁸ ile kabul görmüştür. Bu tasnifte evsizler dört gruba ayrılmıştır: sokak topluluğu, evsizlere yönelik hostel ya da barınaklarda kalanlar, otel veya oda-kahvaltı veren barınaklar gibi geçici yerleşim mekânlarında uzayan süreler ile kalan aileler, başkaları ile yaşayanlar. Bu dört grup da evsiz olarak nitelendirilmektedir.

Chamberlain ve MacKenzie, Avustralya'daki evsizliği birincil, ikincil, üçüncül evsizlik olarak kategorize ederler. Birincil evsizler, gerçek manada bir barınaktan mahrum olup park, bahçe vb. kamusal alanlarda yaşayan evsizlerdir. İkincil dereceden evsizler, geçici çözümlerle barınma problemlerini çözen, akraba ya da arkadaşlarının yanında veya evsiz barınaklarında yaşayan kişilerdir. Üçüncül evsizler ise gerçek manada evsiz olmayıp uzun süreli olarak bekar odalarında ya da otellerde yaşamış olanlardır.¹⁴⁹

İngiltere'de evsizlik kültürü üzerine çalışmalar yürüten Ravenhill, evsizleri “çatısız (roofless)”, “konutsuz (houseless)” ve “istikrarsız barınaklarda yaşayanlar” şeklinde gruplandırır.¹⁵⁰ Bu gruplandırma Chamberlain ve MacKenzie'nin evsiz kategorisiyle benzerlik gösterir. Çatısızlar gerçek manada evsiz olup geceyi sokak, bank veya parklarda geçiren kişileri ifade eder. Konutsuzlar ise baraka, çadır ya da araba gibi yerlerde yaşayan kişilerdir ve son olarak istikrarsız barınaklarda yaşayanlarsa evsiz barınaklarında, otellerde ya da gecekondularda ya da akraba/arkadaş gibi geçici yerlerde kalan kişilere denir.

Sebebine Göre Evsizlik: Gowan, evsizliğin kusur, patolojik bir yetersizlik ve yapısal eşitsizlik olarak üç sebep ekseninde inceler. Kusur, yoksulluğu bireyin kendi davranışlarının bir sonucu olarak ele alır, patolojik yetersizlikler kişilerin psikolojik

¹⁴⁸ Dee Roth ve Gerald J. Bean, “New Perspective on Homeless Adapt to Shelter Living”, *Hospital and Community Psychiatry*, 5, (1990), s.521-525.'den aktaran Solmaz Türkcan ve Ahmet Türkcan, “Psikiyatri ve Evsizlik Bir Gözden Geçirme Çalışması”, *Düşünen Adam*, 9, (1996), İstanbul, s.10.

¹⁴⁹ Chris Chamberlain ve David MacKenzie, “Understanding Contemporary Homelessness: Issue of Definition and Meaning”, *Australian Journal of Social Issues*, 27/4, (1992)' den aktaran Yüksel Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)”, Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, 2018, s.11

¹⁵⁰ Megan Ravenhill, *The Culture of Homelessness*, Hampshire: Ashgate Publishing, 2008'den aktaran Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.12

rahatsızlıklarına işaret eder ve yapısal eşitsizlik, devletin kurum ve kuruluşlarının ya da yürüttüğü politikaların başarısızlığının yoksulluğa neden olduğunu ifade eder.¹⁵¹

Meslekleriyle İlişkisine Göre Evsizler: Evsizlik tanımlamaları, tanımın açıkladığı kişiler ve tarihlere göre değişkenlik gösterir. Yüz elli yıl önce, Amerika’da bireylerin iş/ meslekleriyle olan ilişkisine göre “Hobo (gezici rençber)”, göçmen işçi, “tramp (avare, sokak serserisi)” göçmen işsiz, “bum (aylak, boş gezenin boş kalfası)” göçmen olmayan işsiz olarak kategorilendirilmişti. 50’li yıllarda evsizlik profili değişmiş ve evsizlik tanımı sokak ve evsizlere hizmet eden merkezler arasında gidip gelen, işsiz beyaz ve bekâr erkekler üzerinden yeniden yapılmıştı. 1980’lerde evsiz profili yine değişmiş olup evsiz kadınlar, gençler, hastalar, gaziler ve azınlıklar görünür hale gelmiştir.¹⁵²

Farklı birçok tanımın sebep olacağı tanım karmaşasını önlemek üzere ortaya atılan ortak “literal evsizlik” tanımı ise “evsizler için düzenlenmiş olan barınaklarda, sokaklarda yahut terk edilmiş binalar, parklar, karton vb. malzemelerden yapılmış sığınaklarda yaşamak”¹⁵³ durumundaki kişileri kapsar. Bir diğer evsizlik kategorisi ise kendine ait bir evi olmayan ve tanıdığının yanında kalan ya da yaşamak için elverişli olmayan yerlerde yaşayan kişileri kapsayan “gizli evsizlik”tir.¹⁵⁴

Son sınıflandırma ise “bireylerin özellikle ve gereksinimleri üzerine öneriler” içeren tipografik sınıflamadır. 1986 yılında Fischer ve Breakey’in çalışmasında¹⁵⁵ kabul gören bu sınıflandırmanın özneleri ise, “sokak popülasyonu, orta yaşta erkeklerden oluşan süregelen alkolikler, süregelen psikotik hastalar, duruma bağlı olarak stres altındakiler, evsiz aileler, evsiz ve bağlantısız gençler ve evsiz kadınlar”dır.

Sözü edilen tasnif şekillerinden en çok kabul gören ve çalışmalarda rastlanılan zamansal sınıflandırmalardır. Zamansal sınıflandırmalar evsizliğin derecesini zamana bağlı olarak ortaya koyduğu için, evsiz kalma süresine oranla yaşanan sıkıntıların da ortalamasını vermektedir. Bu yönüyle diğer iki tasnif türünden daha fazla öne çıkan bir tasniftir.

¹⁵¹ Teresa Gowan, *Hobos, Hustlers and Backsliders: Homeless in San Francisco*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010’den aktaran Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.9.

¹⁵² Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.10,13.,

¹⁵³ Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.13.

¹⁵⁴ Victoria Lee Erickson, “Hidden Homelessness”, *Encyclopedia of Homelessness*, ed. D. Levinson, 2004, s.204’ten aktaran Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.122.

¹⁵⁵ Pamela J. Fischer ve William R. Breakey, “The Epidemiology of Alcohol Drug and Mental Disorders Among Homeless Persons”, *American Psychologist*, 11, U.S.A, (1991), s.1115-1128’den aktaran Türkcan ve Türkcan, s.11.

III. BÖLÜM: TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE YOKSULLUK ve EVSİZLİK OLGUSU

3.1.Türkiye’de Yoksulluk Olgusu

Türkiye’de 1980’lere kadar yürütülen iktisadi rejim devletin merkezi olduğu, ulusal ekonomi bazlı bir şekilde yürütülmüştür. 80 sonrasında göre daha adil bir gelir dağılımı vardır ve yoksulluk bugünkü kadar derin değildir. Ardından dünyadaki neo-liberal değişim rüzgârları ve iç dinamikler sonunda ortaya çıkan köklü değişimler 1980’lere damgasını vurmuştur. 1970’lerin son yıllarında yaşanan ödemeler dengesi krizini takiben 24 Ocak 1980’de açıklanan istikrar kararları ile ülkenin ekonomi tarihinde yeni bir dönem başlamış, 1960’lardan beri izlenmekte olan ithal-ikameci politikalar terk edilerek serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu, dış dünya ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi politikası benimsenmiştir.¹⁵⁶ 1980’de 24 Ocak kararlarının alınması, 1985 yılında İstanbul Borsası’nın kurulması, 1989 yılında sermaye kontrolünün kaldırılmasından sonra uluslar arası ekonomi piyasalarına eklemlenme gerçekleşmiş, merkez ülkelerden az gelişmiş ülkelere sermaye akışı ile uluslararası şirketler kârlarını artırmıştır.¹⁵⁷ Dolayısıyla 1980 Türkiye ve diğer ülkeler için önemli bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Küresel neo-liberal politikaların dünyada yaygınlık kazanmasıyla birlikte Türkiye de 1960’lardan beri uyguladığı ithal ikameci politikaları terk ederek yaşadığı sorunları çözme yoluna girmiştir. Neo-liberal dönüşüm sonrasında, dışa açılarak serbest piyasaya yönelimi içine girmenin, dünya ile bütünleşmenin ve ihracata dayalı olarak sanayileşmenin öne çıktığı bir serbest piyasa modeli benimsenmiştir. Özellikle küresel bir güç haline gelen IMF, Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye gibi bütçe açığı ve buna bağlı ekonomik krizler yaşayan ülkelere bütçe açıklarının kapatılması için ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Yoksulluğu azaltma, ortadan kaldırma amacıyla yapılan bu yardımlar, ilgili ülkeler adına olumsuz bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu olumsuz durum özetle küresel güçlere bağımlı olmaktır. Ekonomik kalkınmanın özel firmaların yatırım yapmasıyla mümkün olabileceği ve kalkınma gösterilerek yoksulluğun azalacağı yönünde görüş geliştiren ve neo-liberal politikalar

¹⁵⁶ Didem Gürses, "Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1, (2007), s.61-62.

¹⁵⁷ Öztürk, *Yeni Köy Sosyolojisi*, s.20.

uygulayan bu küresel güçlere karşı, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal eşitsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk artmıştır.

1980 sonrası Türkiye’deki yoksulluğun nedeni olarak devletçi ekonomi politikalarından liberal ekonomi politikalarına geçişin etkisinden bahsedilebilir. Bu politikalar borçlanmayı artırmış, kronik işsizliğe neden olmuş, kayıtlı istihdam alanlarını daraltmış ve eşitsiz büyümeye, toplumun çok küçük bir bölümünün aşırı zenginleşip refah içinde yaşamasına, büyük bir bölümünün de yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu dönemden sonra ulusal kalkınmacı ekonomi modeli terk edilmiştir ve iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümler yaşanmıştır. Farklı kesimler arasındaki gelir farklılıkları o zamana kadar hiç olmadığı ölçüde büyük boyutlara ulaşmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye artık gelirin nispeten eşit dağıtıldığı bir toplum olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul arasındaki farkların önemli boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir.¹⁵⁸ Küreselleşme yoksul olan ülkelerin daha da yoksullaşmasına, zengin olan ülkelerin ise daha da zenginleşmesine yol açmıştır. İki kutuplu bir düzene yol açan globalleşmede kazananlar ve kaybedenler vardır ama kaybedenler kazananlardan çok daha fazladır.¹⁵⁹ 1980 sonrası neo-liberal ekonomi politikalarına ayak uyduramayan Türkiye’de kronik yoksul aileler oluşmaya başlar.¹⁶⁰ 24 Ocak 1980’de uygulanan yeni ekonomik programlar ile sosyal ve ekonomik alanda köklü değişiklikler olmuş, 1990’larda yaşanan ekonomik krizlerle ekonomi gittikçe küçülmüş ve yoksulluk şiddetli bir şekilde yaşanarak yoksul insan sayısı artmıştır. Bu dönemde, zengin ile yoksul arasındaki uçurum gittikçe artmış, gelirin görece adaletli bir şekilde dağıtılması son bulmuştur.

Özellikle 90’lı yıllardan itibaren neo-liberal akımın etkisiyle, sosyal devlet anlayışı, küresel piyasanın beklentilerini karşılayan devlet anlayışına dönüşmüştür. İnsanlar gittikçe fakirleşmiş, zenginlik, azınlığın elinde toplanmaya devam etmiştir. İnsanlara eşit haklar sağlamaktan uzak yeni sosyal devlet anlayışı hak ihlallerine yol açmıştır. Yoksullaşan insanlar, yoksulluklarından dolayı haklarını da arayamaz hale gelmişlerdir.¹⁶¹ 2000’li yılların ortasına gelindiğinde ise Türkiye, Meksika’dan sonra

¹⁵⁸ Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.42.

¹⁵⁹ Oktik, “Yoksulluk Olgusu, s.24.

¹⁶⁰ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.54-55.

¹⁶¹ Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.59.

gelir paylaşımı en adaletsiz ikinci ülke konumuna gelmiştir.¹⁶² Toplum ise bu problemleri aşmak için hiçbir çaba sarf etmemiş, organize bir sorumsuzluk sergilemiştir.¹⁶³

Araştırmacılar tarafından konunun ele alınması 1990'lı yıllarda yoğunluk kazanmaktadır; araştırmacıların çoğu yoksulluk konusunda çalışma yapmalarının temel sebebi olarak yoksul sayısının artmasını ve yoksulluğun sonuçlarının giderek daha da kötüleşmesini göstermektedirler. Türkiye'de yoksulluk çalışmalarının ortaya çıkmasının temel nedenleri arasında yapısal uyum, özelleştirme, neo-liberal ekonomik politikalar ve bunlara bağlı giderek artan yoksulluk sorunu bulunmaktadır. Aslında 1980-1994 arasını hazırlık devresi, 1994 sonrasını ise sonuçların ortaya çıktığı dönem olarak tanımlamak doğru olabilir. Bu dönemde Türkiye'de uygulanan IMF-DB güdümlü ekonomik politikaların yoksulluğu derinleştirdiği görülmektedir. Soyak, bunun göstergesi olarak ülke genelinde nüfusun en zengini olan %20'si ile en yoksulu olan %20'si arasındaki on yedi katlık farkı göstermektedir.¹⁶⁴

Türkiye'de yoksulluğun temel nedenleri küresel krizler, eğitimsizlik, göç, genç nüfusun fazlalığı, düşük ücretler, işsizliğin yüksek olması, adaletsiz kaynak dağılımı, kötü çalışma koşulları olarak saptanmıştır. En büyük değişken eğitimsizliktir ancak bu da bir tercih değil koşullar sonucu ortaya çıkan bir durumdur.¹⁶⁵ 1990 sonrasında insanlar kentlere göç eder ancak ilk göç edenler kadar olanak bulamazlar, bir diğer ifadeyle kentleşme sürecine geç dahil olanlar kentlerde yoksul kalırlar. Sanayide üretim esnekleşir, taşeronlaşma, makine kullanımı ve kadın ve çocuk işçilerin sayısı artar.¹⁶⁶

Türkiye'deki yoksulluğu ele alırken ikili bir sınıf yapısından bahsedebiliriz. Bu sınıflardan ilki gelişen sektörlerde çalışanlar, kamuda istihdam edilenler ve yöneticilerden oluşan yeni orta-üst gelir grubudur ancak bizi asıl ilgilendiren neo-liberal gelişmelere ayak uyduramayan tarımda güvencesiz çalışanlar, tarımdaki imkânsızlıklardan dolayı kente göç edenler ve düşük ücretli çalışanlardan oluşan alt gelir grubudur.¹⁶⁷

¹⁶² Ayşe Buğra, "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu*, 2010, s.163'ten aktaran Atatanır, *Türkiye'de Yoksulluk*, s.59.

¹⁶³ Atatanır, *Türkiye'de Yoksulluk*, s.59.

¹⁶⁴ Alkan Soyak, "Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 125, (2004), s.42.

¹⁶⁵ Gül ve Gül, s.82.

¹⁶⁶ Işık ve Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk*, s.72.

¹⁶⁷ Atatanır, *Türkiye'de Yoksulluk*, s.54.

Türkiye’de yoksul olarak adlandırabileceğimiz kesim, geleneksel, eğitim düzeyi yüksek olmayan, geniş ailelerden oluşan kesimdir.¹⁶⁸ Göreli yoksulluk hesaplamalarına göre Türkiye’de yoksulluk %20 ile 55 arasında değişmektedir. 2005 yılındaki verilene göre Türkiye nüfusunun % 0,87’si 190 TL olan açlık sınırının altındadır. %20,5 ise yoksulluk sınırının altındadır.¹⁶⁹ En yaygın yoksulluk oranı %38 ile okur-yazar olmayanlardadır. Türkiye’de yoksulluk kırsal kesimde daha fazladır ancak özellikle 1980 sonrası yoğunlaşan köyden kente göçle birlikte kentsel yoksulluk oranları yükseliş trendindedir.¹⁷⁰ Türkiye’de akrabalar yoksulluğun etkilerini yumuşatma açısından bir destek konumundadır.¹⁷¹

Genel olarak nüfusun yüzde 15’i yoksulluk, yüzde 13’ü ise sürekli yoksulluk riski altındadır.¹⁷² 2001 yılındaki araştırmalara göre Türkiye’de günlük 1 ABD dolarının altında yaşayan kişi oranı %2,5 olmakla birlikte en düşük gelirli %10 gelirin yüzde %2,3’ünü alır ve en yüksek geliri alan %10 gelirin yüzde 32,3’ünü alır.¹⁷³ 2004 rakamlarına göre göreli yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısı 30 milyon civarındadır, mutlak yoksulluk sınırının altındaki kişi sayısı ise 9 milyondur.¹⁷⁴ Türkiye, gelir dağılımındaki eşitsizlik açısından da 55. sıradadır.¹⁷⁵ Yoksulluk oranları bölgeden bölgeye ciddi değişiklikler göstermektedir. 1990 yılı verilerine göre Doğu Anadolu’da %25, Güneydoğu Anadolu’da %24 ve Karadeniz’de %19 oranında olduğu tespit edilen yoksulluk oranı Ege’de %4, Marmara’da ise %7’dir.¹⁷⁶ Ülkemizde en yoksul bölgeler Güneydoğu ve Orta Anadolu’dur. Kırdan kente olan yüksek göç oranlarına rağmen hala yoksulların %60’ı kırsal kesimlerde yaşamaktadır.¹⁷⁷ Cumhuriyetin kuruluşunda %80 olan tarımda çalışma oranları %35’lere kadar düşmesine rağmen Türkiye, %5,4 orana sahip AB ülkelerine göre oldukça yüksek bir orana sahiptir. Tarımın gelirdeki oranı ise

¹⁶⁸ Cem Şafak Çukur, “Kültürel Açıdan Yoksulluk Çalışmaları ve Türkiye Bağlamı”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, der. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, s.112.

¹⁶⁹ Çukur, “Kültürel Açıdan”, s.113.

¹⁷⁰ Çukur, “Kültürel Açıdan”, s.114.

¹⁷¹ Çukur, “Kültürel Açıdan”, s.114.

¹⁷² Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk*, s.58.

¹⁷³ Şinasi Öztürk, “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5, (2008), s.621.

¹⁷⁴ Öztürk, “Kırsal Yoksulluk”, s.622.

¹⁷⁵ Öztürk, “Kırsal Yoksulluk”, s.622.

¹⁷⁶ Öztürk, “Kırsal Yoksulluk”, s.625.

¹⁷⁷ Öztürk, “Kırsal Yoksulluk”, s.623.

yalnızca %15'tir.¹⁷⁸ Cumhuriyetin başında %75 olan kırsal nüfus oranı özellikle 1980 sonrası yaşanan göç dalgası sonucu 2000 yılında yüzde 35 olarak ölçülmüştür.¹⁷⁹

2002 yılı itibariyle büyüyen ekonomi yoksulluğun düşüşünü sağlamaya yeterli olmamış, işsizlik oranları çift hanelerde kalmıştır. Bunun sebebi küresel ekonomik sistemin dayatmaları, gelirin toplumun küçük bir kısmının elinde toplanması, bölgesel gelişmişlikteki farklar ve yeterli istihdam alanlarının yaratılamamasıdır.¹⁸⁰ AB ülkelerinde 2003 yılında %70 olan çalışabilir nüfusun istihdam oranı, Türkiye'de %40,3 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸¹ Tarımda ise verilen destekler azalmış, bu nedenle tarımdaki istihdam hizmet sektörüne kaymıştır. Bunun sonucunda ise kırsaldan kente göçler artmış, tarım sektöründe 2002 yılında %36'larda olan yoksulluk oranı 2004 yılında yüzde 41'e çıkmıştır. 2005 yılındaki ekonomik gelişmeyle bu oran %37,2'ye düşmüştür.¹⁸² Türkiye'deki yoksulların yarıdan fazlasını enformel işlerde çalışan, geliri düşük olan insanlar oluşturur. Enformel işlerde çalışıp yoksul olan insanların oranı, hasta, yaşlı ve işsizlerdeki yoksulluk oranından daha fazladır.¹⁸³

Türkiye'de özellikle 1945 ile 1973 yılları arasında oluşturulan sosyal güvenlik sistemi çalışanların, sosyal yardımlar da işsizlerin korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Sosyal güvenlik alanında en önemli kurum Sosyal Güvenlik Kurumu'dur. 1986 yılında oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu yoksulların sosyal hayata aktif katılımını destekleme amacı gütmektedir.¹⁸⁴ Bu fon geliştirilerek 2004 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür.¹⁸⁵ 1999 Marmara Depremi ve 2001 krizinden sonra Türkiye'de yoksulluk yerleşik bir problem haline gelmiştir ve bundan dolayı kamusal sosyal yardımların miktarı ve çeşidi artmıştır.¹⁸⁶

2001 krizi sonrası Türkiye'de kent çeperlerindeki gecekondulaşma artmış, bu da yoksulluk kültürü tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir. Bu kitleleri inceleyen Türkdoğan, gecekondualarda yaşayan insanların ulusal kültürden koptuklarını yeni bir yan

¹⁷⁸ Öztürk, "Kırsal Yoksulluk", s.623.

¹⁷⁹ Öztürk, "Kırsal Yoksulluk", s.623..

¹⁸⁰ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.364.

¹⁸¹ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.364.

¹⁸² Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.365.

¹⁸³ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.365.

¹⁸⁴ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.366-367.

¹⁸⁵ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.368.

¹⁸⁶ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.361.

kültür oluşturdıklarını söylemiştir.¹⁸⁷ Türkdoğan'a göre gecekondularda yaşayan insanlar yoksulluk kültürüne sahiptir ve bunu aşmak yoksulluğu aşmaktan çok daha zordur. Bu insanların, örgütlenmede beceriksiz olduklarını, toplumun değerlerini umursamadıklarını, temel dertlerinin biyolojik olarak yaşamlarını sürdürmeleri olduğunu, geleceğe dair bir hedeflerinin olmadığını, aylak olduklarını ve sık iş değiştirdiklerini saptamıştır.¹⁸⁸ Kıray ve Şen gibi isimler ise gecekondululaşmanın yoksulluk kültüründen dolayı değil kapitalist sistemin ortaya çıkardığı bir sonuç olduğunu savunmuşlardır. Gökçe ise gecekonduluların bir alt kültür oluşturarak kentle bütünleştiklerini savunmuştur.¹⁸⁹ Bu çerçevede neo-liberal ekonomik politikaların 1990 sonrasında ciddi ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olduğu ve bu ekonomik krizlerin yoksulluk çalışmalarının en önemli çıkış noktalarından bir diğerini oluşturduğu söylenebilir.

3.1.1. Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye'de Evsizlik Olgusu

Konuyla ilgili olarak akademik veya kurumsal kimi çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, merkezi veya yerel yönetim birimlerinin konu üzerinde ciddi bir şekilde eğilmemeleri, toplumsal katmanlarda gerekli bir bilincin oluşmaması ve en önemlisi gerek kendilerine ulaşma gerekse onlarla sağlıklı diyalog kurabilme açısından en zor grup olmaları dolayısıyla ne yazık ki evsizler ile ilgili objektif bilgilere sahip değiliz. "İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kış aylarında sunduğu barınma hizmetini alan evsiz sayısının 2016-2017'de 4592 olduğu"¹⁹⁰ şeklindeki açıklamasına karşılık evsizleri hizmet kapsamı içinde tanımlayan tek resmi kuruluş olan İBB'ye bağlı Darülaceze Müdürü kış aylarında Zeytinburnu kapalı spor salonunda barınan gerçek evsiz sayısının "200-300 bandı arasında"¹⁹¹ olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu rakam kapalı spor salonunda kalan evsiz sayısını verse bile, İstanbul'da sokaklarda yaşayan gerçek evsiz sayısını vermiyor. Ankara Valiliği'nin 2010 yılında açtığı evsizler merkezinden 924 kişi faydalanmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nin aldığı karar uyarınca 2009 Ocak ayında 45 yataklı Günlük Barınma Evi'nde 2010 Şubat ayına kadar 286 evsize hizmet verilmiştir. Bu merkez, toplamda 924 evsize hizmet verdikten sonra 2011 Haziran ayında kapanmıştır. Bursa'da 2010 yılında belediye tarafından açılan barınma evi 150

¹⁸⁷ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.74.

¹⁸⁸ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.75.

¹⁸⁹ Gül ve Gül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü", s.76.

¹⁹⁰ Bekaroğlu Doğan, "Küreselleşen İstanbul" s.3.

¹⁹¹ Bekaroğlu Doğan, "Küreselleşen İstanbul" s.131.

yatak kapasitesine sahiptir.¹⁹² 2018 yılında Ürnlü'ye açılan sığınma evi ise 286 yatak kapasitelidir.¹⁹³ Bunun yanında evsizlere yönelik birtakım hizmetler veren sivil örgütler içinde en eski olduğu gibi en popüler olarak bilinen Şefkat Der yöneticisi Hayrettin Bulan'a göre İstanbul'da yaşayan evsizler için 3000 ile 10000 arasında değişen rakamlar vermektedir. Aynı şekilde Hayata Sarıl ismi altında açtığı lokanta ile Taksim çevresindeki evsizlere akşamları yemek hizmeti veren Ayşe Tükrükçü de Hayrettin Bulan'a yakın rakamlar vermektedir. Oysa bu iki oluşum da Taksim çevresindeki evsizlere hizmet vermektedirler. Aşhane gönüllüsü olarak gerek Hayrettin Bulan gerek Ayşe Tükrükçü Hanımın Taksim çevresinde organize ettikleri çorba dağıtım faaliyetlerine katıldığımız akşamlar ulaşılan evsiz sayısının 100 ile 150 arasında olduğunu birkaç kez gözlemledik. Yine sözel diyaloglarda Hayrettin Bulan Taksim çevresinde yaşayan evsizler için "150 civarında" ifadesini kullanmaktadır.

Aşhane gönüllüleri olarak bizim kanaatlerimiz işe şöyledir: 2014 Ekim ayı içinde evsizlere battaniye dağıtmak amacıyla yaklaşık 15 gecedan fazla bir süre Avcılardan Kartal'a sokakları dolaşmamıza rağmen dağıttığımız battaniye sayısı 2500 civarında kaldı. 500 civarında battaniyeyi de Taksim çevresinde dağıtmaları için Şefkat Der'e bıraktık. Ortalama her evsize 2-3 battaniye verdiğimizizi düşünürsek ulaştığımız azami evsiz sayısı 1000 civarındadır. 11 Ağustos 2015 akşamından itibaren Aşhane aracı ile evsizlere çorba dağıtmaya başladığımız ilk bir ay, Esenler şehirlerarası terminalden akşam saatlerinde başladığımız gece yolculuğu sabah saatlerinde Kadıköy sahillerinde bitmesine rağmen ulaştığımız evsiz sayısı 600- 700 arası bir sayıda kaldı. Ki bu evsizler içinde gerek Esenler terminalinde gerek Aksaray parklarında yüksek oranda Suriyeli mülteciler vardı. Aynı şekilde yaklaşık dört yıldan beri sabah akşam Taksim bölgesi hariç İstanbul sokaklarında çorba dağıtan Aşhane aracının ulaştığı evsiz sayısı 600 - 700 kişi arasında değişmektedir. Kısaca İstanbul'da Taksim bölgesi dahil 24 saat sokaklarda kalan evsiz sayısı azami 1000 civarındadır ancak Taksim çevresi ile Balat, Küçükpazar, Aksaray varoşlarındaki otel ve kahvehanelerde sabahlayan evsizler grubu bu sayının dışındadır, ki tahminimize göre bu grubun da asgari 1000 civarında kabul edilmesi gerekir.

¹⁹² "Evsizlere Büyükşehir Şefkati", *Basın Bülteni*, 24 Kasım 2010, erişim tarihi: 17 Aralık 2018, <https://www.bursa.bel.tr/evsizlere-buyuksehir-sefkati/haber/4800>

¹⁹³ "Parçalanmış hayatlar sıcak yuvada buluştu", *Haber Türk*, 10 Aralık 2018, erişim tarihi: 17 Aralık 2018, <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/65299753-parcalanmis-hayatlar-sicak-yuvada-bulustubursa-buyuksehir-belediyesinin-barinma-evi-kara>

İkinci bir husus ise Aralık 2015 tarihinden itibaren Ankara Aşhane grubu, AŞTİ’de barınan 150 civarında evsizede yaklaşık bir yıl her akşam çorba dağıtmıştır. Yine Ankara Aşhane gönüllülerinin ifadelerine göre kış aylarında çoğunluğu AŞTİ’de toplanmakla birlikte Maltepe, Kızılay, Kurtuluş Ulus hattında benzer sayıda evsizin barındığı idi. Bunun dışında yine 2015 kış mevsiminde Bursa ve İzmir kent merkezleri ile terminallerinde yapılan değişik keşif ziyaretlerinde çoğunluğu Suriyeli mülteci ailelerden oluşan 100 ile 200 civarında evsiz kişilere rastlanmıştır. Sonraki istihbaratlarımıza göre Bursa ve İzmir sokaklarında bulunan mülteci ailelerde büyük azalmalar olmuştur. Aynı yıllarda İstanbul’da Aksaray ve Fatih-Saraçhane çevresindeki parklarda bulunan mülteci ailelerin çok büyük bir kısmı sokaklardan çekilmiştir.

Kısaca bizim kanaatimize göre başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Antalya gibi büyük illerimizin toplamında 24 saatini sokakta geçiren evsiz kişilerin sayısı 5000 civarındadır. Kahve ve salaş otellerde sabahlayan kişiler ile birlikte bu oran on bin kadar düşünülebilir. İstanbul için zikredilen 10.000 sayısı, Türkiye geneli için zikredilen 70.000 ile 100.000 arasında değişen sayılar ise oldukça abartılı sayılardır.

Evsizlik olgusuna dair Türkiye’de kimi çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki olan Vedat Işıkhane’nin 2002 yılında yazdığı “Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler” başlıklı çalışmada, meseleye Türkiye’de yaşanan kentleşme odağında bakılmış ve evsizlik nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri irdelenmiştir. Kitapta Işıkhane 1995 yılında yapmış olduğu bir araştırmaya da değinmiştir. Işıkhane 1995’de Eylül-Kasım aylarında Ankara’da, gece vakitlerinde, 58 evsiz insanla görüşmüş ve onların sosyo-demografik analizlerini çıkarmış¹⁹⁴, niteliklerini ortaya koyarak Ankara evsizlerine dair bir fotoğraf çıkarmıştır.

Işıkhane’nin elde ettiği sonuçlara göre evsizlerin büyük bir kısmı (%60) kadınlardan oluşmaktadır. Bunu kimsesiz çocuklar ve erkekler izlemektedir. Yine onların büyük bir kısmı okuryazar, ilk veya ortaokul mezunudur. Bu grup içinde evsiz kalan çocukların büyük bir kısmı, okullarını yarıda bırakmıştır. Okulu bırakma nedenleri arasında ailelerinin yetersiz gelire sahip olması, babanın sürekli gelir getirecek bir işe sahip olamaması ve çalışmak zorunda olmaları gibi nedenler gelmektedir. Evsizlerin yaşları 9 ile 65 yaş arasında değişmektedir; onların yaş ortalaması ise 21 olarak bulunmuştur.

¹⁹⁴ Vedat Işıkhane, *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*, Ankara: Kardelen Ofset, 2002, s.38.

Yapılan araştırmada bu kişilerin Ankara’da sürekli ikamet ettikleri bir yerin bulunmadığı, gecelerini genelde sıcak ve kısmen tehlikesiz olan bankamatik, apartman girişleri ve terminalde geçirdikleri; bunun yanında çok az bir kısmının kendileri gibi yoksul olan yakın akraba ve arkadaşlarının yanında kaldığı belirlenmiştir. Evsiz kadınların büyük bir kısmı eşlerinden boşanmıştır. Boşanma nedenleri arasında şiddet, ruh sağlığı bozukluğu, evi terk, yetersiz gelir ve aşırı geçimsizlik yer almaktadır.¹⁹⁵

Ercüment Erbay’ın çalışması 2013 yılında hazırlanmış olup Ankara’da yaşayan 79 evsiz insanla yapılmıştır. Evsiz insanın yaş ortalamasının % 51 olduğu, yarısının ilköğretim mezunu olduğu, yarısının boşanmış ve çocuğu olup hiç ya da nadiren görüşenlerin %50’lik bir oran gösterdiği çalışma betimleyici çalışma niteliğinde olup evsizlerin genel özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.¹⁹⁶

Türkiye’de evsizler üzerine yapılan bir diğer çalışma ise Bahadır Meneviş’e aittir. 2016 yılına ait bir çalışma olan Evsizler isimli kitapta Meneviş, 147’si erkek 59’u kadın olan toplam 206 evsizle Ankara’da anket tekniğine bağlı saha çalışması yapmıştır. Bahadır Meneviş yoksulluk, işsizlik, göç, aile içi şiddet, boşanma, ruh sağlığı bozukluğu, özrürlülük, alkol ve madde bağımlılığı ve doğal afetler gibi durumları da evsizliğin ana sebepleri olarak ortaya koymuştur.¹⁹⁷ Evsizlerin %63.6’lık bir oranın sabıka kaydına sahip olmadığı, %66.6’sında herhangi bir özür halinin olmadığı, %66.6’sının düzenli olarak gelir sağlayamadığı, %55.4’ünün sosyal güvenlik uygulamalarından mahrum olduğu ortaya konulmuştur.¹⁹⁸

3.1.2. Türkiye’de Evsizler ile İlgili Faaliyetler

2003 yılında İç İşleri bakanlığının yayınladığı bir genelgede "belli bir dönem için barınacak yeri olmayan vatandaşlar" olarak işaret ettiği evsizler için "sığınma evleri ya da merkezlerinin kurulmasını" mülki ve mahalli idarelere tavsiye ederken 2013 ve 2017 yıllarında yayınlanan genelgelerde ise İl Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıfları’na yönelik olarak “ağır kış şartları devam ederken” gıda, giyim, temizlik ve sağlık hizmetlerinin sunulması tavsiye edildiği görülmektedir.¹⁹⁹ 2003 genelgesinde süre

¹⁹⁵ Işıkhani, *Kentlerin Gölgesinde*, s.39.

¹⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz: Ercüment Erbay, *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*, Ankara: SABEV, 2013.

¹⁹⁷ Meneviş, *Evsizler*, s.55.

¹⁹⁸ Meneviş, *Evsizler*, s.65-70.

¹⁹⁹ Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”, s.129.

öngörülmez iken 2013 ve 2017 genelgesinde sadece kış ayları" ifadesi ile evsizler için öngörülen hizmetle ilgili süre açısından bir sınırlama getirilmektedir. Söz konusu genelgelere bakılacak olursa bakanlık için evsizlik olgusunun çözülmesi kendini sorumlu hissettiği asli bir konu değil, yerel yönetim birimlerinin dikkatini çekmekle sınırlı tavsiye niteliğinde ilgi duyduğu bir konudur. Çocuklar, kadınlar, yaşlı erkekler, yetimler, engelli vatandaşlar gibi değişik yaş, cinsiyet kategorilerine yönelik olarak sosyal hizmet veren Merkezi veya yerel yönetime bağlı oldukça fazla sosyal amaçlı birim olmasına rağmen evsizleri sorumluluk alanı içinde tanımlayan sadece İBB bünyesinde faaliyet gösteren İstanbul Darülaceze Müdürlüğü'dür; Darülaceze sokakta yaşayan evsiz kimseleri hedef hizmet gurubu içerisinde tanımlamaktadır. Aşhane Gönüllüleri olarak dört yılı aşan süre içinde Aksaray çevresinde yaşayan bir evsizin "yaşlılık" kapsamında birtakım araçların yardımı ile Darülaceze'ye yerleştiğine şahit olduk.

Bunun dışında 2003 yılından itibaren öncelikle İstanbul Büyük Şehir Belediyesi ardından Ankara'da Valiliği ile Bursa Büyükşehir Belediyelerinin kış aylarında evsizlere barınma, yemek, temizlik ve sağlık hizmetleri verdiklerine dair haberler basında yer almaktadır. Yine basında çıkan haberlere göre İstanbul Büyük Şehir Belediyesi hava soğukluğunun eksi 4 dereceye düştüğü dönemde Zeytinburnu'nda bulunan kapalı spor salonunu barınma hizmeti için evsizlere açmakta, hava soğukluğunun eksi 4 derecenin üstüne çıktığı Nisan aylarında ise salonu kapatmaktadır. Bir başka ifade ile öncelikle evsiz insanların soğuktan donarak ölmelerini engellemek amacıyla verilen barınma hizmetine ilave olarak yemek, temizlik ve sağlık hizmetleri de verilmektedir. İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin sunduğu barınma imkanından 200-300 civarında evsiz istifade etmektedir.²⁰⁰ İstanbul Büyük Şehir Belediyesi evsizlere verdiği barınma hizmetini 2017-2018 kış mevsiminden itibaren şehir merkezine hayli uzak olan Esenyurt İSTAÇ Eğitim Merkezinde vermeye başlamıştır. Farklı yıllarda Florya, Alibeyköy, Zeytinburnu gibi ilçelerde açılan spor salonları kapatılmıştır.

İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin dışında dört sivil toplum örgütünün daha evsizlere yönelik barınma hizmeti verdiği bilinmektedir. Bunlar; Taksim çevresinde faaliyet gösteren Şefkat- Derneği ve Umut Çocukları Derneği ve sosyal medyada Derviş Baba olarak ünlenen Balat civarında faaliyet gösteren oluşum ile Üsküdar'da faaliyet gösteren Erdemliler Dayanışma Derneği'dir.

²⁰⁰ Bekaroğlu Doğan, "Küreselleşen İstanbul", s.131.

Barınma hizmetleri dışında Beyoğlu Belediyesinin Tophane ve Dolapdere'de iki ayrı yerde yemek, duş, çamaşır yıkama hizmetleri ile Çorbada Tuzun Olsun Derneği ve Aşhane ismi ile ünlenen gönüllüler evsizlere çorba hizmeti vermektedirler. Çorbada Tuzun Olsun Derneği ile Şefkat Der Taksim bölgesindeki evsizlere akşamları çorba hizmeti sunarken Aşhane Kadıköy'den Esenler otogarına kadar uzun bir hat üzerinde bulunan evsizlere Aşhane adını verdikleri bir minibüs ile sabah akşam iki kez çorba ekmek ikramında bulunmaktadır. Yine Aşhane gönüllüleri kış aylarında kaban, iç fanila, gömlek, bot ve battaniye gibi eşyalar dağıtmaktadır. Bunun dışında İstanbul SYDV yetkilileri, gerekli gördükleri takdirde kendilerine müracaat eden evsizleri bir süre otellerde kalmalarını sağlayacak kadar maddi yardımda bulunduklarını, üç ayda bir 150 Türk Lirası ile 300 Türk Lirası arası maddi yardımda bulunduklarını ifade etmiştir.²⁰¹ Yine İstanbul Verem Savaş Derneği de evsiz tüberküloz hastalarına tedavileri süresi içinde otelde konaklama ve beslenme hizmeti vermektedir.²⁰² Resmi ve sivil düzeyde evsizlere hizmet veren bu kuruluşların dışında grup veya teşkilat düzeyinde evsizlere yönelik olarak hizmet veren bir oluşum yoktur.

3.2. Metropol Kent İstanbul'da Yoksulluk ve Evsizlik

Kente özgü olan modern yoksulluk görünümleri bağlamında sosyal dışlanma ve evsizlik, çalışma gereği İstanbul ekseninde incelenmiştir. Çünkü İstanbul barındırdığı nüfus ve çok-kültürlü yapısı, tarihi ve bugün maruz kaldığı uygulamalarla küresel sahnede yer aldığı rol gereği büyük ve zengin bir araştırma alanıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hakimiyet kazanan kalkınmacı modelin terk edilip katı bir şekilde uygulamaya konulan neoliberal iktisat politikalarının tüm yönleriyle hakimiyeti ele geçirdiği bilinmektedir. Dünya genelinde büyük bir değişimi tetikleyen ve zamanla benimsenen neo-liberal iktisat politikaları, küreselleşme süreci ile atbaşı giderken kentler de bu değişimden pay almıştır. Neo-liberal küreselleşme sürecinin öngördüğü şekliyle, metropoller sadece fiziki bir unsur olarak değil, sosyo-ekonomik unsurlarıyla da ele alınıp hâkim politikaya göre düzenlenmesi gereken bir olgu olarak ele alınmıştır.

Türkiye 1970'lerin sonunda gelindiğinde, etkilerini büyük kentlerde gösteren ekonomik ve siyasal bir kriz yaşamıştır. Yeni dünya düzeninde var olmaktan başka çarenin

²⁰¹ Bekaroğlu Doğan, "Küreselleşen İstanbul", s.138.

²⁰² Bekaroğlu Doğan, "Küreselleşen İstanbul", s.142.

olmadığının düşünöldüğü ve dayatıldığı bir dünyada, Türkiye Özal dönemiyle beraber, dışa açılmayı, serbestleşmeyi önceleyerek büyük bir değişim ve dönüşöme girmiştir. Özellikle 24 Ocak Kanunları ile bu sürecin resmi adımları atılmıştır. Sözü edilen bu değişim dönüşüm İstanbul’u etkilemiştir. İstanbul 1980’lerle beraber genel olarak kabul edilen ilk iki dönemlemeden, yani ulus devletin kentleşmesi (1923-1950) ve emek gücünün kentleşmesi (1950-1980)’den sermayenin kentleşmesi sürecine²⁰³ girmiştir. Üretimin, bilhassa emek yoğun aşamalarının emek maliyeti düşük ölkelere kaymasıyla ve Batı’da yer alan sanayi kentlerinin sanayisizleşmesi ile “öretim” odaklı kentler yerini “tüketim” odaklı kentlere bırakmıştır.²⁰⁴ İmparatorluklara ev sahipliğı yapmış ve buna mukabil çok büyük bir kültürel mirası taşıyan İstanbul, sadece 1923’ten sonraki haliyle bile azımsanmayacak derecede önemli kültür başkentlerinden biridir. Fakat İstanbul bu niteliklerinden kopartılarak, piyasanın isteklerine uygun bir hale dönüştürölmesi maksadı ile kültürün ve üretimin değil, hizmetin ve tüketimin merkezi haline getirilmiştir.

1980’lerle tüm dünyada olduğı gibi Türkiye de kurulan bu yeni düzene uymak için özellikle İstanbul’un merkeze alındığı bir dönüşüm yoluna girmiştir. Ayrıca bu süreçte uluslararası bölüşüm ve ölkelerin iktisadi yapıları yeniden yapılanmış ve kentler kültür endüstrisi şiarıyla sil baştan tasarlanmışdır. Bu tasarlama projeleri sadece fiziki unsurla değil, fiziki unsurun etkilediğı sosyal, kültürel boyutları da içermesi sebebiyle büyük değişiklikler getirmektedir. Var olan hakim kentsel politikanın kentlerin devlet eliyle değil, kendi içinde kendisini düzenleyen serbest bir sistem ile var olarak refaha erişeceğı düşüncesini benimsemiştir. Dünya üzerinde birçok kent gibi İstanbul da hâkim küresel kent politikasına uyum sağlamış fakat ortaya çıkan refah, toplumun bütün kesimlerini kapsamamıştır. Rekabetçi özelliklerle büyüyen bir piyasada iş imkânlarının artmış olması, bütün emek kesimlerinin lehine olmamış, nitelikli emek yüksek ücretli işlerle ilişkilendirilmiş ve öte yandan düşük ücret ve güvencesiz işler ortaya çıkmıştır.²⁰⁵ İstanbul son yıllarda dünya ticaretine, küresel odaklara uygun bir profil çizmeye çalışmış ve bu noktada ciddi bir başarı göstermiştir. Kurulan yeni oyunda İstanbul kazandığı

²⁰³ Çağlar Keyder, “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, der. Çağlar Keyder, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.174.

²⁰⁴ Susan S. Fainstein, “The Changing World Economy and Urban Restructuring”, *Readings in Urban Theory*, der. Susan S. Fainstein ve Scott Campbell, Blackwell, 1996’dan aktaran Binnur Öktem, Ünsal Asuman Türkün, “Neoliberal Kentsel Dönüşüm Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye Yoksullaşma ve Mülksüzleşme”, *Mülk, Mahal, İnsan- İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, Der. Asuman Türkün, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.21.

²⁰⁵ Öktem ve Türkün, “Neoliberal Kentsel Dönüşüm”, s.21.

sektörel ve ticari başarıları geliştirmeye çalışırken, insani ve sosyal olarak aynı başarıyı gösterememiştir. Neo-liberal küreselleşme sürecine uygun hale getirilmeye çalışılan, gelenek ve modern arasında sıkışıp kalmış İstanbul, kentsel müdahaleler ile toplumsal maliyetleri azımsanamayacak kadar büyük bir yoksul kitlesini de barındırmaktadır. Bu kitle, ortadan kalkan sosyal devlet anlayışının ve neo-liberal uygulamaların kurbanı olarak yaşamlarını devam ettirmeye çalışırken yaşam hakkı, mülkiyet hakkı gibi haklardan mahrum bir şekilde insan onuruna uygun olmayan hayat koşullarında yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durumun asli unsuru ise sağlıklı ve hızlı bir kentsel dönüşümün, Batı'ya ayak uydurma çabasının yansımasından başka bir şey değildir.

İstanbul'da yaşanan fiziki/inşaat alanında yaşadığı dönüşümlerle, topraktaki rant yeniden bölüşülmüş, yoksul kesimler şehirlerin merkezlerinden çeperlerine atılmış ve onların sosyal ilişkiler dengesini bozarak ve büyük bir dışlanmaya maruz bırakmıştır.²⁰⁶ Gerçekten de İstanbul'da bu gibi durumlar Bezirganbahçe, Ayazma, Başbüyük, Sulukule bölgelerinde yaşanmıştır. Sözü edilen bölgelerde yaşayan insanlar “kentsel dönüşüm” adı altında yerlerinden edilmekle kalmamış, bölge ile kurdukları sosyal, kültürel ve tarihi ilişkilerden kopartılarak şehir merkezinin uzağında alanlara yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla şehirle kurdukları ilişki ortadan kalkmış ve sınıfların bölgesel olarak ayrımları ortaya çıkmıştır. Bu noktada da özellikle İstanbul'da birçok insan mağdur olmuş ve evsiz kalmışlardır. Yerlerinden edilenler ilgili ve gerekli mercilere ulaşamamakta, seslerini duyuramamakta ve en nihayetinde bu insanlar büyük bir mağduriyet ve dışlanma yaşamışlardır.

1980 sonrasında, özellikle Marmara Depremi'nden depreme dayanıksız evleri yıkıp yerine daha sağlamlarını yapmak gibi önlem ve yenileme maksadıyla, 2000'lerde politik bir hamle olarak ortaya atılan kentsel dönüşüm uygulamaları bugün piyasaya ve rantı hitap eden, yoksulları yerlerinden eden ve İstanbul'u piyasanın ellerine bırakan bir araç haline gelmiştir. Her ne kadar devlet eliyle zaman zaman kentsel dönüşüm adı altında uygulanan politikalar maksada binaen uygulansa da özellikle İstanbul gibi bir metropolde asıl amaç şehrin fiziki ve fiziki boyutunun etkilediği şekliyle, dünya kentleri arasına girmesi maksadıyla uygulanmaktadır. Bu duruma son örnek ise Beyoğlu semtinde bulunan Tarlabası mahallesidir.

²⁰⁶ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Massachusetts: Harvard University Press, 1984'den aktaran aktaran Öktem ve Türkün, s.22.

Devletin "çöküntü alanı" olarak belirlediği bu alanlarda aldığı kararlar karşı tarafta bir muhatap kabul etmeyen bir şekilde yürütülmektedir. Yerlerinden edilen insanlara belediyeler tarafından yeterli ve tutarlı açıklamalar yapılmayarak, mahalleli geleceği hakkında büyük bir kaygıya gark olarak yaşamaya çalışmaktadır. Daha çok hemşehrilik örüntüleriyle şehre ayak uydurmaya çalışan, kendi örf, adet, geleneklerini devam ettiren, yemek takımı olsa da yine de yer sofrasında yemeklerini yiyen bu insanlar şehirden uzaklaştırılması gereken, toplumsal yaşamı, toplumsal imajı bozan gruplar olarak görülmek koşuluyla insanların en doğal hakkı olan barınma haklarından yoksun bırakılmaktadırlar.

Bugün kentsel dönüşüm programları ile "soylulaştırma/mutenalaştırma" uygulamalarına tabi tutulan ekonomik değeri yüksek yerleşim yerleri, bir taraftan alım gücü yüksek üst sınıf insanlarına satılırken diğer taraftan, dönüşümden pay almayan insanlar kendi kaderlerine terk edilerek yoksulluk döngüsüne itilmektedirler. Bu noktada kenti idare eden kimselerin asıl meselesi olan İstanbul'u piyasanın cazibe merkezi haline getirilmesidir.

Yüzyıllardır hareketli ve kozmopolit bir nüfusa sahip olan İstanbul bir göç kentidir.²⁰⁷ Gerek Osmanlı Devleti döneminde gerekse de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Müslüman, Ermeni, Yahudi insanların iç içe yaşadığı İstanbul Balkanlar'dan, Türki Devletlerden göç almıştır. Fakat İstanbul için asıl olarak göç olgusu 1950'lerden sonra, Anadolu'dan gelen göç dalgası ile söz konusu olmuştur. Tarımsal alanların çözülmesiyle köylülerin İstanbul'a iş umuduyla gelmesi ve şehirde tutunma çabaları, özellikle 70'lerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör ve etkileriyle İstanbul'a gelenlerle İstanbul nüfusu gözle görülür bir artış göstermektedir. İstanbul'un yaşadığı nüfus artışı sadece bir demografik veri olarak değil çok daha fazlasıdır. İstanbul'a gelen göçmenlerle şehrin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel boyutları da etkilenmektedir.

Keyder'e göre İstanbul'daki nüfus artışı 1950 yılında başlar. 1950'de bir milyon, 1970'de üç milyon, 1975'de dört milyon, 1985'de altı milyon 1995'de dokuz milyonu bulan İstanbul nüfusu²⁰⁸ bugün ise 20 milyon civarındadır. Özellikle 1950'lerle başlayan göç dalgasıyla, kentin yeni yüzleri barınma sorununu enformel bir şekilde, bir gecede toprağa

²⁰⁷ Sema Erder, "Nerelisin Hemşehrim", *İstanbul Küresel İle Yerel Arasında*. Der. Çağlar Keyder, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.192.

²⁰⁸ Çağlar Keyder, "Enformel Konut Piyasası", s.174.

konan gecekonduyla çözmüştür. Zaman içinde belediyelerin oy kaygısı ile kabul görüp, yol, su, elektrik gibi birtakım altyapı imkanlarını, siyaset ve gecekonduyla arasında yapılan sehven bir anlaşma ile ulaştırırsa da bugün artık gecekondu olgusu kaçak yapılaşma ile ilgili görülüp, ortadan kaldırılması gereken sosyal bir gerçeklik olarak görülmektedir. O dönemler için ise, modern kent yaşamının içinde gelenekselin, köyün bir simgesi olarak görülen gecekondu o dönemin ve sonraki dönemlerin en önemli unsurudur.²⁰⁹ Barınma sorununun gecekonduyla çözen, kentin içinde kendi kültürel yaşamını ve yapıp etme biçimini taşıyan insanlar iş sorunun ise var olan düzene ayak uyduramadıkları için enformel ekonomi ağlarıyla çözmektedirler. Yeni düzenle uyumlu olan meslek sahipleri bu konuda bir sorun yaşamaz iken, “buna karşılık daha önceki bir dönemin ürünü olan orta sınıflar ve ister örgütlü ister enformel sektörde çalışsınlar, ister vasıflı ister vasıfsız olsunlar, ister sürekli ister geçici işlerde çalışsınlar, bütün işçiler, kaybeden konumundaydılar.”²¹⁰

Suriye’de yaşanan iç savaştan kaçan mülteciler gerek coğrafi gerekse de kültürel yakınlık dolayısıyla Türkiye’ye sığınmıştır. Ülkenin büyük metropollerine sığınan bu göçmenlerin İstanbul’u tercih ederken, şehrin Avrupa’ya yakınlığı, kozmopolit yapısı ve iş imkanı gibi sebepler önemli olmuştur. Birçoğu kaçak olan (bu konuda hükümetin dini saikler üzerinden kurguladığı gizli bir onay söz konusudur) Suriyeliler şehre uyum konusunda gerek konuştukları dil, gerekse iş imkanı ve yanlışı tarihi bilinci sebebiyle Türkiye’deki Arap düşmanlığı gibi algılar sebebiyle büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Kente göçen bu insanlar zaman içinde kente tam olarak uyum sağlayamamış ve göçtükleri yerdeki kültürel dokuyu da İstanbul’a taşıyarak İstanbul’un kültürel çeşitliğinin artmasında pay sahibi olmuşlardır.

İstanbul’a aldığı yoğun göçün etkisiyle sağlıklı ve sistemsiz bir kentleşme tecrübesi yaşamış ve bugün –muhtemelen gelecek yıllarda da- bu sağlıklı tecrübenin bedellerini ödeyecektir.

Göç edenler için İstanbul’da özellikle 1980’lerle beraber var olabilmek, kırdaki gibi kolay değildi. İstanbul, yaşadığı neo-liberal küreselleşme sürecinin etkileriyle girdiği değişim dönüşümde toplumun her katmanından insan için yaşanılabilir bir durumdan

²⁰⁹ Ayşegül Toprak, “Kentsel Tasarıma Sinemadan Bir Bakış Ekümenopolis Ucu Olmayan Şehir”, *Medya ve Tasarım*, ed. Süreyya Çakır, İstanbul: Urzeni Yayınları, 2014, s.307.

²¹⁰ Çağlar Keyder, “Arka Plan”, *İstanbul Küresel İle Yerel Arasında*, der. Çağlar Keyder, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.34.

uzaklaşıyordu. Özellikle iş imkânları niteliksiz iş gücü için uzak ihtimal olurken düşük profilli işlerde çalışanlar ise insan onuruna uygun olmayan çalışma koşulları, çalışma saatleri ve maaşlar ile yaşamlarını geçiriyordu. Sisteme dahil olamayanlar ise enformel ticari sektörlerine erişmeye çalışarak seyyar satıcılık, kaçak işlerde çalışma gibi işlerde geçimlerini ve yaşamlarını idame ettirmeye çalışıyorlar.

Oluşturulmaya çalışılan düzende, büyük şehirler, gökleri delen kulelelerle, "güvenlik"li sitelerle, içinde her şeyin bulunduğu büyük alışveriş merkezleriyle şekillenerek özellikle İstanbul için finans, turizm, kültür, iletişim, reklamcılık, moda gibi birtakım küresel temalarla kurgulanan şehir tasavvuru şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sınıfsal ayrımın mekân ayrımı üzerinden rahatlıkla okunabilecek bir şekilde geri dönülemez şekilde keskinleştiği İstanbul'da yeni gelişmelere, küreselliğe ayak uyduramamış olan, uyduramayan ve uyduramayacak olan yoksullar daha derin bir yoksulluğa hatta yoksulluk ötesi olan evsizliğe itilmektedirler.

İstanbul, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelen insanların evsiz kalma süreçlerinde de anlatılanlar ışığında rol oynamaktadır. Kentin kozmopolit yapısının unsuru olan evsizler çeşitli araştırmalarda konu edinilmiştir. Bir araştırmaya göre Küçük, evsizliği İstanbul özelinde kent yoksulluğu bağlamında ele almıştır. Küçük evsizlerin sosyo-demografik özelliklerini, evsizlerin evsizlik süreciyle yaşadıklarını, evsizlik nedenlerini ve evsizliğin sınıf-altı göstergeleriyle ne tür benzerlikler taşıdığını incelemiştir.

Küçük, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kış aylarında evsizler için açtığı barınaklarda 68'i erkek 12'si kadın 80 evsizle yaptığı çalışmada genel olarak şu sonuçlara ulaşmıştır. Evsizlerin genel yaş ortalaması, 39.97'dir. Evsizlerin memleket dağılımları ise 22 kişi Marmara, 15 kişi Karadeniz, 11 kişi Doğu Anadolu, 9 kişi İç Anadolu, 8 kişi Güneydoğu Anadolu, 5 kişi Akdeniz, 3 kişi Ege ve 7 kişi yurtdışı şeklindedir. Görüşülen evsizlerden 13'ü evli, 35 kişi dul-boşanmış ve geri kalan 32 kişi ise hiç evlenmemiştir. Eğitim durumlarında ise 50 kişi ilkokul mezunu, ortaokul mezunu 13 kişi, lise mezunu 6 kişi, üniversite mezunu 4 kişi ve 7 kişi de okuma yazma bilmiyor şeklinde sonuçlar çıkmıştır. 19 Kişinin sosyal güvencesinin olduğu, 59 kişinin ise sosyal güvencesinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Görüşülen 80 kişiden 19 kişinin (erkek) sabıka kaydı var iken geri kalan 59 kişinin sabıka kaydı yoktur. 54 kişi hastalık sahibi iken, 19 kişi alkol

ve uyuşturucu bağımlısıdır. Sokakta kalma süreleri açısından ise erkeklerde ortalama 5.1 sene, kadınlarda ise 2.37 sene ortaya çıkmıştır. ²¹¹

Goncagül Gümüş yaptığı çalışmada²¹² 3 evsiz insanla derinlemesine mülakat tekniğini uygulayarak evsizliğe dair genel bir yorum getirmiştir. Gümüş’e göre evsizler sürekli olarak hak ihlalleri yaşarlarken bu durumu hayatın normal bir akışı olarak gördüklerini ve toplum ve devlet tarafından da bunun kabul edildiğini ifade eder. Evsizlerin anlatılarından ve yaptığı literatür taramasından hareketle evsizler evsiz kalma anına kadar hayata tutunurken, uzun soluklu bir erişimsizlik ve büyük bir dışlanma ile evsizliğe düşmüşlerdir. ²¹³

Evsizlik literatüründeki hali hazırda son çalışma olan Bekaroğlu’nun çalışması²¹⁴ 30 evsiz ve 32 uzmanla yapılan bir saha çalışmasıdır. Evsizlerin analizini yapan Bekaroğlu, küresel kent yaşamında ortaya çıkan yeni yoksulluk biçimlerinin sosyal hizmetlerin hâlâ daha klasik bir bakış açısıyla konuya yaklaşımından dolayı anlaşılamadığını ifade etmektedir.

Bu çalışmanın izleyen bölümünde ise İstanbul evsizlerine uygulanan anket çalışmasının verileri analiz edilmiştir.

²¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Meryem Küçük, “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik”, s. 90.

²¹² Goncagül Gümüş, “Evsizlik Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016.

²¹³ Gümüş, “Yeni Bir Metropol” s.93.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Bekaroğlu Doğan, “Küreselleşen İstanbul”.

IV. BÖLÜM: EVSİZLİK OLGUSU ANALİZİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Birçok farklı kültürü ve kültüre ait insanı bir arada bulunduran ve Türkiye'nin en önemli şehri olan İstanbul çalışmanın alan araştırmasında önemli bir yer tutar. Evsizlik gibi kompleks bir konuyu İstanbul gibi çok kültürlü ve çeşitlilikleri bir arada barındıran bir şehirde çalışmak ortaya önemli sonuçlar çıkardı.

Üzerine söz söylenen fakat yoksulluklarının ve dışlanmışlıklarının bir göstergesi olarak da söz söylenmelerine müsaade edilmeyen ve hatta unutulmuş evsizler, anlaşılması elzem olan gruplarındandır. İvedilikle hakkında yeterli bir kamu oyu oluşturup gerek toplumsal düzeyde gerekse de yapısal düzeyde çalışmaların başlatılması gereken evsizlik konusu bu çalışmada sessizlerin sesi olmak gibi bir duruş ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çabanın bir sonucu olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Bu çalışma için hazırlanan anket formu 56 sorudan oluşmaktadır. Anket formu, nominal ve ordinal sınıflandırmaya sahip sorulardan hazırlanmıştır. Demografik bilgilerde, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, doğduğu bölge ve medeni durum ifadelerinden oluşmaktadır. Demografik soruların dışında kalan 51 soru 10 adet tematik alana bölünmüştür. Sorular, İstanbul'da yaşama süresi, evsizliği yaşama süresi, temel ihtiyaçların karşılanması, detaylı eğitim durumu, meslek durumu, sosyal hizmetlerden yararlanma, sağlık hizmetlerinin karşılanması, aile durumu, akrabalık ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri/grup içi ilişkiler, sosyal çevre ilişkileri ve suç kayıtları başlıkları altında ele alınmıştır. Çalışmanın analizinde genel olarak tüm soruların frekans analizi yapılmış ve sorularda verilen cevaplara ilişkin genel bir kanaate varılmıştır. Frekans analizi sonrasında ise birbiri içerisinde ilişki içerisinde olan soruların genel görünümünü tespit etmek amacıyla Crostab (Çapraz Tablolama) analizi yapılmıştır. Bu sayede soruların birbiriyle karşılıklı ilişkileri incelenmiştir. Aynı zamanda belirlenen tematik alanların bulgularına ilişkin de çapraz tablolama analizinden yararlanılmış ve tematik alanlar birbiriyle karşılaştırılmıştır.

4.1. Araştırmanın Bulguları

4.1.1. Demografi

Tablo 1
Cinsiyet Durumu

Cinsiyetiniz		
	Sayı	Yüzde
Erkek	270	100,0

Alan araştırmasında yöneltilen soruları cevaplayan 270 insanın hepsi erkektir. 2 yıl süren alan araştırması süresince kadın evsizlere rastlanılmamıştır. Her ne kadar İBB kayıtlarında İstanbul Kayışdağı'nda bulunan Darülaceze bakım evinin kış mevsimleri için kadınlara açıldığı belirtilse de çalışma boyunca kadın evsize rastlanılmamıştır.

Taksim bölgesinde yaz aylarında geçici olarak evsiz kadınlara rastlanılmakla birlikte 4 yıl süren Aşhane çorba dağıtım süresi boyunca üç istisna hariç devamlı olarak sokaklarda kalan kadınlara rastlanılmamıştır. Fatih bölgesinde eşi ile birlikte, Eyüp Cami bahçesinde oğlu ile birlikte bir kış mevsimini sokakta geçiren iki aile duyularımıza göre kendilerine ev tutarak sokak hayatından kurtulmuşlardır. Yine Eyüp Cami bahçesinde oğlu ile birlikte yaşayan bir aile Kardeşlik Seferberliği Aşhane gönüllüleri tarafından iki ay kadar evde misafir edilmiş, daha sonra ise bağımsız bir eve yerleştirilmiştir. Sokaklar kadınlar için güvenli olmadığı için değişik sebeplerle evlerinden ayrılan kadınlar değişik organizasyonlara bağlı kadın sığınma evlerine yerleşmektedirler.

Tablo 2:
Yaş Dağılımı

Kaç Yaşındasınız?		
Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
18-24	26	9,6
25-34	39	14,4
35-44	57	21,1
45-59	109	40,4
60-74	37	13,7
75+	2	0,7
Toplam	270	100,0

Evsizlerin yaş dağılımı tabloda görüldüğü gibi altı adet yaş aralığı grubu olarak düzenlenmiş olup, 18-24 yaş arası 26 kişi (%9,6), 25-34 yaş arası 39 kişi (%14,4), 35-44

yaş arası 57 kişi (%21,1), 45-59 yaş arası 109 kişi (%40,4), 60-74 yaş arası 37 kişi (%13,7) ve 75 üstü olmak üzere iki kişi (%0,7) vardır. Görüldüğü gibi evsizlerin en çok yığılma gösterdiği birinci yaş aralığı 45-59, ikinci yığılma gösterdiği yaş aralığı 35-44, üçüncü yaş aralığı ise 25-34 yaş aralığı, dördüncü yaş aralığı ise 60-74 yaş aralığıdır.

Tabloda dikkat çeken 18-24 yaş aralığı hariç (%9,6) ankete katılan evsizlerin %90,4'ü evlilik yaş aralığında olmasıdır.

Tablo 3:
Doğum Yeri

Doğum Yeri	Sayı	Yüzde
Marmara	93	34,4
Ege	12	4,4
Akdeniz	21	7,8
İç Anadolu	32	11,9
Doğu Anadolu	42	15,6
Karadeniz	31	11,5
Güneydoğu Anadolu	39	14,4
Toplam	270	100,0

Evsiz insanların memleket dağılımları en az Ege Bölgesi en çok da Marmara bölgesi şeklindedir. Marmara bölgesinde doğan 93 kişi (%34,4), Doğu Anadolu bölgesinde doğan 42 kişi (%15,6), Güneydoğu Anadolu bölgesinde doğan 39 kişi (%14,4), İç Anadolu bölgesinde doğan 32 kişi (%11,9), Karadeniz bölgesinde doğan 31 kişi (%11,5), Akdeniz bölgesinde doğan 21 kişi (%7,8.) ve Ege bölgesinde doğan 12 kişi (%4,4) kişi olduğu görülmektedir.

Evsizler büyük kentleri ve büyük kentlerde de kent merkezlerini tercih etmektedirler. Kent merkezlerinde temel gereksinimlerini karşılama imkanları daha fazladır. Bunun dışında bütün bölgeler için İstanbul "Taşı toprağı altın" deyiminde olduğu gibi bir cazibe merkezi olduğu düşünülen bir özelliğe sahiptir ancak Ege ve Akdeniz'de benzer büyük kentlerin olması, bunun dışında İstanbul, Ankara, Bursa gibi bölgelerde yaşayan evsizlerden belli bir kesimin kış mevsiminde özellikle Akdeniz bölgesine bu bölgede de özel olarak Adana ve Antalya gibi sıcak iklim şartlarına sahip illere göç ettiklerini biliyoruz.

4.1.2. İstanbul'da Yaşama Süresi

Tablo 4:
İstanbul'da Yaşama Süresi

Ne kadardır İstanbul'da yaşıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
1-4	48	17,8
5-9	32	11,8
10-19	37	13,7
20+	102	37,8
İstanbul Doğumlu	51	18,9
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz kişiden 48 kişi (%1,8) 1-4 yıl arası bir süredir İstanbul'da yaşadığını söylerken, 32 kişi (%11,8) 5-9 arası yıl, 37 kişi (%13,7) 10-19 yıl arası bir süre, 102 kişi ise (%37,8) yirmi yıl üzeri bir süreden beri İstanbul'da yaşadıklarını söylemektedir. Örnekleme katılan 51 kişi ise İstanbul doğumlu olduğunu ifade etmiştir. Toplam 270 kişinin %81,1'i İstanbul dışı şehir/bölge doğumlu iken sadece %18,9 oranında bir kesimin İstanbul doğumlu olduğu görülmektedir. Bu durumun da sağlıksız göç şartlarının bir sonucu olduğunu söylememiz mümkündür.

Tablo 5:
İstanbul'a Geliş Sebebi

İstanbul'a geliş sebebiniz nedir?		
	Sayı	Yüzde
Aile	89	32,9
İş	86	31,8
Sağlık	8	3,0
Hasımlık	18	6,7
Buralı	51	18,8
Diğer	18	6,7
Toplam	270	100,0

Toplam 270 denek içinden 89 kişi (%32,9) ailevi nedenlerle, 86 kişi (%31,8) ise iş bulma amacıyla, 8 kişi (%3,0) ise tedavi amacıyla, 18 kişi (%6,7) hasımlık sebebiyle bulunduğu yerden ayrılarak İstanbul'a geldiğini söylemiştir. İstanbul doğumlu olan 51 kişi (%18,8) dışında 18 kişi (%6,7) de diğer sebeplere bağlı olarak İstanbul'a geldiğini söylemiştir. Burada dikkat çeken husus İstanbul doğumlu 51 kişi hariç, toplam olarak %81,2 oranında büyük bir kesimin İstanbul dışından değişik amaçlar ile İstanbul'a bir hayat kurma amacıyla gelmelerine rağmen evsiz bir hayat yaşamaya mecbur kalmış olmalarıdır.

Özellikle bu kesim için, (belki hasımlık gibi nedenlerden dolayı gelen 18 kişi hariç) tamamen sosyo ekonomik nedenlere dayalı olarak İstanbul'a geldiklerini, aynı ekonomik nedenlerden dolayı sokakta yaşama durumunda kaldıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 6:
İkametgah Adresi

İkametgah adresiniz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	182	67,4
Yok	88	32,6
Toplam	270	100,0

Toplam 270 evsiz içinden 188 kişi (%67,4) bir ikametgah adresi olmasına karşın sokakta yaşamaktadır. Bu durumun sebebi ailevi sebepler ile birlikte benzer sosyo-ekonomik sorunlardır. Toplam 270 evsiz içinden 88 kişinin (%32,8) bir ikametgâh adresinin olmaması bu kesimin yoğun bir sosyal dışlanma sürecini yaşadığını gösterir.

4.1.3. Evsizliği Yaşama Süresi

Tablo 7:
Sokakta Kalma Süresi

Ne zamandan beri sokakta yaşıyorsunuz?		
Sokakta kalma süresi	Sayı	Yüzde
0-6 ay	95	35,2
7-11 ay	59	21,9
1-5 yıl	42	15,6
6-10 yıl	35	13,0
11-20 yıl	39	14,4
Toplam	270	100,0

Ankete katılan 270 evsiz kişi içinden 95 kişi (%35,2) 0-6 ay arası bir süre, 59 kişi ise (%21,9) 1-11 aylık bir süreden beri evsiz olarak sokaklarda yaşamaktadırlar. Toplam evsizler içinden %57,1 gibi bir oranın bir yıldan daha az bir süreden beri sokaklarda yaşadıkları göz önüne alınırsa İstanbul'da sokaklarda yaşayan evsizlerin yarıdan fazlasının kronik evsiz olmadığı, gerek grup içi gerek grup dışı ilişkilerin analizleri kısmında da ifade etmeye çalıştığımız gibi bu kesimin çok küçük katkılar ile kolaylıkla eski hayatlarına dönebileceklerini göstermektedir. Bu gruba 1 ile 5 yıldan beri sokaklarda yaşayan %15,6'lık kesim de dahil edilebilir. Dolayısıyla evsizler genellikle toplum tarafında kalıp yargılarla ve yüzeysel olumsuz düşüncelerle ele alındığı gibi asosyal,

ruhsal bunalım yaşıyan, yıllardan beri kimsesiz kişiler değillerdir. Ekonomik sebeplere dayalı ve aile travmalarına dayalı olarak sokağa düşen insanlar küçük yardımlar ile kısa süre içinde eski hayatlarına dönüyorlar. Ancak bu kısa süreli ve küçük yardımlara ulaşamayan kesimler kronik evsizliği yaşama riski içinde bulunmaktadır. Alkol kullanımı, bağımlı madde kullanımı ve suç oranları analizlerinde de bu konuya tekrar döneceğiz. Buna karşılık sadece 35 kişinin (%13) bir kesimin 6-10 yıl aralığında değişen bir süreden beri, 39 kişinin (%14,4) ise 11-20 yıl aralığında değişen bir süreden beri sokaklarda yaşadıkları görülmektedir. Bu durumda toplam olarak %27,4'lük bir oranın kronik evsiz olduğunu söylememiz mümkündür.

Tablo 8:
Yaşanılan İlçe

Hangi ilçede yaşıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Fatih	72	26,7
Aksaray	69	25,6
Eyüp	24	8,8
Balat	5	1,9
Zeytinburnu	4	1,5
Esenler	3	1,1
Taksim	43	15,9
Üsküdar	22	8,1
Kadıköy	18	6,7
Harem	4	1,5
Diğer	6	2,2
Toplam	270	100,0

Yukarıdaki tablonun analizine geçmeden önce evsizlerin kaldıkları yer ile ilgili belirtilmesi gereken husus, evsizlerin öncelikle kent merkezlerini tercih etmekle birlikte mevsim şartlarına göre başka birtakım faktörlere bağlı olarak yer değiştirdikleridir. Bunun yanında belli bir kesimi kaldığı yerde gerek çevrede bulunan esnaf ve diğer çevre sakinleri ile kurdukları diyaloglara bağlı olarak uzun bir süre yer değiştirmedeği, hatta kışın çok soğuk günlerinde bile yerlerini terk etmediğidir. Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi evsizlerin %81,5'lik bir çoğunluğu Avrupa yakasında, %16,3 gibi bir oranı ise Anadolu yakasında kalmaktadırlar. Bunun yanında ikinci bir ayırım ise 270 denek içinde %15,5 oranında bir kesim Taksim bölgesinde kalırken geri kalan bütün evsizlerin Fatih ve Üsküdar gibi oldukça muhafazakar kent merkezlerini tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanında gerek Taksim bölgesi gerek Kadıköy bölgesi sayıları için iki hususu daha açıklamak gerekir: Araştırma süresi içinde Taksim bölgesinde kalan evsizlere bir anket

uygulanmadığı halde denekler içinde 43 kişi Taksim çevresinde kaldığını söylemiştir. Özellikle yaz aylarında gerek Beyazıt/ Fatih/ Aksaray/ Edirnekapı hattında atık toplamak için bazen de Aşhane aracından çorba almak için Fatih'te Saraçhane Meydanı çevresindeki parklar evsizlerin yoğunlaştığı parklardır. İkinci bir husus ise daha önce kaldığı yer olarak Taksim bölgesini ifade eden evsizler de vardır. Gerçekte ise Taksim bölgesinde bulunan evsizler grubunun oran olarak biraz daha fazla olması mümkündür. Anadolu yakasında Haydarpaşa Hastanesi acil servis önündeki park ve kahvehaneye sığınan evsizlerin çoğu, hastanenin coğrafi olarak Kadıköy merkeze daha yakın olmasına rağmen idari olarak Üsküdar sınırları içinde kaldığını bilmediği için kaldıkları yer olarak Kadıköy ilçesini zikretmektedirler. Bu iki açıklama dışında İstanbul'da yaşayan evsizlerin ortalama yarısının Fatih ve çevresinde bulunan semtlerde kaldığı görülmektedir.

Tablo 9:
Kalınan İlçeye Bağlayan Vazgeçilmez

Kaldığınız ilçede sizi bağlayan vazgeçilmez nedir?		
	Sayı	Yüzde
Kalabalık	67	24,8
Manevi	27	10,0
Psikolojik	46	17,0
Tanıdık	75	27,8
Diğer	55	20,4
Toplam	270	100,0

Evsizlerin kaldıkları ilçe seçiminde tanıdıklarının olmasını birinci sırada bir tercih unsuru olarak ifade etmektedirler. 75 kişi (%27,8) kaldığı yer tercihinde kriter olarak tanıdık unsurunu zikrederken, ikinci sırada 67 kişi (%24,8) kalabalık faktörünü, 46 kişi (%17,0) psikolojik faktörleri kriter olarak belirtmektedir. 27 kişi ise "manevi" unsuru zikretmiştir. 55 kişi (%20,4) kaldığı ilçe/bölge seçiminde kriter olarak bir unsur zikretmemiştir.

Evsizlerin yaşadıkları yerleri seçmeleri ile ilgili kriterler ciddi ipuçları vermektedir. Dikkat edilirse kaldıkları yerleri seçmeleri ile ilgili belirtilen hususların hepsi de sosyal psikolojik unsurlar olduğu görülür. Şüphesiz beslenme ve barınma ihtiyacı önemli olmakla birlikte zikredilen sosyal psikolojik faktörler de bir o kadar önemlidir. Bunlara dikkat etmeyen yerel yönetim birimleri kış aylarında barınma ve yemek hizmetleri için evsizleri topladıkları yerler bütün evsizler tarafından ilgi görmemektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul'daki bütün evsizleri Zeytinburnu'nda kapalı bir spor merkezine topladığı kış mevsimlerinde evsizlerin ortalama yarısı buraya ilgi

duymamıştır. Son iki yıldan beri Esenyurt gibi İstanbul merkezine çok uzak bir mesafede sunduğu barınma ve beslenme hizmetleri daha düşük düzeyde ilgi görmüştür. Nispeten şehir merkezine yakın olan Zeytinburnu kapalı spor salonunda bir kış mevsiminde geçen yıllar 4000-5000 arası hizmet alırken Esenyurt son iki yıl evsizlere açılan Esenyurt İSTAÇ Eğitim Merkezi'nde bu rakamlar yarıya düşmüştür.

2017 Yılı kış aylarında Zeytinburnu kapalı spor salonu idari yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde bir kış mevsimi itibariyle 4000-5000 civarında kişinin değişik süreler içinde kurumdan hizmet aldıklarını belirtmişlerdi. Bu toplam rakam içinde kış aylarında kurumda devamlı kalan gerçek evsiz oranının %10 civarında olduğunu geri kalan sayının ise evden kaçan gençlerin, değişik amaçlarla, özellikle sağlık veya gezme amacıyla Anadolu'dan gelip bir parasız kaldığı için kalacak yeri olmayan kişilerin veya sokakta kaybolan Alzheimer hastalarının vb. insanların olduğunu belirtmişlerdi. 2018 kış aylarında ise İBB evsizlere verdiği bu hizmeti Esenyurt ilçesinde İSTAÇ Eğitim Merkezine aktararak evsizleri buraya toplamaya başlamıştır 2016 ve 2017 yıllarında yaz ayları itibariyle Kardeşlik Seferberliği'ne bağlı Aşhane gönüllüleri sabah- akşam ortalama 600 evsiz kişiye çorba ikram ederken kış aylarında bu rakam ortalama yarıya kadar inmekte idi. Aşhane çorba ikramından istifade eden evsizlerin çoğunluğu Fatih ilçesi sınırları içinde yaşamasına rağmen bu evsiz kişilerin yarıya yakını çok soğuk kış aylarında bile Zeytinburnu kapalı spor tesisinde kendilerine sunulan beslenme, barınma hatta temizlik gibi hizmeti almadan Fatih sokaklarında kalmaya devam etmiştir. Barınma hizmetinin Esenyurt'a aktarıldığı 2018 ve 2019 kış aylarında ise Aşhane çorba dağıtım aracı firesiz olarak sabah akşam 600 kişiye çorba ikram etmeye devam etmiştir. Bir başka ifade ile İBB'nin kış aylarında Esenyurt ilçesinde evsizlere yönelik olarak sunmaya çalıştığı hizmetler uzaklık sebebiyle evsizler tarafından fazla ilgi görmemiştir. Zeytinburnu tesislerinde akşam barınma ve beslenme hizmetini alan evsizler gündüzleri yaşadıkları mekânlara dönerek yaşamlarını sürdürmeye devam ederken Esenyurt gibi uzak bir bölgeden söz konusu mekânlara gelip gitmenin zor olduğu veya bunun için gerekli maddi geliri olmayan evsizler bu mekana gitmemişlerdir.

Dikkat çekmek istediğimiz nokta şudur: hiçbir sınıf, statü ayrımı olmaksızın insanlar her zaman sosyal psikolojik varlıklardır. İnsanlar sadece biyolojik varlık olarak barınma ve beslenme ihtiyacı olan varlıklar değil, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçları ve hassasiyetleri olan varlıklardır. İnsan bir sosyal çevre içinde biyolojik ihtiyaçlarını

karşılarken aynı çevre içinde sosyal psikolojik ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışır. Söz konusu sosyal psikolojik ihtiyaçlarını karşılayamadığı ortamlarda biyolojik ihtiyaçlarının en yüksek düzeyde karşılasa bile bu ortamlar herkes için veya her zaman tercih edilen mekanlar olmayabilir. Evsizlerin bulundukları ilçe ve semt merkezlerinde çevreleri ile hatta hayvanlar ile kurdukları sosyal psikolojik ilişkileri göz önüne almadan, bu ortamlardan uzak mesafelerde kendilerine sunulacak barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılayacak mekanlar evsizler için ilgi gören mekanlar değildir. Dolayısıyla evsizlere yönelik çözüm projelerinin merkezi organizasyonlar ile değil, yerel düzeyde küçük ölçekli organizasyonlar biçiminde olması zorunluluğu vardır. Gerek sivil toplum kuruluşlarının gerek yerel yönetim birimlerinin evsizler için geliştireceği projelerde bu hususu göz önüne almaları gerekir.

Tablo 10:
Sokakta Yaşamaya Sebep Olan Olay

Sokakta yaşamaya sebep olan ilk olay nedir?		
	Sayı	Yüzde
Ekonomi	92	34,1
Aile İçi İlişkiler	78	28,9
Boşanma	21	7,8
Hastalık	16	5,9
Vefat	28	10,4
Doğal Afet	8	3,0
Diğer	27	10,0
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz kişi içinden 92 kişi (%34,1) ekonomik nedenlere dayalı olarak sokakta kaldığını söylerken 78 kişi (%28,9), aile içi ilişkiler/ geçimsizlik, 21 kişi (%7,8) boşanma, 16 kişi (%5,9) hastalık, 28 kişi (%10,4) bir yakınının vefatı dolayısıyla sokakta kaldığını zikretmiştir. 8 kişi (%3,0) "doğal afet" ifadesini kullanırken 27 kişi hangi sebepten dolayı sokakta kalmaya başladığını söylememiştir.

Tabloda dikkatimizi çeken husus %34,1 gibi bir oranın temel belirleyici olarak ekonomi unsurunu zikrederken %53,0 oranında bir kısmı aile ve aileye bağlı sorunlar dolayısıyla sokakta kalmaya başladığını ifade etmiştir. Sosyal dışlanma olgusunun birbirine bağlı sebeplere dayalı birden çok nedenlere dayalı bir süreç olduğunu daha önce söylemiştik. Burada da aile ilişkilerinden dışlanan kişilerin veya ekonomik yoksulluk sürecine giren kişilerin evsizlik şeklinde sosyal dışlanma sürecine girdikleri görülmektedir.

Tablo 11:
Sokakta Kalınan Yer

Sokakta akşamları nerede kalıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Cami	50	18,5
Park	80	29,6
Sur-Kemer	8	3,0
Otobüs Durakları	8	3,0
Köprü Altı	13	4,8
Kahvehane	14	5,2
İnternet kafe	54	20,0
Hastane	28	10,4
Terminal	6	2,2
Tren garı	7	2,6
Diğer	2	0,7
Toplam	270	100,0

Evsizlerin akşamları kaldığı yerler olarak anket uygulanan kişilerden 80 kişi (%29,6) parklarda, 54 kişi (%20,0) internet kafelerde, 50 kişi (%18,5) ise camilerde kaldığını söylemiştir. Dördüncü sırada 28 kişi (%10,4) ile hastanelerin evsizlerin kalmayı tercih ettikleri yerler olduğu görülmektedir. Kahvehaneler, köprü altları, surlar/kemerler, otobüs durakları, tren garı ve otobüs terminali gibi mekanların da çok düşük oranda tercih edildiği görülmektedir.

Güvensiz olmamakla birlikte evsizlerin %29,6 oranı ile en yüksek düzeyde parkları tercih etmeleri sadece bir zorunluluktur. İnternet kafeler güvenilir olmakla birlikte sabahlamak için belli oranda genelde 10-20 TL civarında bir ücret talep ettikleri için her evsiz buralarda kalamamaktadır. İnternet kafeler genelden düşük ücretli salaş otellerin aldığı ücretin biraz altında ücret talep etmektedirler. Bu salaş otellerin ücretleri 25 tl.ile 50 tl arasında değişmektedir. 25tl civarında ücret alan otellerin çoğu tuvaleti bile olmayan çok yetersiz mekanlardır. Değişik şekillerde belli bir gelir elde edebilen evsizler otel gelirini temin edebildiği günler bu otellerde kalmaktadır. Ancak bizim anket uyguladığımız evsizlerin büyük çoğunluğu, park, cami ve otobüs durakları, hastane acil servisleri, terminal türü yerlerde ücretsiz kalan kişilerdi. En güvenli mekanlar olarak tercih edilen camilerde kalmaya ne yazık ki müsaade edilmediği için genelde camilerin dış avlularında kalan belli oranda evsiz vardır.

Tablo 12:
Akşamları Kalınan Yerleri Seçim Kriteri

Akşamları kaldığınız yeri neye göre seçiyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Güvenli	112	41,5
Kalabalık	30	11,1
Merkeze Yakın	22	8,1
Tanıdık	25	9,3
Kendimi İyi Hissettiğim	39	14,4
Diğer	42	15,6
Toplam	270	100,0

Sokaklarda kalan kişi için özellikle akşamları en büyük sorun güvenlik sorunudur. Her evsiz kişinin kendisini güvende hissettiği mekan farklıdır. Ankete katılan 270 evsiz kişiden 112 kişi (%41,5) akşamları kaldığı yeri seçerken güvenlik unsurunu göz önüne aldığını söylemekle birlikte diğer şıklarda da belirtilen hususların dolaylı olarak güvenlik sorunu ile ilişkili olduğu görülmektedir. 39 kişi (%14,4) kaldığı yer seçiminde "kendisini iyi hissetme" unsurunu zikrederken, 30 kişi (%11,1) kalabalık yeri, 25 kişi (%9,3) tanıdık kişilerin olmasını, 22 kişi de (%8,1) merkeze yakın olma faktörünü ifade etmiştir. 42 kişi (%15,6) akşamları kaldığı yer konusu seçiminde bir kriter belirtmemiştir.

4.1.4. Temel İhtiyaçların Karşılanması

Tablo 13:
Sokakta En Çok Zorlayan Şey

Sokakta yaşarken sizi en çok zorlayan nedir ?		
	Sayı	Yüzde
Temizlik	68	25,2
Açlık	41	15,2
Kötü Muameleye Maruz Kalmak	46	17,0
Yalnızlık	42	15,6
Güvenlik	29	10,7
Soğuk Hava	23	8,5
Diğer	21	7,8
Toplam	270	100,0

Örneklem grubu içinde yer alan 270 evsiz kişiden 68 kişinin (%25,2) günlük yaşamını en çok zorlayan unsur olarak "temizlik" ihtiyacını zikretmesi, evsizler ile ilgili önyargılar içinde bulunan "pis kişiler" olduklarına dair imajı yerle bir eden bir bulgu olsa gerekir. Ardından 46 kişi (%17,0) insanların kendilerine yönelik kötü davranışlarını, 42 kişi (%15,6) ise yalnızlık unsurunu dördüncü sırada ise 41 kişi (%15,2) açlık olgusunu günlük

yaşamlarını zorlayan unsur olarak ifade etmiştir. Çöp atıklarında bile olsa biyolojik bir varlık olarak beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilen evsizler için, asgari her insan kadar temizlik ihtiyacı, kendilerine yönelik kötü davranış ve sosyal ilişkilerden soyutlanmanın getirdiği yalnızlık duygusunun temel sorunlar olarak zikredilmesi ekonomik yoksulluktan önce sosyal yoksunluğun, bir başka ifade ile sosyal psikolojik dışlanmanın insanlar için daha önemli olduğunu göstermektedir. Sokakta yaşayan insanların "pis" görüntüler içinde olması tercih edilen bir durum değil, aksine ortamın getirdiği bir zorunluluktur. Aynı şartlar içinde kim yaşarsa yaşasın aynı görüntüler içinde olması doğal bir sonuçtur.

Tablo 14:
Beslenme İhtiyacının Giderilmesi

Beslenme ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Lokanta	75	27,8
Belediye	97	35,9
Arkadaş Yapıyor	46	17,0
İnsanlardan	27	10,0
Param Olunca	7	2,6
Vakıftan	6	2,2
Camilerden	1	0,4
Diğer	11	4,1
Toplam	270	100,0

Evsizlerin beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasında belediye hizmetlerinin 97 kişi (%35,9) birinci sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise 75 kişi (%27,8) lokantalar, 27 kişi (%10,0) "insanlar", 6 kişi (%2,2) ile vakıflar ve tek bir kişi (%0,4) camiler olarak toplamda %40,4 ile toplum tarafından karşılandığı görülmektedir. Ancak lokantalar bireysel düzeyde ilk sırada yer almalarına karşılık vakıf ve camilerin evsizlere yönelik bir hizmeti olmadığı görülmektedir. Bunun yanında lokantaların da çoğunlukla akşam saatlerinde artan yemekleri evsizlere dağıttıkları bilinen bir husustur. 46 kişi (%17,0) açlık sorununu arkadaşları sayesinde karşıladığını, 11 kişi ise isim vermediği başka şekillerde açlık ihtiyacını karşıladığını ifade etmiştir. Yerel yönetim birimlerinin evsizlere yönelik hizmetlerinin de kişi veya parti politikalarına bağlı bir hizmet türü olduğu göz önüne alınırsa sivil toplum hizmetlerinin ve özellikle vakıf ve cami gibi kuruluşların bu alanda aktif rol almaları gerektiği açıktır. Ancak ne yazık ki vakıf ve cami gibi kuruluşların evsizlere yönelik bu tür hizmetleri henüz sembolik düzeyden öteye gitmemektedir.

Tablo 15:
Tuvalet İhtiyacının Giderilmesi

Tuvalet ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Kahavehane-Lokanta	48	17,8
Hastane	168	62,2
Cami	44	16,3
Diğer	10	3,7
Toplam	270	100,0

Örneklem grubu içinde yer alan 270 toplam evsiz kişi içinden 168 kişi (%62,2) tuvalet ihtiyacını hastanelerde, 48 kişi (%17,8) kahvehane-lokanta benzeri yerlerde karşıladığını söylerken 44 kişi (%16,3) tuvalet ihtiyacını camilerde karşıladığını söylemektedir. Cami tuvaletlerinin evsizlerin ihtiyaçlarını karşılamada bu kadar düşük oranda kalması büyük oranda bu tuvaletlerin ücretli olmasındandır. Ancak son yıllarda bazı ilçe merkezlerinde asgari bir cami tuvaletinin evsizlere yönelik olarak 24 saat hizmet vermeye başladığı görülmektedir. 10 kişi ise (%3,7) tuvalet ihtiyacını başka şekillerde karşılamaktadır.

Tablo 16:
Temizlik (Banyo) İhtiyacının Giderilmesi

Temizlik (banyo) ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Tanıdık Arkadaş Evinde	33	12,2
Hamam	111	41,1
Cami	68	25,2
Diğer	58	21,5
Toplam	270	100,0

270 evsiz içinde 111 kişi (%41,1) temizlik ihtiyacını ücret karşılığında hamamlarda karşılamaktadır. 68 evsiz kişi (%25,2) temizlik ihtiyacını camilerde oluşturulan banyolarda karşılamaktadır. Cami dış avlularında gece kalmanın dışında camilerin evsizlere yönelik olarak organize ettiği ilk hizmet bu banyo hizmetidir. Ankete katılan evsizler içinden 33 kişi (%12,2) tanıdık arkadaş evlerinde, 58 kişi (%21,5) değişik şekillerde banyo ihtiyacını karşıladığını ifade etmiştir.

Tablo 17:
Kıyafet İhtiyacının Giderilmesi

Kıyafet ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Arkadaş veya İnsanlar	76	28,1
Akraba	11	4,1
Para Olunca	103	38,1
Belediye	70	25,9
Dernek	2	0,7
Diğer	8	3,0
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan toplam 270 evsiz kişi içinden 103 kişi (%38,1) kıyafet ihtiyacını para bulunca kendisinin karşıladığını ifade etmiştir. 76 kişi (%28,1) arkadaşları veya çevresindeki insanlar tarafından kıyafetlerini sağladıklarını söylerken 70 kişi (%25,9) de Belediye yardımları sayesinde kıyafet ihtiyacını karşıladığını belirtmiştir. 11 kişi (%4,1) akrabalarının yardımı ile kıyafet ihtiyacını karşıladığını söylerken sadece 2 kişi (%0,7) kişi de dernekler tarafından kıyafet ihtiyaçlarını karşıladığını beyan etmiştir. 8 kişi ise (%3,0) kıyafet ihtiyaçlarını "diğer" şekillerde karşıladığını belirtmiştir. Gerçekten sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hizmetlerinin çok zayıf olduğu bu sorudan da anlaşılmaktadır.

4.1.5. Eğitim Durumu

Tablo 18:
Eğitim Dağılımları

Eğitim Durumu		
Eğitim Seviyesi	Sayı	Yüzde
İlkokul	112	41,5
Ortaokul	71	26,3
Lise	51	18,9
Önlisans	21	7,8
Lisans	5	1,9
Lisansüstü	1	0,4
Okur yazar	9	3,3
Toplam	270	100,0

Evsizliğin sebeplerinden olan ekonomik yoksulluk çeşitli şekillerde kendisini gösterir. Bunlardan birisi olan eğitim ve toplumsal dikey hareketlilik arasındaki ilişki son derece önemlidir. Tabloya bakıldığında ilkokul mezunu olan %41,5 ve okur yazar olan %3,3'lük kesimin evsiz olarak İstanbul sokaklarında yaşaması iş gücü piyasasına katılacak eğitim

düzeyine sahip olmamaları ile açıklanabilir. Ancak gerek benzer durumda olan milyonlarca insanın aynı şartlarda yaşamaması ve 71 kişinin lise (%26,3), 21 kişinin ön lisans (%7,8) ve az da olsa 5 kişi (%1,9) lisans ve bir kişinin (%0,4) lisansüstü eğitim alması birlikte düşünüldüğünde İstanbul sokaklarında yaşanan evsizlik olgusunda eğitim faktörünün belirleyici bir unsur olmadığı görülmektedir.

4.1.6. Meslek Durumu

Tablo 19:
Meslek Durumu

Mesleğiniz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	214	79,3
Yok	56	20,7
Toplam	270	100,0

Toplam evsizler grubu içinden 214 kişinin (%79, 3) bir mesleği olduğunu söylemesi evsizlerin topluma kazandırılması konusunda çok önemli bir veridir. Buna karşılık 56 kişi (%20,7) bir mesleği olmadığını söylemiştir. Sosyal ilişkiler bağlamında gerek grup içi gerek grup dışı çevresi ile olan ilişki analizlerindeki olumlu sonuçlar ile bu veriyi birlikte değerlendirecek olursak evsizlerin topluma kazandırılması konusunun büyük oranda mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Aşhane gönüllüsü olarak 4 yılı aşkın süre içinde evsizler grubu içinden sıklıkla iş talepleri ile karşılaşmamız da bu iyimser düşüncemizi doğrulamaktadır. Mesleki durum ile eğitim dağılımlarının karşılaştırılması bize daha geniş bilgi verebilir.

Tablo 20:
Eğitim Durumlarına Göre Mesleki Durum

Eğitim Durumu * Mesleğiniz var mı?					
		Mesleğiniz var mı?			
		Toplam	Var	%	Yok
Eğitim Durumu					
	İlkokul	112	90	80,4	22
	Ortaokul	51	42	82,3	9
	Lise	71	52	73,2	19
	Önlisans	21	19	90,4	2
	Lisans	5	3	60,0	2
	Lisansüstü	1	1	100,0	0
	Okur yazar	9	7	77,8	2
Toplam		270	214		56

Ankete katılan toplam 270 kişilik evsiz gruptan mesleği olan 214 kişiden 90 kişi ilk okul mezunu, 42 kişi orta okul mezunu, 52 kişi lise mezunu, 19 kişi ön lisans mezunu, 3 kişi lisans mezunu, bir kişi lisans üstü mezunu ve 7 kişi ise okur yazardır. İlginç olan durum evsizler arasında eğitim düzeyi ile meslek arasında doğrudan bir ilişki görülmemektedir.

Tablo 21:
Sokakta Kalma Sürelerine Göre Mesleki Durum

Ne Zaman Sokaktasınız? * Mesleğiniz var mı?				
		Mesleğiniz var mı?		Toplam
		Var	Yok	
Ne Zaman Sokaktasınız?	0-6 ay	73	22	95
	6-12 ay	45	14	59
	1-5 yıl	37	5	42
	5-10 yıl	28	7	35
	10-20 yıl	31	8	39
Toplam		214	56	270

Meslek sahibi olan 214 kişiden 73 kişi altı aydan daha az, 45 kişi altı ay ile bir yıl, 37 kişi bir yıl ile beş yıl, 28 kişi ise beş ile on yıl arası, 31 kişi ise on yıl ile 20 yıl arası bir zamandan beri sokakta kaldıkları görülmektedir. Görüldüğü gibi sokakta kalma süreleri azaldıkça meslek sahibi olma oranı artış gösterirken sokakta kalma süreleri artış gösterirken meslek sahibi olma oranları azalma göstermektedir. Şüphesiz sokakta kalış sürelerinin azlığı ile orantılı olarak bu insanların bir işe yerleştirilmeleri suretiyle topluma kazandırılmaları daha kolay olacaktır.

Tablo 22:
İş Tecrübesi Süresi

Kaç yıllık iş tecrübeniz var?		
	Sayı	Yüzde
Mesleği yok	56	20,4
0-24 ay	14	5,2
2-4 yıl	27	10,0
4-8 Yıl	41	15,2
8-15 yıl	51	18,9
15+ yıl	81	30,4
Toplam	270	100,0

Mesleği olan evsizler grubu içinde 14 kişi (%5,2) iki yıldan az, 27 kişi (%10,0) iki yıl ile dört yıl arası iş tecrübesine sahiptir. 41 kişi (%15,2) dört ile sekiz yıl arası, 51 kişi (%18,9) sekiz ile 15 yıl arası, 82 kişi (%30,4) 15 yıl üzeri iş tecrübesine sahiptir. Toplam olarak %79,6 oranında bir grubun bir iş tecrübesine sahip olmakla birlikte %74,4 oranında bir grubun iki yıldan fazla, %64,4 oranında bir grubun dört yıldan fazla, %49,2 oranında bir grubun ise 8 yıldan fazla bir iş tecrübesine sahip olduğu görülmektedir. Kısaca bu veriler evsizlerin topluma kazandırılması konusunda fazlasıyla umut vericidir.

Tablo 23:

Mesleki Tecrübe ile Sokakta Kalma Sürelerinin Karşılaştırılması

Ne Zamandır Sokaktasınız? * Mesleğiniz var ise kaç yıllık iş tecrübeniz var?							
		Mesleğiniz var ise kaç yıllık iş tecrübeniz var?					Toplam
		0-24 ay	2-4 yıl	4-8 Yıl	8-15 yıl	15+ yıl	
Ne Zamandır Sokaktasınız?	0-6 ay	4	9	12	16	35	76
	6-12 ay	3	5	11	11	15	45
	1-5 yıl	1	7	7	10	11	36
	5-10 yıl	3	2	7	5	10	27
	10-20 yıl	3	4	4	9	10	30
Toplam		14	27	41	51	81	214

Görüldüğü gibi meslek sahibi olma ile benzer şekilde, sokakta kalma sürelerine göre mesleki tecrübe farklılık gösteriyor. Sokakta kalış süreleri azaldıkça mesleki tecrübe süreleri artış gösterirken, sokakta kalış süreleri artış gösterirken mesleki tecrübe süreleri azalma göstermektedir.

Tablo 24:

Mesleki Tecrübe ile Eğitim Dağılımlarının Karşılaştırılması

Eğitim Durumu * Kaç yıllık iş tecrübeniz var?								
		Mesleğiniz var ise kaç yıllık iş tecrübeniz var?						Toplam
		Mesleği yok	0-24 ay	2-4 yıl	4-8 Yıl	8-15 yıl	15+ yıl	
Eğitim Durumu	İlkokul	23	7	7	16	19	40	112
	Ortaokul	8	2	6	5	12	18	51
	Lise	20	2	11	12	10	16	71
	Önlisans	3	2	2	5	5	4	21
	Lisans	2	0	1	0	2	0	5
	Lisansüstü	0	0	0	0	1	0	1
	Okur yazar	0	1	0	3	2	3	9
Toplam		56	14	27	41	51	81	270

Tabloya bakılırsa mesleki tecrübe ile eğitim durumları arasında doğrudan bir ilişki görülmemektedir. Aksine eğitim durumları azaldıkça mesleki tecrübenin artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum belli eğitim gören kişilerin mesleki tecrübe edinme imkanı bulamadan evsizlik yaşamını seçme durumunda kalmaları ile açıklanabilir.

Tablo 25:
Çalışma İsteği

Bir iş olsa çalışır mısınız?		
	Sayı	Yüzde
Fikrim Yok	45	16,7
Evet	191	70,7
Hayır	34	12,6
Toplam	270	100,0

Ayrıntılı bir analizde mesleği olan grup ile olmayan grup arasında bir işte çalışma isteği farklı olabilirken biz genel olarak evsizlerin topluma kazandırılması konusu üzerine odaklandığımız için çalışma isteği konusunda bütün gruba aynı soruyu sorduk.

Örnekleme katılan 270 evsizler grubundan 191 kişi (%70,7) "Bir iş olsa çalışır mısınız?" sorusuna evet cevabını vermiştir. 45 kişi (%16,7) "fikrim yok", 34 kişi (%12,6) ise doğrudan hayır cevabını vermiştir. Bir iş olsa çalışırım sorusuna %70,7 oranında çok yüksek bir grubun evet cevabı vermesi, daha önce de söylediğimiz gibi evsizler grubunun %70 oranında bir kısmının topluma kazandırılması mümkün olduğunu göstermektedir.

4.1.7. Sosyal Hizmetlerden Yararlanma

Tablo 26:
Devletten Ekonomik Yardım Alma Durumu

Devletten ekonomik yardım alıyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	136	50,4
Hayır	134	49,6
Toplam	270	100,0

Örnekleme grubunda yer alan evsizlerin 136 kişisi (%50,4) devletten bir ekonomik yardım bir başka ifade ile maaş sahibi olduğunu ifade etmiştir. Bu aylıkların bir kısmı yaşlılık, kimsesizlik gibi düşük ölçekli aylıklar olduğu ifade edilmiştir. Bu grubun nispeten ekonomik bir güvencesi olduğunu söylememiz mümkündür. Buna karşılık 134 kişi (%49,6) devletten bir aylık almadığını beyan etmiştir.

Tablo 27:
Kamu Hizmetlerinden Faydalanma

Kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerden eşit düzeyde yararlanabiliyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	172	63,7
Hayır	98	36,3
Toplam	270	100,0

Toplam 270 evsiz grubu içinden 172 kişi (%63,7) kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerden eşit düzeyde yararlandığını ifade ederken 98 kişi (%36,3) eşit düzeyde yararlanamadığını ifade etmiştir. Bu hizmetlerin içinde sağlık hizmetleri ile toplu ulaşım gibi hizmetler yer almaktadır. Kamu hizmetlerinden dışlanma oranlarının nispeten düşük olduğunu söylememiz mümkündür.

Tablo 28:
Evsizlere Yönelik Yapılan Hizmetlerin Yeterliliği

Evsizlere yönelik hizmetleri yeterli görüyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	55	20,4
Hayır	198	73,3
Fikrim Yok	17	6,3
Toplam	270	100,0

Evsizlere yönelik olarak yapılan hizmetleri 55 kişi (%20,4) yeterli görürken 198 kişi (%73,3) yeterli görmediğini, 17 kişi (%6,3) ise bu konuda bir fikri olmadığını beyan etmiştir. Gerçekten İBB'nin kışın sunduğu barınma hizmetinin dışında evsizlere yönelik gerek merkezi idarenin gerek yerel yönetim birimlerinin bir hizmetinin olmaması ile birlikte düşünersek evsizlerin soruya karşılık cevaplarının makul olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 29:
Belediyelerin Evsizler İçin Ürettikleri Çözümlerin Yeterliliği

Belediyelerin evsizler için gerekli çözümleri ürettiklerini düşünüyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	66	24,4
Hayır	204	75,6
Toplam	270	100,0

Aynı şekilde belediyelerin evsizlere yönelik gerekli çözümler ürettiklerini düşünüyor musunuz sorusuna da benzer cevaplar verildiği görülmektedir. 66 kişi (%24,4)

belediyelerin evsizler için gerekli çözümleri ürettiğini düşünürken 204 kişi belediyelerin evsizler için gereken çözümleri üretmediğini düşünmektedir.

Tablo 30:
Büyükşehir Belediyesinin Evsizlere Açtığı Spor Salonlarının Yeterliliği

Büyükşehir Belediyesinin sizlere açtığı spor salonlarını yeterli görüyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	60	22,2
Hayır	210	77,8
Toplam	270	100,0

İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin kışın barınma, beslenme ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamak için evsizlere açtığı spor salonlarını örnekleme katılan gruptan 60 kişi (%22,2) yeterli görürken 210 kişi bu hizmeti yeterli görmediğini ifade etmiştir.

Kısaca gerek kamu kurumlarından gerek belediye birimlerinin evsizlere yönelik olarak sundukları hizmetleri örnekleme katılan grubun büyük bir kısmı yetersiz gördüklerini ifade etmişlerdir. Evsizler grubunun sahip olduğu bu kanaatlerin haksız bir kanaat olmadığını söylemek durumundayız. Gerçekten hiçbir kamu kurumu veya yerel yönetim biriminin evsizlere yönelik olarak öncelikli olarak tanımladığı bir hizmeti yoktur. Bir başka ifade ile kamu kurumlarının adeta örtük bir uzlaşma ile evsizleri sosyal dışlanma süreci içinde algıladıklarını söylememiz mümkündür.

4.1.8. Sağlık Hizmetlerinin Karşılanması

Tablo 31:
Hastalık Durumu

Herhangi bir hastalığınız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	138	51,1
Yok	132	48,9
Toplam	270	100,0

Ankete katılan 270 evsiz insan içinden 138 kişi (%51,1) sağlık sorunu yaşarken 132 kişi (%48,9) sağlık sorunu yaşamamaktadır. Neredeyse yarı yarıya şekilde ortaya çıkan sonuç; hastalık sahibi olan evsizler için sağlık noktasında büyük bir tehdit olduğunu gözer önüne sermektedir. Soğuk havalarda, sağlıksız koşullarda barınmaları ise hastalıkların sebebidir.

Tablo 32:
Evsizlerde Fobi

Herhangi bir fobiniz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	89	33,0
Yok	181	67,0
Toplam	270	100,0

Örneklem grubu içinde 89 kişi (%33,0) bir fobisi olduğunu söylerken 181 kişi (%67,0) fobisi olmadığını belirtmiştir.

Tablo 33:
Sağlık Güvencesi

Sağlık güvenceniz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	103	38,1
Yok	167	61,9
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz içinden 103 kişi (%38,1) bir sağlık güvencesine sahip olduğunu söylerken 167 kişi (%61,9) kişi bir sağlık güvencesi olmadığını söylemiştir. %50,4 oranında bir grubun devletten ekonomik yardım aldığını söylemesine karşılık %61,9 oranında bir grubun sağlık güvencesinin olmadığını söylemesi daha ayrıntılı analizlerin gerekli olduğunu göstermektedir.

Tablo 34:
Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma

Sağlık hizmetinden faydalanabiliyor musun?		
	Sayı	Yüzde
Evet	128	47,4
Hayır	142	52,6
Toplam	270	100,0

Toplam 270 evsiz içinden %38,1 oranında bir grubun sağlık güvencesine sahip olduğunu söylemesine karşılık %47,4 oranında bir grubun sağlık hizmetlerinden yararlanmasını söylemesi şüphesiz olumlu bir durumdur. Ancak 142 kişinin (%52,6) sağlık hizmetlerinden yararlanamamasını söylemesi kabul edilecek bir durum değildir. Bu

sonucun yönetmeliklerden kaynaklanan bir sonuç mu olduğu yoksa bürokrasiden kaynaklanan bir sonuç mu olduğunu test etme imkanımız olmadı. Ama bu durumun yukarıda ifade etmeye çalıştığımız kamu hizmetlerinden dışlanma sürecini besleyen bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.9. Aile Durumu

Tablo 35:
Medeni Durum

Medeni Hal		
	Sayı	Yüzde
Evli	57	21,12
Bekar	108	40,0
Dul	105	38,88
Toplam	270	100,0

Ankete katılan evsizlerden 57 kişi (%21,12) evli, 105 kişi evlenmiş boşanmış dul (%38,88) ve 108 kişi (%40,0) hiç evlenmemiş bekâr olduğu görülmektedir.

Tabloda dikkati çeken önemli husus, 57 kişinin evli olduğu halde sokaklarda evsiz olarak yaşamasıdır. Evsizliği psikolojik, sosyal güvenlik ağlarından mahrumiyet olarak değerlendirdiğimizde, kişinin resmi düzeyde bir evlilik yürütüyor olması onun evlilik hayatının gerektirdiği psikolojik şartları sağlamadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 36: Boşanma
Sebebi

Boşanma sebepleri	Ekonomik	Geçimsizlik	Sağlık	Aldatma	Diğer	Toplam
	28	48	4	4	21	105

Boşanan 105 kişi içinde boşanma sebebi olarak birinci sırada geçimsizlik, ikinci sırada ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. Evsizler arasındaki boşanma nedenleri Tuik verilerindeki boşanma nedenleri ile de paralellik göstermektedir. Yüz binler ile ifade edilen boşanma sayıları ile karşılaştıracak olursak boşanma doğrudan bir evsizlik sebebi olmamakla birlikte örnekleme katılan 270 denek arasında 105 kişinin boşanmış olması, boşanma ile evsiz kalma arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Evsizler arasında boşanma sayılarının eğitim dağılımlarına bakacak olursak ilk okul mezunlarının birinci sırayı aldığı onun dışında eğitim sürelerinin boşanma ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 37:
Çocuk Durumu

Çocuğunuz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	120	44,4
Hayır	150	55,6
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz içinde 120 kişinin (%44,4) çocuk sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 38:
Medeni Hal ve Çocuk Sahibi Olma İlişkisi

Medeni Hal	Çocuk Sahibi		%
Evli	57	40	70,17
Boşanan	105	80	76,19

Medeni hal Çocuk Sahibi ilişkisine bakılacak olursa sokakta yaşayan 57 evli kişiden 40 kişinin (%70,17), boşanan 105 kişiden 80 kişinin (%76,19) çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre çocuk sahibi olmanın, evli dul ayrımı ve evsiz olma hali ile doğrudan bir ilişkisi yoktur.

Tablo 39:
Çocuk Sayısı

Kaç Çocuğunuz var?		
Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
Bir	35	29,17
İki	44	36,66
Üç ve daha fazla	41	34,16
Toplam	120	100,0

Çocuk sahibi olan 120 kişiden 35 kişinin (%29,17) bir çocuğu, 44 kişinin (%36,66) iki ve 41 kişinin ise (%34,16) üç veya daha fazla çocuğu olduğu görülmektedir.

Tablo 40:
Çocuklarla İlişki

Çocuklarınızla ilişkiniz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	70	58.4
Hayır	50	41.6
Toplam	120	100,0

Örnekleme katılan çocuk sahibi kişilerden 70 kişinin (%58,4) çocukları ile görüştüğünü, 50 kişinin (%41,6) çocukları ile görüşmediğini ifade etmiştir.

Tablo 41:
Çocuklarla Görüşme Sıklığı

Çocuklarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz?		
	Sayı	Yüzde
Sık sık	25	35.7
Bazen	27	38.6
Nadiren	18	25.7
Toplam	70	100.

Çocukları ile görüşen 70 evsiz kişi içinde 25 kişi ((%35,7) sık sık, 27 kişi (%38, 6) bazen, 18 kişi (%25,7) ise nadiren çocukları ile görüştüğünü söylemiştir. Çocuk sahibi olan 120 kişi içinde 50 kişinin çocukları ile hiç görüşmemesi bir yana, çocukları ile görüşen 70 kişi için de çocukları sık sık görüştüğünü söyleyen kişilerin 25 kişi olması evsizlerin yoğun bir sosyal psikolojik dışlanma süreci içinde yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 42:
Çocukların Davranışı

Görüştüğünüz çocukların size karşı davranışı nasıl?		
	Sayı	Yüzde
Çok İyi	25	35,7
İyi	15	21,5
Orta	19	27,1
Kötü	6	8,6
Çok Kötü	5	7,1
Toplam	70	100,0

Çocukları ile görüşen 70 evsiz kişiden 25 kişi (%35,7) çocuklarının kendisine çok iyi davrandığını, 15 kişi (%21,5) iyi davrandığını, 19 kişi (%27,1) orta davrandığını söylerken 6 kişi ise çocuklarının kendisine kötü davrandığını, 5 kişi ise çocuklarının kendisine çok kötü davrandığını söylemektedir. Görüşme sıklığının aksine baba çocuk diyalogunun nispeten iyi olduğu söylenebilir.

4.1.10. Akrabalık İlişkileri

Tablo 43:
Birinci Dereceden Akrabalık Durumu

Birinci derece akrabanız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	216	80,0
Yok	54	20,0
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 denek içinde 216 kişi (%80,0) birinci dereceden akrabası olduğunu söylerken 54 kişi (%20,0) birinci dereceden akrabasının olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 44:
İstanbul'daki Akraba Durumu

İstanbul'da akrabalarınızdan kimse var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	180	83,3
Yok	33	15,3
Bilmiyorum	3	1,4
Toplam	216	100,0

Örnekleme katılan 270 denek içinden 180 kişi İstanbul'da ikamet eden akrabası olduğunu belirtmiştir. 180 evsiz insan İstanbul'da akrabası olmasına rağmen evsiz kalmaya devam etmektedir. Bir insanın doğumdan ölüme kadar en yakını olan aile ve aile üyelerinin dayanışmasının önemi açık iken, bu tabloda görüldüğü üzere bu dayanışmanın tam aksi yaşanmaktadır.

Tablo 45:
Sokakta Yaşadığını Bilen Akraba Sayısı

Sokakta yaşadığınızı bilen akrabanız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	115	53,2
Yok	64	29,7
Bilmiyorum	37	17,1
Toplam	216	100,0

Akrabası olduğunu söyleyen 216 kişi içinde 115 kişi (%53,2) sokakta yaşadığını akrabalarının bildiğini, 64 kişinin (%29,7) ise sokakta yaşadığını akrabalarının bilmediğini, 37 kişinin (%17,1) ise sokakta yaşadığı ile ilgili akrabalarının bilgi sahibi olup olmadığını bilmediğini söylemiştir. 115 Evsiz insanın yaşadığı durumun akrabaları tarafından bilinmesi toplumsal dışlanmanın ne olduğuna dair önemli bir ipucu vermektedir.

Tablo 46:
Görüşülen Akraba Durumu

Görüştüğünüz akrabanız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	100	86,9
Yok	15	13,1
Toplam	115	100,0

Sokakta yaşadığı akrabaları tarafından bilinen evsizlerin % 86.9 gibi bir oranı akrabaları ile görüşürken % 13.1 gibi bir oranı akrabaları ile görüşmediğini belirtmiştir.

Tablo 47:
Görüşülen Akrabaların Akrabalık Derecesi

Görüştüğünüz akrabanız var ise kimlerdir?		
	Sayı	Yüzde
Anne Baba	28	28,0
Kardeş	51	51,0
Amca Hala	13	13,0
Uzak Akraba	8	8,0
Toplam	100	100,0

Sokakta yaşadığını akrabalarının bildiği 115 evsiz kişiden 100 kişi (%86,9) akrabaları ile görüşüğünü söylemiştir. Akrabaları ile görüşen yüz kişi içinden 28 kişi (%28, 0) anne babası ile, 51 kişi (%51,0) kardeşleri, 13 kişi (%13,0) amca ve halası ile 8 kişi (%8,0) uzak akrabaları ile görüşüğünü söylemiştir. Toplam 270 kişiden sadece 115 kişinin sokakta yaşadığı akrabaları tarafından bilinirken akrabaları ile görüşen kişi sayısının 100 kişi olması sokakta yaşayan evsiz grubun akrabaları tarafından da büyük oranda bir sosyal dışlanmaya maruz bırakıldıklarını göstermektedir.

Tablo 48:
Görüşülen Akrabaların Evsizlere Karşı Tutumları

Akrabalarınızdan görüştüğünüz kimselerin size karşı davranışları nasıl?		
	Sayı	Yüzde
Çok İyi	20	20
İyi	32	32
Orta	27	27
Kötü	15	15
Çok Kötü	6	6
Toplam	100	100

Akrabaları ile görüşen 100 evsiz içinden 20 kişi (%20,0) akrabalarının kendilerine çok iyi davrandığını, 32 kişinin (%32,0) akrabalarının iyi davrandığını, 27 kişinin (%27,0) orta düzeyde davrandığını, 15 kişinin ise (%15,0) akrabalarının kendisine kötü davrandığını, 6 kişinin ise (%6,0) akrabalarının kendilerine çok kötü davrandığını ifade etmiştir.

4.1.11. Arkadaşlık İlişkileri/Grup İçi İlişkiler

Tablo 49:
Sokakta Yaşamadan Önceki Dönem Arkadaşları İle Görüşme Oranı

Sokakta yaşamadan önce arkadaşlarınızdan görüştüğünüz kimse var mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	129	47,8
Hayır	141	52,2
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan toplam 270 denek içinden sadece 129 kişi (%47,8) sokakta yaşamadan önceki dönem arkadaşları ile görüşüğünü söylemiştir. Buna karşılık 141 kişi (%52,2) evsizlik öncesi dönemdeki arkadaşları ile görüşmediği ifade etmiştir. Görülüyor ki evsizlerin yarıdan biraz fazlası evsizlik öncesi arkadaşları tarafından bir dışlanmaya maruz kalmışlardır.

Tablo 50:
Evsizler Arasında Samimi Arkadaşlar

Evsiz arkadaşlarınızdan samimi olduğunuz var mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	182	67,4
Hayır	88	32,6
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz kişinin 182 kişi (%67,4) sokakta yaşayan diğer evsiz kişiler arasından samimi arkadaşları olduğunu söylüyor. Buna karşılık 88 kişi (%32,6) kendisi gibi sokakta yaşayan diğer evsiz kişiler arasından samimi arkadaşlarının olmadığını, bir başka ifade ile evsizler tarafından bir dışlanmaya maruz kaldığını söylemektedir.

Tablo 51:
Evsiz Arkadaşlar İle Sorun Paylaşma

Evsiz arkadaşınız ile sorunlarınızı paylaşabiliyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	168	62,2
Hayır	102	37,8
Toplam	270	100,0

Bir önceki soruda 270 kişi içinden evsizler arasından samimi arkadaşı olduğunu söyleyen 180 kişiye karşılık evsiz arkadaşlar arasında sorunlarınızı paylaşabiliyor musunuz sorusuna 168 kişi (%62,2) evet cevabını vermiştir. 102 kişi ise (%37,8) kişi ise evsiz arkadaşlarınız ile sorularınızı paylaşabiliyor musunuz sorusuna hayır cevabını vermiştir. Bu kesimin yoğun bir yalnızlık psikolojisini yaşadığını söylemek mümkündür.

Tablo 52:
Yaşanılan Sıkıntılarda Birbirlerine Yardımcı Olma Durumu

Yaşadığınız sıkıntılarda birbirinize yardımcı olabiliyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	170	63,0
Hayır	100	37,0
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 evsiz arasında 168 kişi arkadaşları ile sorunlarını paylaşabildiklerini söylerken 170 kişi de (%63,0) yaşadıkları sıkıntılarda birbirlerine yardımcı olabildiklerini söylemişlerdir. Yüz kişi ise (%37,0) yaşadıkları sıkıntılarda birbirlerine yardımcı olamadıklarını söylemiştir. Bu oranın sosyal dışlama psikolojisi içinde olduğu açıktır.

4.1.12. Sosyal Çevre İlişkileri

Tablo 53:
Kalınan Bölgede İnsanlarla İlişkiler

Kaldığınız bölgede insanlarla ilişkiniz nasıldır?		
	Sayı	Yüzde
Çok Yakın	72	26,7
Yakın	49	18,1
Normal	65	24,1
Az	34	12,6
Hiç Yok	50	18,5
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 kişiden 72 kişi (%26,7) kaldığı bölgedeki insanlar ile ilişkisinin çok yakın olduğunu söylerken, 49 kişi yakın (%18,1) 65 kişi (%24,1) normal olduğunu söylemiştir. Buna karşılık 34 kişi (%12,6) kaldığı yerdeki insanlar ile ilişkisinin az olduğunu, 50 kişinin (%18,5) ise kaldığı yerdeki insanlar ile ilişkisinin hiç olmadığını ifade etmiştir. Dikkat edilecek olursa bir önceki soruda evsiz arkadaş grubu ile "samimi ilişkileri olan" (%67,4) veya grup arkadaşları ile sorunlarını paylaşan (%62,2) veya evsiz arkadaş grubu içinde yaşadıkları sorunlarda birbirlerine yardımcı olan (%63,3) oranlar ile kaldığı bölgede çevresindeki insanlar ile ortalama bir ilişki kurabilen toplam oranların (%68,9) birbirine oldukça yakın olduğu görünmektedir. Buradan çıkan sonuç şudur: Evsizler içinde %60-70 civarında bir oran gerek grup içinde gerek grup dışında gereken sosyal ilişkileri kurma yeteneğine sahip iken ortalama 30-40 civarında bir oran, gerek grup içinde gerek çevresi ile sağlıklı sosyal ilişki kurma yeteneğini kaybetmiştir. Birinci grubun kısa süreli ve sosyo-ekonomik küçük katkılar ile sosyal hayata katılabileceğini, buna karşılık ikinci grubun ise nispeten daha uzun süreli sosyal psikolojik sosyal rehabilitasyon süreçlerine ihtiyaç duyacağı görülmektedir. Bu durumu destekleyen bir tecrübe ise Kardeşlik Seferberliği gönüllülerinin katkıları ile Bayrampaşa'da açılan evsizler evinde sadece barınma ve yemek hizmetlerinin verildiği evsizlerin yarıdan fazlasının çok kısa bir süre içinde evsizler evinden ayrılarak normal hayatlarına

dönmeleridir. Toplumda yaygın kanı olan evsizlerin alkolik olduğu, hepsinin bağımlı madde kullandıkları veya topluma kazandırılmaz düzeyde asosyal kişilikler olduğu veya psikolojik rahatsızlıkları olduğu şeklindeki kanının bir kalıp yargı olarak oldukça yanlış ve haksız bir genelleme olduğu apaçıktır.

Tablo 54:
Evsizlere Karşı Davranışları

Genel olarak insanların size davranışı nasıldır?		
	Sayı	Yüzde
Çok İyi	48	17,8
İyi	66	24,4
Normal	93	34,4
Kötü	41	15,2
Çok Kötü	22	8,1
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan 270 kişiden 48 kişi (%17,8) çevresindeki insanların kendilerine yönelik davranışları "çok iyi" olarak tanımlarken, 66 kişi (%24,4) "iyi", 93 kişi (%34,4) ise "normal" olarak tanımlamıştır. Toplam olarak %76,6 oranında bir grubun çevresindeki insanların davranışlarından bir şikayeti olmadığı görülmektedir. Buna karşılık 41 kişi (15,2) çevresindeki insanların kendilerine "kötü", 22 kişi (%8,1) "çok kötü" davrandığını belirtmiştir. Toplam olarak %23,3 oranında bir yekün teşkil eden bu oranın önceki sorularda gerek grup içinde gerek çevresi ile sağlıklı ilişki kuramayan grup içinden olması akla yakındır.

Tablo 55:
Çevredeki İnsanlarla Sorun Yaşama

Çevrenizdeki insanlar ile sorun yaşıyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	104	38,5
Hayır	166	61,5
Toplam	270	100,0

Yukarıdaki soruya benzer olarak anket soruları arasına yerleştirilen bir başka test sorusu ise "Çevrenizdeki insanlar ile sorun yaşıyor musunuz?" sorusudur. 270 denek içinden 104 kişi (%38,5) çevresindeki insanlar ile sorun yaşadığını söylerken 166 kişi (%61,5) çevresindeki insanlar ile bir sorun yaşamadığını söylemiştir. Bir önceki soruda toplam %23,3 oranında bir kesim çevresindeki insanların kendilerine "kötü" davrandığını söylerken bu soruda %38,5 oranında bir kesim çevresi ile sorun yaşadığını söylemesi

birbirini destekleyen bilgiler olarak ele alınabilir. Önceki soruları destekleyen bir başka bilgi ise %61,5 oranında bir kesimin çevresindeki insanlar ile bir sorun yaşamadığını söylemesidir. Önceki sorularda geçen, grup içi arkadaşları samimi olan (%67,4) grup içi arkadaşları ile sorunlarını paylaşabilen (%62,2), yaşadıkları sıkıntılarda birbirlerine yardımcı olabilen (%63,0), çevredeki insanlar ile ilişki kurabilen (%68,9), çevrelerindeki insanların kendilerine yönelik davranışların iyi olduğunu söyleyen (%76,6) denek sayısı ile çevresindeki insanlar ile sorun yaşamadığını söyleyen deneklerin (%61,5) oranlarının birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 56:
Çevredeki İnsanların Önyargılı Olma Durumu

İnsanların sizlere önyargılı olduklarını düşünüyor musunuz?		
	Sayı	Yüzde
Evet	150	55,6
Hayır	120	44,4
Toplam	270	100,0

Örnekleme katılan toplam 270 denek içinde 150 kişi (%55,6) çevrelerindeki insanların kendilerine karşı ön yargılı olduklarını düşündüklerini ifade ederken, buna karşılık bir önyargının olmadığını söyleyen deneklerin sayısı 120 kişidir (%44,4). Önceki sorularda grup dışı ilişki ve paylaşımları sağlıklı olan, çevresi ile bir sorun yaşamadığını, çevresindekilerin kendilerine kötü davranmadığını söyleyenlerin oranları %60-70 arasında seyrederken çevredeki insanların kendilerine karşı bir ön yargıya sahip olmadıklarını söyleyen oranın %44,4 olması dikkat çekici olmakla birlikte anlaşılabilir değildir. İnsanlar her ne davranış düzeyinde evsizlere iyi davranmaya çalışsa da belli düzeyde taşıdıkları bir kaygı ve ön yargıdan kurtulmaları çok kolay değildir. Bu durumu ise evsizlerin hissetmemesi, anlamaması da mümkün olmamaktadır. Evsizlere yönelik uygulanacak her tür rehabilitasyon programlarında öncelikle bu önyargının göz önüne alınması zorunludur. Kardeşlik Seferberliği gönüllüleri olarak evsizlere yönelik rehabilitasyon düşüncelerimizi paylaştığımız sivil-resmi her kesim insanda bu önyargıyı çok yüksek oranda gözlemledik.

Tablo 57:
Çalışma İsteği ile Sabıka Kaydı Arasındaki İlişki

Bir iş olsa çalışır mısınız? * Sabıka kaydınız var mı?				
		Sabıka kaydınız var mı?		Toplam
		Var	Yok	
Bir iş olsa çalışır mısınız?	Fikrim Yok	11	34	45
	Evet	52	139	191
	Hayır	12	22	34
Toplam		75	195	270

Toplam 270 evsiz içinden 195 kişinin sabıka kaydının olmamasına rağmen 139 kişi (%71,28) çalışma isteğini belirtirken sabıkalı olan 75 kişiden 52 kişi (%69,33) çalışmak istediğini belirtmiştir. Öncelikle sabıkalı olanlar içindeki %69,33 oranındaki evsiz kişilerin çalışma isteği sabıkalı olmanın topluma katılmaya engel olmadığını gösterirken, sabıkasız olduğu halde 22 kişinin çalışmak istememesi, 34 kişinin çalışma konusunda bir fikrinin olmaması sabıkasız olmanın topluma katılmaya yetmediğini göstermektedir. Sabıka kaydının evsizlik olgusu ile birleşince daha yüksek oranda güvensizlik duygusu yarattığını biliyoruz. Ancak sabıka kaydı olan kişilerin ekonomik katılma yoluyla topluma katılamadıkları süre içinde yeni suçlar işleme ihtimallerinin olduğunu göz önüne alırsak evsiz kişilerin çalışma isteklerinin karşılanması halinde normal sosyal hayata dönme ihtimallerinin yüksek olacağını söyleyebiliriz.

Tablo 58:
Çalışma İsteği ile Hapis Yatma ve Fobi Sahibi Olma İlişkisi

		Hapis yattınız mı?		Toplam	Herhangi bir fobiniz var mı?		Toplam
		Evet	Hayır		Var	Yok	
Bir iş olsa çalışır mısınız?	Fikrim Yok	11	34	45	16	29	45
	Evet	48	143	191	63	128	191
	Hayır	13	21	34	10	24	34
Toplam		72	198	270	89	181	270

Bir önceki tabloda sabıka kaydı olan 75 kişiden 52 kişi bir iş olsa çalışmak istediğini belirtirken bu tabloda da hapis yatan 72 kişiden 48 kişi bir iş olsa çalışmak istediğini ifade etmiştir. Aynı şekilde fobisi olan 89 kişi içinden 63 kişi bir iş olsa çalışmak istediğini beyan etmektedir. Evsizler grubu içinde gerek sabıka kaydı olan grup içinde (%69,33) gerek hapis yatan grup içinde (%66,66) gerek bir fobisi olan grup içinde (%70,78) yüksek

oranda bir grubun çalışma istemeleri sosyal hayata dönme isteklerinin doğrudan bir delilidir.

4.1.13. Suç Kayıtları

Tablo 59:
Sabıka Kaydı

Sabıka kaydınız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Var	75	27,8
Yok	195	72,2
Toplam	270	100,0

Toplam 270 denek içinden 75 kişi (%27,8) sabıka kaydının olduğunu söylerken 195 kişi (%72,2) bir sabıka kaydının olmadığını beyan etmiştir. Bu sonuç evsizler hakkında düşünüldüğünde onlara dair oluşan olumsuz düşüncelerin yersiz olduğunu gösterir niteliktedir.

Tablo 60:
Sabıka Kayıtları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki

Eğitim Durumu * Sabıka kaydınız var mı?				
		Sabıka kaydınız var mı?		Toplam
		Var	Yok	
Eğitim Durumu	İlkokul	41	71	112
	Ortaokul	10	41	51
	Lise	16	55	71
	Ön Lisans	3	18	21
	Lisans	3	2	5
	Lisansüstü	0	1	1
	Okur-yazar	2	7	9
Toplam		75	195	270

Sabıka kayıtları ile eğitim düzeyleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe sabıka kayıtlarının anlamlı bir şekilde düştüğü görülmektedir.

Tablo 61:
Sabıkalı Olunan Suç

Hangi suçtan sabıkalısınız?		
	Sayı	Yüzde
Ekonomi	13	17,3
Öldürme	9	12,0
Yaralama	21	28,0
Hırsızlık	13	17,3
Sanal Suç	12	16,0
Diğer	7	9,4
Toplam	75	100,0

Tabloda ilk dikkat çeken husus toplam 270 evsiz grubu içinden 13 kişinin (%17,3) daha önce ticari faaliyetlerde bulunan kişiler olduğudur. Bu kişilerin ticari faaliyetlerinden dolayı vergi borçları yüzünden sabıkaları olduğu görülmektedir. 9 kişi (%12,0) öldürme, 21 kişi (%28,0) yaralama, 13 (%17,3) kişinin hırsızlık suçlarından dolayı sabıkaları vardır. Bunun dışında 12 kişinin (%16,0) sanal suçlardan dolayı sabıka kaydı olduğu görülmektedir.

Tablo 62:
Hapis Yatma Durumu

Hapis yattınız mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	72	26,7
Hayır	198	73,3
Toplam	270	100,0

75 Sabıka kaydına karşılık toplam 270 evsiz grubu içinden 72 kişinin (%26,7) hapis yattığı görülmektedir. 198 kişi (%73,3) hapis yatmamıştır.

Bu oranlara bakıldığında, evsizlerin suçlu kişiler olduğuna dair yaygın kanının yanlış bir imaj ve haksız bir önyargı olduğu görülür. Suçluluk konusunda normal insanlardan hiçbir farkı olmayan bu insanların bir an önce topluma kazandırılmasının mümkün olduğu görülmektedir. Daha önce zikrettiğimiz gibi hapis yatmış olan 72 evsiz kişi içinden 48 kişinin çalışma isteğinde olması sosyal hayata dönme isteğinin bir belirtisi olarak alınabilir.

Tablo 63:
Hapis Yatma Süresi

Ne kadar hapis yattınız?		
	Sayı	Yüzde
Yatmadı	198	73,3
1-23 ay	21	7,8
2-4 Yıl	21	7,8
5-7 Yıl	12	4,4
8-10 yıl	7	2,6
10+	11	4,1
Toplam	270	100,0

Toplam evsizler içinde 21 kişi (%7,8) iki yıldan az, 21 kişi (%7,8) iki ile dört yıl arasında, 12 kişi (%4,4) beş ile yedi yıl arasında, 7 kişi (%2,6) sekiz ile 10 yıl arasında hapis yatmıştır. 11 kişi (%4,1) on yıldan fazla hapis yattığını belirtmiştir.

Tablo 64:
Evsizlerde Madde Bağımlılığı

Herhangi bir madde bağımlılığınız var mı?		
	Sayı	Yüzde
Evet	67	24,8
Hayır	203	75,2
Toplam	270	100,0

Toplam 270 evsiz kişi içinden 67 kişi (%24,8) bir madde bağımlısı olduğu söylemiştir. Buna karşılık 203 kişinin (%75,2) herhangi bağımlılığı olmadığı görülmektedir. bu tabloya göre, evsizler için oluşturulan önyargıların ne denli yersiz ve onları etiketlemeye yönelik olduğu ortaya çıkar. Evsizlerin sürekli olarak suç ile ilişkilendirilip, toplumdan bağımsız birer özne olarak görülmelerinin, bu araştırmanın sonuçlarına göre herhangi bir tutarlı tarafı bulunmamaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İstanbul sokaklarında yaşayan evsizler içinden kartopu örneklem yöntemi ile seçtiğimiz 270 kişiye uygulanan anket çalışmasında varılan sonuç ve değerlendirmeler aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Evsizlik Olgusunun Demografik Boyutu:

Çalışmaya katılan evsizlerin doğum yerleri ve İstanbul'da yaşama sürelerine bakıldığında görülmektedir ki (Tablo 3 ve Tablo 4) toplam 270 evsiz insan içinde %81.1 gibi yüksek bir orana sahip insan, İstanbul dışında değişik bölgelerden göç sonucu İstanbul'a gelmiş bir nüfustur. Bu nüfus, doğum yerlerinde istihdam imkanı bulamadığı gibi iş bulma amacıyla geldiği İstanbul'da da iş bulamamış ve daha da önemlisi sokakta yaşamaya mecbur kalmış bir nüfus grubudur. Evsiz insanların köy, kasaba, şehir ayrımına göre doğum yerleri bilinmemekle birlikte doğdukları yerde istihdam imkanı bulamamış bu nüfus içinde Anadolu doğumlularının İstanbul'a göç etmelerinde başarısız tarım politikalarının önemi büyüktür. Türkiye'de yaşanan sağlıklı kentleşme sürecine bakılacak olursa 1950 yılından itibaren başladığı bilinen iç göçün hiçbir zaman sağlıklı politikalar ile yürütülmediğini ifade etmek mümkündür. Ankete katılan evsizlerin %31.8 gibi bir oranı iş bulma amacıyla, %32.9 gibi bir oranı ise aile sebebiyle İstanbul'a göç ettiklerini (Tablo 5) ifade etmişlerdir. Kent varoşlarına yerleşen ve büyük oranda vasıfsız iş gücü özelliği taşıyan bu nüfusun eğreti istihdam şartlarında istismara uğradığı bilinmektedir. Bugün İstanbul sokaklarında yaşayan evsizlerin %81.1 gibi bir oranın geldiği İstanbul'da kent hayatına uyum sağlayamamış bir nüfus grubu olduğu görülmektedir. Toplam evsizlerin %67.4 gibi bir kısmının ikametgah adresi olmasına karşılık % 32.6 gibi bir oranının ise bir ikametgah adreslerinin olmaması (Tablo 6) söz konusu uyumsuzluğu gösteren en önemli delildir.

Evsizlik Olgusunun Sebepleri:

Yapılan araştırmanın bulgularına göre İstanbul'daki evsizliğin en önemli sebebi aile ve aile ile ilgili sebeplerdir. Tablo 10'da da görülebileceği üzere 78 kişi aile içi ilişkileri "sokakta yaşamaya sebep olan olay" olarak ifade ederken, 21 kişi boşanmayı, 16 kişi hastalığı, 28 kişi ise vefat şikkını işaretlemiştir. Tablo 10'un geneline bakılacak olursa, %53.5'luk bir yüzdelik dilimde 144 kişi aile ve aile ile ilgili sebepleri evsizliklerinin sebebi olarak ifade etmiş, %34.1'lik bir dilimde ise 92 kişi ekonomik sebepleri ifade

etmiştir. Dolayısıyla evsizlik, bu çalışmada ekonomik faktörden daha çok aile ve aile ile ilgili sebepler olarak yani sosyal dışlanmanın sosyo-psikolojik boyutunda toplumsal ilişkilerden dışlanma ile ilgili bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre ekonomik faktörler ikinci sırada yer almaktadır.

Evsizliğin sosyal-psikolojik boyutundaki önemini destekler nitelikte bir durum ise evsizlerin en çok zorlandıkları konunun ne olduğu ile ilgilidir. Sokakta yaşarken sizi en çok zorlayan şey nedir? sorusuna evsizlerin verdikleri cevaplar ise şöyledir: Ankete katılan toplam 270 evsizin %25.2 gibi en yüksek grubun "temizlik" ihtiyacını, %17. gibi ikinci en yüksek grubun "insanların kötü davranışlarını", üçüncü olarak %15.6 oranında bir grubun "yalnızlık" cevabını vermeleri, ancak dördüncü sırada %15.2 gibi bir grubun "açlık" cevabını vermeleri (Tablo 13) vermektedir. "pis" olmaları ile ilgili en çok suçlandıkları kültürel durumun evsizlerin en büyük sorunları olduğunu, ikinci sırada evsizlik yaşamlarını en çok zorlaştıran unsur olarak insanların kötü davranışları gibi sosyolojik olduğunu, üçüncü temel unsurun ise "yalnızlık" gibi psikolojik olduğunu, açlık gibi biyolojik ihtiyacın ancak dördüncü sırada yer aldığını söylemeleri evsizlik olgusunun ekonomik ve fiziksel bir durumdan öte sosyal-psikolojik bağlamda toplumsal ilişkilerden dışlanma ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Evsizlik ve Sosyal Dışlanma:

Evsizler grubunun %49.6 oranında bir grubun devletten hiçbir ekonomik yardım almadığını (Tablo 26), %73.3 gibi bir oranın kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerden eşit düzeyde yararlanamadığını (Tablo 27) yine %73.3 gibi bir oranın evsizlere yönelik olarak yapılan hizmetleri yeterli görmediğini (Tablo 28), %75.6 gibi bir oranın belediyelerin evsizler için gereken çözümleri üretmediklerini (Tablo 29), %77.8 gibi bir oranın İBB'nin kışın evsizlere açtığı kapalı spor salonunu yeterli görmediğini (Tablo 30), %61.9 gibi bir oranın sağlık güvencesi olmadığını (Tablo 33), %52.6 gibi bir oranın sağlık hizmetlerinden yararlanamadığını (Tablo 34) ifade etmesi İstanbul'da yaşayan evsizler grubunun önemli derecede belli bir kısmının kamu hizmetlerinden dışlanmış olduklarını göstermektedir.

Buna karşılık çocuk sahibi evsizler grubu içinden %41.6 oranında bir grubun çocukları bir ilişkisinin olmaması (Tablo 40), akrabası olan grup içinde %46.8 gibi bir oranda bir grubun sokakta yaşadığını akrabasının bilmemesi (Tablo 45), akrabası olduğunu bilen grup içinde % 13.1 oranında bir grubun akrabası ile görüşmemesi (Tablo 46), sokakta

yaşamaya başlamadan önceki arkadaşları ile toplam evsizlerin %52.2 oranında bir grubun görüşmemesi (Tablo 49), kalınan ilçede %18.5 oranında bir grubunu çevredeki insanlar ile hiçbir ilişkisinin olmaması (Tablo 53), kalınan ilçede %23.3 oranında bir grubun kalınan ilçede çevredeki insanların kendilerine kötü ve çok kötü davrandıklarını söylemesi (Tablo 54), %38.5 oranında bir grubun çevresindeki insanlar ile sorun yaşadığını ifade etmesi (Tablo 55), %55.6 gibi bir evsiz grubunun çevredeki insanların kendilerine karşı ön yargılı olduklarını söylemesi (Tablo 56) ve son olarak günlük hayatı zorlayan temel etken nedir sorusuna %17 gibi bir grubun "insanların kötü davranışları", % 15.6 oranında bir grubun ise "yalnızlık" cevabını vermeleri İstanbul'da yaşayan evsizler grubunun yaşadığı sosyal psikolojik dışlanma düzeylerini gösteren rakamlardır.

Toplumsal Önyargılar:

Toplum içinde sıradan insanlar çoğunlukla imaj bilgiler veya kalıp yargılar ile, bilim insanları ise objektif sosyolojik araştırmalara dayalı nesnel bilgiler ile analiz yapar. Bugün birçok insanın evsizler ile ilgili sahip olduğu bilgilerin çok büyük bir kısmının yüzeysel gözlemlere dayalı imaj bilgilere veya başkalarından öğrenilen kalıp yargılara dayandığını söylemek mümkündür.

Toplumsal kesimlerde evsizlik olgusunun sebebi ile ilgili ileri sürülen gerekçelerin büyük kısmını evsizlerin kimliği ile ilgili ileri sürülen önyargılar oluşturmaktadır. Evsizlerin kimliği ile ilgili hemen herkeste görülen belli başlı önyargılardan bir tanesi; evsizlerin büyük oranda terk edilen, ailesi belli olmayan ve dolayısıyla sosyalleşme sürecini sağlıklı yaşayamamış, davranış bozukluğu olan kişiler olduğuna dair ön yargıdır. Oysa araştırmaya cevap veren toplam 270 evsiz içinden % 67.4 oranında bir grubun İstanbul'da bir ikametgah adresleri olduğu (Tablo 6), % 60 oranında bir kısmının evlilik yaptığı ve toplam evsizlerin % 44.4'ünün (Tablo 37), evlilik yapmış olanların % 60'ının çocuk sahibi olduğu, % 80 oranında bir grubun birinci derecede akrabası olduğu (Tablo 43), birinci derecede akrabası olan bu grubun % 83.3 oranında bir kısmının İstanbul'da bir akrabası olduğu (Tablo 44) (sadece % 20 oranında bir kısmının birinci dereceden bir akrabası olmadığını belirtmişlerdir) görülmektedir. Dolayısıyla bu veriler ışığında evsizlerin çok büyük bir kısmı herkes gibi bir aile içinde doğup büyüdüğü gibi % 60 oranında bir kısmının da sağlıklı aile şartlarında büyüyen, evlilik yoluyla aile sahibi olan kişiler olduğu görülmektedir. Kısaca evsizler kimsesiz, ailesi olmayan kişiler değildir. Onlar, bir dönem de olsa, herkes gibi belli aile şartlarında doğup büyüyen ve çoğu evlilik

yoluyla aile sahibi olmasına rağmen sokaklarda yaşama durumunda kalmış insanlardır. Buna karşılık % 28.9 gibi bir oranın (Tablo 10) aile içi ilişkiler sebebiyle sokaklarda yaşama durumunda kaldıklarını ifade etmeleri ve % 57.1 oranında bir kesimin (Tablo 7) 0-11 ay arası bir süredir sokaklarda yaşadığını ifade etmesi, Türk kültüründe ve Türk ailesinde yardımlaşma, dayanışma normların çözüldüğünü veya çok fazla zayıfladığını göstermektedir. Aynı şekilde iddia edildiğinin aksine sosyal hizmet ve sosyal güvenlik politikaları asgari düzeyde bu insanlar için işlevsel değildir.

İkinci ortak bir önyargı ise evsizlerin sosyal yardımlar ile yaşama kolaylığına alışmış, çalışmak istemeyen, tembel kişiler olduğuna dair önyargıdır. Evsizlik olgusunun ekonomik sebeplere dayandığı (% 35.1- Tablo 10) sıklıkla vurgulanan bir husustur. Ancak bu durum evsizlerin çalışmak istemeyen tembel kişiler olduğu anlamına gelmez. Evsizlerin sadece % 3.3 gibi bir oranı okur yazar değildir; ağırlığı ilk okul (% 41.5), lise (% 26.3) ve orta okul (% 18.9) olmak üzere ön lisans, lisans ve hatta lisans üstü olmak üzere değişik düzeylerde (Tablo 18) eğitim kurumlarından mezun olmuş insanlardır. Bunun yanında % 79.3 gibi bir oranın meslek sahibi olması (Tablo 19) ve yine % 79.6 gibi bir oranın değişik sürelerde iş tecrübesine sahip olmaları (Tablo 22) ve yine % 70.7 gibi bir oranın bir iş olsa çalışmak istediğini ifade etmesi bizim evsizler ile ilgili sahip olduğumuz bilgilerin ne kadar yanlış bilgiler olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde İstanbul sokaklarında kalan evsizlerin % 57.1 gibi bir grubun sadece 11 aydan az bir süreden beri (Tablo 7) sokakta kalmaları bile evsizler grubunun kronik evsiz olmadıkları, uygulanan ekonomi politikaları sonucunda iş gücü sürecine katılamayan veya işgücü sürecinden dışlanan bir nüfus grubu olduğunu göstermektedir.

Üçüncü ortak bir önyargı ise evsiz kişilerin bağımlı madde kullanan ve sabıkalı, hapis yatmış kişiler olduğu, dolayısıyla topluma kazandırılmaları zor, hatta imkansız olan kişiler olduğuna dair ön yargıdır. Çalışmanın sonuçlarına göre toplam 270 evsiz içinde % 24.8 oranında bir grubun bağımlı madde alışkanlığı olduğu, yine % 27.8 oranında bir kısmının sabıka kaydı olduğu ve % 26.7 oranında bir kısmının hapis yattığı ortaya çıkmıştır. (Bu grubun ayrıntılı analizleri ilgili tablolarda yapılmıştır.) Buna karşılık % 75.2 oranında bir grubun (Tablo 64) madde alışkanlığının olmadığı, % 72.2 oranında (Tablo 59) bir grubun sabıka kaydının olmadığı, % 73.3 oranında (Tablo 62) bir grubun da hapis yatmayan normal insanlardan olduğu görülmektedir.

Çözüm Önerileri:

Türkiye'de yaşanan evsizlik olgusu büyük oranda çözülebilir bir sorundur. Sokakta kalış sürelerine (Tablo 7) göre, eğitim durumları (Tablo 18) dağılımlarına göre, meslek durumlarına (Tablo 19) göre, sahip oldukları iş tecrübeleri (Tablo 22) durumuna göre, bir iş olsa çalışmak isteyip istememeleri (Tablo 25) durumuna göre, grup içi başarılı ilişki (Tablo 50) ve yine grup içinde sorunlarını paylaşma ve paylaşamama durumlarına (Tablo 51 ve 52) göre, grup dışı başarılı sosyal çevre ilişkilerine (Tablo 53) göre, sağlık durumlarına (Tablo 33) göre, psikolojik rahatsızlık durumlarına (Tablo 32) göre, sabıka kayıtlarına (Tablo 59) göre ve madde bağımlılığı oranlarına göre (Tablo 64) evsizlerin durumu küçük oranlarda değişim göstermekle birlikte % 60 ile %70 oranında çözülebilir bir sorun olarak durmaktadır.

Kış aylarında birtakım yerel yönetim birimlerinin evsizlere barınma hizmeti sunduğu ve bunun bir duyuru mahiyetinde basında sıklıkla gündeme gelmesine rağmen bu hizmetin evsizler tarafından çok fazla ilgi görmediği fazla bilinmemektedir. Örneğin evsizlerin en çok olduğu İstanbul'da İBB'nin Zeytinburnu'nda bulunan kapalı spor salonunu kış aylarında evsizlere açması evsizlerin yarısı tarafından ilgi görmemektedir. Kapalı spor salonundaki barınma imkanlarının çok kötü olması bir yana donma tehlikesine rağmen evsizlerin yarısı, özellikle Anadolu yakasında bulunan evsizlerin çoğu bu salona gitmemektedir. Anket çalışmamıza göre İstanbul'da bulunan evsizlerin kaldıkları ilçeleri seçmede belirleyici olan temel unsur ekonomik ihtiyaçlarını karşılama imkanları değildir. Evsizlerin %27.8 gibi bir kesimi, kaldıkları yeri seçmede o bölgedeki tanıdık insan kriterine göre belirlemektedir. İkinci sırada %24.8 ile "kalabalık" unsuru, %17 ile psikolojik unsuru, %10 gibi bir oran ise "manevi" unsura göre kalacakları ilçeleri (Tablo 9) seçmektedirler. Anlaşıyor ki sokaklarda yaşamı seçme durumunda kalan "evsizler" olarak tabir edilen "insanlar", salt barınma ve beslenme ihtiyacı olan salt biyolojik varlıklar değil, sosyal, psikolojik, kültürel, manevi özellikleri olan bizim gibi insanlardır. Gerçekten fiziki/mimari bir ürün olarak bütün evler barınma hizmeti vermekle birlikte bütün insanlar barınma hizmeti dışında diğer "tanıdık", sosyal, kültürel, psikolojik, manevi gibi birçok sosyo-kültürel beklentilerini karşılayacakları ilçelerde barınma imkanlarını karşılamaktadırlar. Oysa evsizler söz konusu olduğu zaman onların sosyo-kültürel bir varlık olarak insan olmaları değil, sadece "biyolojik" bir varlık olmaları göz önüne alınmaktadır. Evsizlere yönelik bu algı, söz konusu yerel yönetim birimlerinin,

evsizlerin sadece kış aylarında "donma" tehlikesine karşılık "barınma" hizmeti vermesinden anlaşılabileceği gibi, sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hiçbir hizmet sunumu vermeyen tutumlarından da anlaşılabilir. Oysa gerek barınma, beslenme amaçlı olsun, gerek başka sosyo-kültürel vb. amaçlı olsun evsizlere yönelik olarak düşünülecek, organize edilecek bütün hizmet çeşitlerinde evsizlerin içinde bulundukları sosyo-kültürel ilişki ağlarından koparılması gerekir. İstanbul evsizlerinin yarısı Zeytinburnu kapalı spor salonunun sunduğu barınma hizmetini beğenmediği için soğuk kış geceleri donma riskine rağmen salona gitmezken, gündüzleri kaldığı ilçe merkezlerine dönme imkanları sınırlı veya zor olan evsizler de kapalı spor salonunun sunduğu barınma hizmetini almamıştır. Kısaca evsizlerin salt biyolojik bir varlık değil, psikolojik, sosyal ve kültürel bir varlık oldukları temel kabulünü içermeyen hiçbir hizmet sunumu evsizler tarafından kabul edilmeyecektir.

Kısaca evsizlerin herkes gibi sosyal, kültürel ve psikolojik varlıklar olduğunu unutmadan sosyal, kültürel, psikolojik ihtiyaçları karşılanarak, içinde bulundukları sosyal ilişkiler ağından koparılmadan, yaşadıkları ilçe merkezlerinde kendilerine sağlıklı barınma imkanları sağlanırsa %70 oranında bir kısmının ortalama bir yıl içinde aktif bireyler olarak toplumsal hayata kazandırılmaları mümkündür.

Hemen herkesin şikayetçi olduğu ekonomik politikaların büyük belirleyici olduğu unutulmamakla birlikte benzer ekonomik şartlar içinde yaşayan herkes evsizliği yaşamamaktadır. Birey olarak bizim söz konusu ekonomik politikaları değiştirme gücüne sahip olmamamıza karşılık evsizleri asgari düzeyde insani ilişkiler ağından dışlamama gücüne sahibiz. Kısaca evsizlerin sosyo-ekonomik şartlarını değiştirmek ekonomi-politik bir mesele olsa da evsizleri dışlayan davranışlarımızı evsizlere yardımcı olacak şekilde değiştirebiliriz.

Sonuç olarak, İstanbul evsizleri için bütünüyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını söyleyemesek de araştırma sonuçlarına göre belli ölçülerde sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmek mümkündür. İstanbul evsizlerinin sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarının anlaşılmasına çalışıldığı bu araştırma ortaya koymaktadır ki evsizlik dışlanmanın ekonomik alandan, toplumsal alandan, siyasal alandan ve toplumsal ilişkilerden dışlanma gibi boyutlarından en yoğun olarak toplumsal ilişkilerden ve ikinci olarak ekonomik alandan dışlanma ile ilgili bir sorundur. İstanbul ölçeğinde evsizlik olgusu, Tablo 10'daki verilerin ışığında birincil olarak %53.5 gibi bir oranla aile ve aileye

bağlı sebeplere dayanmakta, ikincil olarak ise %34.1 ile ekonomik faktöre dayanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan sonuca göre ekonomik unsur evsizliği tek başına açıklayamamaktadır. Dolayısıyla evsizlik sorununun çözümlenmesi, yapısal çözümlerin yanı sıra toplumsal önyargılardan kurtularak evsizlere yönelik insani tutum ve davranışlar göstermemiz ile mümkün olacaktır. Özellikle çalışmaya karşı duydukları istek, neredeyse dörtte birinin bir meslek sahibi olması, madde bağımlılığının düşük olması meselenin aslında görünenden daha kolay olduğunu göstermektedir. Önemli olan bu insanlara toplumun kurbanı gözüyle değil, toplumun aktif birer öznesi olarak hayatı eyleme, hayata katılma imkanının verilmesidir. Evsizler sistemli ve istikrarlı sosyal politika uygulamaları ile topluma kazandırılması mümkün olan insanlardır. Dolayısıyla evsizlik çözülebilmesi mümkün olan bir sorundur.

KAYNAKÇA

- “Evsizlere Büyükşehir Şefkati”. *Basın Bülteni*. 24 Kasım 2010. Erişim tarihi: 17 Aralık 2018, <https://www.bursa.bel.tr/evsizlere-buyuksehir-sefkati/haber/4800>
- “Parçalanmış hayatlar sıcak yuvada buluştu”. *Haber Türk*. 10 Aralık 2018. Erişim tarihi: 17 Aralık 2018, <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/65299753-parcalanmis-hayatlar-sicak-yuvada-bulustubursa-buyuksehir-belediyesinin-barinma-evi-kara>
- Abay, Ali Rıza. “Bir Sosyal Politika Olarak Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri”, *Sivil Toplum Dergisi*, 2/6-7, (Nisan-Eylül 2004), ss. 77-92.
- Adaman, Fikret ve Çağlar Keyder. *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Erişim tarihi: 07 Aralık 2018, ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf
- Aile Şurası. “Aile ve Yoksulluk Kararları”. Erişim tarihi: 17 Aralık 2018, http://www.aile.gov.tr/files/kutuphane_42_IV_Aile_Surasi_Kararlari.pdf
- Aksan, Gamze. *Yoksulluk ve Dayanışma Ağları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Aktan, Coşkun Can ve Yaşar İstiklal Vural. "Yoksulluk: Terminoloji Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ed. Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, ss. 1-32.
- Atatanır, Hicran. *Türkiye’de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Dorlion Yayınevi, 2016.
- Bauman, Zygmunt. *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Çev. Ümit Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Bekaroğlu Doğan, Yüksel. “Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)”. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi, 2018.
- Buğra, Ayşe. *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Buğra, Ayşe. *Yoksulluk ve Sosyal Haklar Raporu, 2005*. Erişim tarihi: 27 Haziran 2017, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf
- Castells, Manuel. *Binyılın Sonu*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Çakır, Özlem. "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/3, (2002), ss. 83-104.

- Çiğdem, Ahmet. "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Halleri*. Ed. Necmi Erdoğan. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2016, ss. 134- 163.
- Çukur, Cem Şafak. "Kültürel Açıdan Yoksulluk Çalışmaları ve Türkiye Bağlamı", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. Der. Nurgün Oktik. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 97- 161.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 2001,
- Eke, Zeki. "21. Yüzyılda İstihdam ve İşsizlik", *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 1/1, (1999). Erişim tarihi: 05 Kasım 2018, <https://www.isguc.org/?p=article&id=5&cilt=1&sayi=1&yil=1999>
- Erbay, Ercüment. *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*, Ankara: SABEV, 2013.
- Erder, Sema. "Nerelisin Hemşehrim", *İstanbul Küresel İle Yerel Arasında*. Der. Çağlar Keyder. İstanbul: Metis Yayınları, 2000, ss. 192- 204.
- Erdoğan, Güzin. "Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma". Devlet İstatistik Enstitüsü Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996,
- Es, Muharrem ve Tuncay Güloğlu. "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/8, (2004), ss. 79-93.
- Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Çev. Mehmet Ali Sarı. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Görün, Mustafa ve İsmail Elagöz. "Kentsel Yoksulluk: Sivil Toplum ve Yerel Yönetim İşbirliği", *IV. STK Kongresi Bildiriler Kitabı*, Çanakkale, 2007.
- Gül, Hüseyin ve Songül Sallan Gül. "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. Der. Nurgün Oktik. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 391-396.
- Gümüş, Goncagül. "Evsizlik Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016.
- Gün, Servet. *Yoksulluktan Sefalet Bir Göç Hikayesi, Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Ekonomi-Politiği*. Ankara: Maki Basın Yayın, 2010.
- Gürses, Didem "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1, (2007), ss. 59-74.
- Hekimler, Oktay. "Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme", *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (Eylül 2012), ss. 1-28.
- İşık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu. *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

- Işıkkhan, Vedat. "Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17/1, İstanbul, (2006), ss. 37-52.
- Işıkkhan, Vedat. *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen Ofset, 2002.
- Karakaş, Mehmet. "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, (2010), ss. 1-16.
- Kaya Özçelik, Pınar. "Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5/2, (2013), ss. 417-431.
- Kaya, Faruk. "Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/15, (2011), ss. 219-242.
- Keyder, Çağlar. "Arka Plan", *İstanbul Küresel İle Yerel Arasında*. Der. Çağlar Keyder. İstanbul: Metis Yayınları, 2000, ss. 9-40.
- Keyder, Çağlar. "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*. Der. Çağlar Keyder. İstanbul: Metis Yayınları, 2000, ss. 171- 190.
- Küçük, Meryem. "Kent Yoksulluğu ve Evsizlik- İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Meneviş, Bahadır. *Evsizler*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Ulusal Ajansı, 2006.
- Oktik, Nurgün. "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Der. Nurgün Oktik. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 21-57.
- Öktem, Binnur ve Ünsal Asuman Türkün. "Neoliberal Kentsel Dönüşüm Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye Yoksullaşma ve Mülksüzleşme", *Mülk, Mahal, İnsan-İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*. Der. Asuman Türkün. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 17-42.
- Özsoy, Esin. "Kalkınma- Yoksulluk İkilemi ve Türkiye", *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5/1, (2003). erişim tarihi: 05 Kasım 2018, <https://www.isguc.org/?p=article&id=44&cilt=5&sayi=1&yil=2003>
- Öztürk, Şinasi. "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5, (2008), ss. 605-634.
- Öztürk, Şinasi. "Socio-Economic Role Of Underclass", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 12, (2004), ss. 87-106.
- Öztürk, Şinasi. *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.

- Rahnema, Macid. *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. Çev. Şule Ünsaldı. Ankara: Maki Basın Yayın, 2009.
- Sapancalı, Faruk. "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2, (2001), ss. 115-140.
- Sapancalı, Faruk. *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2005.
- Sarı, Özgür. "Kent ve Yoksulluk Sivil Toplum Örgütlerinin Artan Rollerini", *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları*. Ed. Özgür Sarı ve Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınları, 2016, ss. 275- 287.
- Seyyar, Ali. *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, 2. Basım. İstanbul: Sakarya Yayıncılık, 2008,
- Somerville, Peter. "Homelessness Understanding", *Housing Theory and Society*, 30, (2013), London, ss. 384-415.
- Soyak, Alkan. "Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 125, (2004), ss. 36-45.
- Şenses, Fikret. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Taşkın, Neşe Şahin. "Refah Devleti ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2010.
- Taşkın, Neşe Şahin. *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler Değişen Anlayışlar Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya*. Ankara: Nika Yayınevi, 2017.
- Temiz, Hasan Ejder. "Dünya'da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri". 2008. Erişim tarihi: 14 Mayıs 2016, <http://www.calismatoplum.org/sayi17/temiz.pdf>
- Toprak, Ayşegül. "Kentsel Tasarıma Sinemadan Bir Bakış Ekümenopolis Ucu Olmayan Şehir", *Medya ve Tasarım*. Ed. Süreyya Çakır. İstanbul: Urzeni Yayınları, 2014.
- Türkcan, Solmaz ve Ahmet Türkcan. "Psikiyatri ve Evsizlik Bir Gözden Geçirme Çalışması", *Düşünen Adam*, 9, (1996), İstanbul, ss. 8-14.
- Yeldan, Erinç. *Küreselleşme Kim İçin?*. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Yılmaz, Bediz. "Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa", *Toplum ve Bilim*, 113, (Yaz 2008), ss. 127-145.
- Yuncu, Latife Demet. *İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, 2005.
- Zengel, Rengin ve İklim Kaya. "Marjinalite Yaklaşımına Yaklaşımlar ve Marjinal Bir Yerleşim Örneği", *Ege Mimarlık Dergisi*, 45, (2003), ss. 17-21.

EKLER

EK 1: Anket Soruları

1-Cinsiyetiniz?

2-Yaşınız?

3-Doğum yeriniz?

4-Ne kadardır İstanbul'da yaşıyorsunuz?

5-İstanbul'a geliş sebebiniz nedir?

6-İkametgah adresiniz var mı?

7-Ne kadardır sokakta yaşıyorsunuz?

8-Hangi ilçede kalıyorsunuz?

9-Sizi kaldığınız ilçeye bağlayan sebep nedir?

10-Sokakta yaşamanıza sebep olan ilk olay nedir?

11-Sokakta yaşadığınız mesken neresidir? (Cami avlusu, belediye parkı, otobüs durağı, köprü altı)

12-Sokakta yaşadığınız yeri neye göre seçiyorsunuz?

13-Sokakta yaşarken sizi en çok zorlayan şey nedir?

14-Beslenme ihtiyacınızı nasıl gideriyorsunuz?

15-Tuvalet ihtiyacınızı nasıl gideriyorsunuz?

16-Banyo ihtiyacınızı nasıl gideriyorsunuz?

17-Giyinme ihtiyacınızı nasıl gideriyorsunuz?

18-Eğitim durumunuz nedir?

19-Mesleğiniz var mı?

20-Ne kadar süre mesleğinizi icra ettiniz?

21-Çalışmak ister misiniz?

- 22-Devletten ekonomik bir yardım alıyor musunuz?
- 23-Kamu hizmetlerinden yararlanabiliyor musunuz?
- 24-Evsizlere yönelik yapılan hizmetleri yeterli görüyor musunuz?
- 25-Belediyelerin evsizler için ürettiği çözümleri yeterli görüyor musunuz?
- 26-İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin evsizler için açtığı spor salonunu yeterli görüyor musunuz?
- 27-Hastalığınız var mı?
- 28-Fobiniz var mı?
- 29-Sağlık güvenceniz var mı?
- 30-Sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor musunuz?
- 31-Medeni durumunuz nedir?
- 32-Boşanma sebebiniz nedir? (Boşanmışlar için)
- 33-Çocuğunuz var mı?
- 34-Kaç tane çocuğunuz var? (Çocuğu olanlar için)
- 35-Çocuklarınızla ilişkiniz var mı?
- 36-Çocuklarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz? (Çocuklarıyla ilişkisi olanlar için)
- 37-Çocuklarınızın size karşı davranışları nasıl? (Çocuklarıyla ilişkisi olanlar için)
- 38-Birinci dereceden akrabanız var mı?
- 39-İstanbul'da yaşayan akrabanız var mı?
- 40-Sokakta yaşadığınızı bilen akrabanız var mı?
- 41-Akrabalarınızla görüşüyor musunuz?
- 42-Görüştüünüz akrabalarınız akrabalık/yakınlık derecesi nedir?
- 43-Görüştüüğünüz akrabaların sizlere karşı tutumları nasıl?
- 44-Evsizlik öncesi yaşamınızdaki dostlarınızdan görüştüüğünüz kimse/kimseler var mı?

- 45-Evsiz arkadaşlarınızdan samimi olduklarınız var mı?
- 46-Evsiz arkadaşlarınızla sorunlarınızı paylaşıyor musunuz?
- 47-Yaşadığınız sıkıntılarda evsiz arkadaşınıza yardımcı olabiliyor musunuz?
- 48-Kaldığınız bölgedeki insanlarla ilişkiniz nasıl?
- 49-Genel olarak insanların size karşı davranışları nasıl?
- 50-Çevrenizde bulunan insanlarla sorun yaşıyor musunuz?
- 51-İnsanların size karşı önyargılı olduklarını düşünüyor musunuz?
- 52-Sabıka kaydınız var mı?
- 53-Hangi suçtan sabıkalısınız? (Sabıka kaydı bulunanlar için)
- 54-Hapis yattınız mı?
- 55-Ne kadar süre hapis yattınız? (Hapis yatanlar için)
- 56-Herhangi bir madde bağımlılığınız var mı?

EK 2: Etik Kurulu Raporu

Evrak Tarih ve Sayısı: 08/05/2017-E.6864

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : 61923333/044/
Konu : Anketler Hk.

Sayın MUSTAFA FAZIL KARAMAN

Üniversitemiz Etik Kurulu Başkanlığının **03/05/2017** tarihli ve **68** sayılı toplantısında alınan **"07"** nolu karar örneği aşağıda sunulmuştur. Bilgilerinize rica ederim.

Prof.Dr. Mustafa ALTINDİŞ
Etik Kurulu Başkan Yardımcısı

Yapılan görüşmeler sonunda; Mustafa Fazıl KARAMAN'ın "Sosyal Dışlanma Ve Duygu Sosyolojisi Bağlamında Bir İnceleme Çalışması (İstanbul Evsizleri)" başlıklı çalışmasının Etik açıdan uygun olduğuna oy çokluğu ile karar verildi.

Evrakı Doğrulamak için : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BELC3UA02>

Etik Kurulu Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Tel:0264 295 50 00 Faks:0264 295 50 31
E-Posta :ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ :www.sakarya.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1990 Yılında İstanbul Fatih’te doğan Mustafa Fazıl Karaman ilk okul, orta okul ve lise eğitimini İstanbul’da aldı. Lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde alan Mustafa Fazıl Karaman, 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Eğitim Programı’na başlamıştır. 2015'den beri ise sivil/gönüllü bir organizasyon olan yoksulluk ve evsizlikle ilgilenen Kardeşlik Seferberliği Aşhane oluşumunun gönüllüsüdür. Evlidir.

